

Dr. Tiberiu Ciobanu

(Timișoara)

Istoria medievală a Banatului reflectată în opera lui Gheorghe Cotoșman

În anul 1934, tânărul preot Gheorghe Cotoșman¹ – pe atunci activând în Jimbolia – a debutat editorial concomitent cu mai multe lucrări, și anume *Comuna și bisericile din Sânnicolau Mare* (Timișoara, 1934, 114 pagini), *Comuna și bisericile din Comloșu Mare și Lunga* (Timișoara, 1934, 146 pagini) și *Din trecutul Banatului. Studiu introductiv de istorie național-bisericească* (Timișoara, 1934, 132 pagini), aceasta din urmă beneficiind de un elogios *Cuvânt de binecuvântare* din partea Prea Sfințitului episcop Grigore² al Aradului.

De fapt, ultima lucrare era concepută de Gheorghe Cotoșman ca fiind un „studiu introductiv de istorie” a Banatului, acesta constituindu-se în preliminarul la monografiile localităților din zona Sânnicolaului Mare. Pe ultima copertă a lucrării *Din trecutul Banatului* se anunța că sunt sub tipar monografiile localităților Saravale, Igrîș, Beba-Veche, Valcani, Nerău și Pesac; acestea au apărut în anii 1935-1936. În acest studiu, după incursiuni în istoria antică a Banatului, autorul abordează aspecte ale Evului Mediu timpuriu al acestei provincii, îndeosebi cele legate de confruntările ducatului lui Glad³ și apoi al lui Ahtum⁴ cu ungurii. Cotoșman susține,

1 De la a cărui naștere se vor împlini în acest an (mai exact pe 5 septembrie) 115 ani. Date biobibliografice despre Gheorghe Cotoșman vezi la finalul studiului de față.

2 Grigore Gh. Comșa (1889-1935), membru de onoare al Academiei Române.

3 Voievod (duce) român care a condus o puternică formațiune prestatală medievală românească timpurie, localizată pe teritoriul Banatului istoric (spațiul cuprins între Tisa, Mureș, Dunăre și Carpați). Glad a domnit între 927-955, reședința sa principală fiind cetatea Morisena sau Maresiana (astăzi comuna Cenad din județul Timiș), de pe malul Mureșului (ro.wikipedia.org/wiki/Glad).

4 Voievod (duce) român care a condus, între 1000-1030, o puternică formațiune statală românească medievală timpurie, localizată pe teritoriul Banatului istoric (spațiul cuprins între Tisa, Mureș, Dunăre și Carpați [acum, însă, voievodatul bănățean întinzându-se și la nord de Mureș, el cuprinzând între hotarele sale și o parte din sudul Crișanei]), având ca reședință cetatea Morisena sau Maresiana. Prin anul 1030, profitând de faptul că protectorul lui Ahtum, împăratul bizantin, Romanos al III-lea Argyros (1028-1034 [*Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 554]), era ocupat cu războaiele din Asia Mică, Ștefan I, regele Ungariei (supranumit „cel Sfânt” [deoarece

folosind în special opera lui August Treboniu Laurian⁵ (*Istoria românilor*, București, 1862, p. 183) că, în timpul lui Glad, ungurii au supus Timișoara, dar n-au populat-o cu maghiari și nici nu au guvernat-o, ci au ținut-o în vasalitate tributară. Bazându-se pe o bogată bibliografie, Gheorghe Cotoșman se străduiește să prezinte „dovezi despre naționalitatea principelui Claudiu⁶ și despre continuitatea elementului geto-daco-roman în Dacia”⁷. Aceeași râvnă depune autorul scriind despre „principele Ahtum și autonomia Banatului, despre luptele acestuia cu ungurii și despre subjugarea acestei provincii de către regele Ștefan cel Sfânt”⁸, care apoi „înființează pe ruinele Episcopiei ortodoxe române din Cenad o Episcopie romano-catolică”⁹. Dovedindu-se un bun cunoscător al istoriei Bisericii din Banat, autorul scrie despre „soarta parohiilor, bisericilor și mănăstirilor românești după apunerea episcopiei din Mureșana”¹⁰, apoi despre „catolicism – ca armă de maghiarizare în mâna regilor maghiari”¹¹, subliniind că nobilii români trecuți la catolicism își pierd naționalitatea, iar cei rămași credincioși legii strămoșești trec în rândurile țăranilor.

a fost canonizat în 1083 ca sfânt al Bisericii Catolice, iar în anul 2000 și de Biserica Ortodoxă a Constantinopolului], acesta a fost principe [din 997], apoi [din anul 1000] rege al ungurilor, el domnind până în 1038 și fiind, practic, primul suveran creștin al maghiarilor [*Ibidem*, p. 564; ro.wikipedia.org/wiki/Ștefan_I_al_Ungariei]) îi poruncește lui Chanadinus (un bănățean ce fusese un însemnat comandant militar din armata lui Ahtum) să preia puterea în voievodatul bănățean. Inițial, Ahtum câștigă o primă bătălie ce s-a derulat lângă Beba Veche de astăzi (localitate aflată în prezent pe teritoriul județului Timiș), dar va muri în cele din urmă în timpul unei sângeroase confruntări armate desfășurate la Tomnatic (jud. Timiș), pe care adversarii săi o vor câștiga după ce vor suferi grele pierderi. Sub pretextul de a pune capăt unui război civil izbucnit între pretendenții la conducerea Ducatului „Morisenei” (așa cum era denumit, în jurul anului 1000, teritoriul de la râul Criș până la hotarul Transilvaniei și până la Vidin [oraș aflat pe malul sudic al Dunării, în nord-vestul Bulgariei] și Cetatea Severinului [aflată pe malul nordic al Dunării, astăzi numindu-se Drobeta-Turnu Severin și fiind municipiu de reședință al județului Mehedinți din sud-vestul României]), regele maghiar va ocupa Banatul (ro.wikipedia.org/wiki/Ahtum).

5 Pe numele său real Augustin Trifan, acesta a fost un filolog, istoric, publicist și om politic român care a trăit între 1810-1881 și a fost unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848 din Transilvania (ro.wikipedia.org/wiki/August_Treboniu_Laurian).

6 Este vorba despre amintitul Chanadinus.

7 Gheorghe Cotoșman, *Din trecutul Banatului. Studiu introductiv de istorie național-bisericească. Cartea I cu o prefață de Prea Sfinția Sa Dr. Grigore Gh. Comșa, Episcopul Aradului*, Timișoara, 1934, p. 34.

8 *Ibidem*, p. 57-64.

9 *Ibidem*, p. 68.

10 *Ibidem*, p. 72-73.

11 *Ibidem*, p. 74-75.

O succintă secvență a studiului este dedicată ocupării Banatului de către turci și o alta cuceririi acestuia de către imperialii austrieci. În perioada ocupației otomane, Cotoșman se oprește asupra răscoalei împotriva turcilor din anul 1594, condusă de „vlădicul”¹² român Teodor – un urmaș al episcopului Sava de Ionopolea, ajutat de căpitani: Doțian Ioan de Lugoj, Petru Moisul și de un oarecare Iancu”¹³. Trei capitole sunt dedicate demografiei etnice din Banat. În primul, el se referă la prezența ungurilor în Banatul Timișan¹⁴: „Adevărul istoric cum că elementul unguresc în Banat până la dominația turcească era dispersat – scrie Cotoșman – și că el s-a redus exclusiv numai la cele câteva sute de proprietari de pământ și domni din fruntea administrației, îl recunoaște însuși istoricul maghiar Borovsky”¹⁵. În capitolul *Imigrarea sârbilor în Banat*, prezintă colonizările succesive, de-a lungul timpului, ale unor grupuri din această populație, în teritoriul dintre Mureș-Dunăre și Tisa și polemizează cu istoricul sârb Iovan Radonić¹⁶, care, în lucrarea sa, *Histoire*

des Serbes de Hongrie (Paris, 1919), susține că sârbii sunt locuitori mai vechi ai Banatului decât românii. În continuare, scrie despre „legăturile ierarhice ale bisericii române din Banat cu sârbii”¹⁷, dovedindu-se foarte bine informat în acest domeniu. Înscriindu-se în direcția istoriografiei românești din perioada interbelică, în care exista tendința de prezentare în culori sumbre a soartei românilor din perioada ocupației austriece, Cotoșman consacră un capitol al lucrării „politicii Habsburgilor”¹⁸ și colonizării Banatului cu germani, nedreptății și alungării elementului românesc”¹⁹ din această provincie.

Lucrarea *Episcopia Mehadii din Banatul Severinului* de dr. Gheorghe Cotoșman a apărut în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, nr. 2, Timișoara, 1943. Acesta este un studiu foarte bine documentat (poate pe alocuri prolix²⁰, făcându-se uneori risipă de erudiție, invocându-se argumente de ordin istoric, geografic, lingvistic), în care autorul prezintă în mod ipotetic împrejurările în

Academiei de Științe și Arte a Serbiei (en.wikipedia.org/wiki/Jovan_Radonić).

17 Gheorghe Cotoșman, *op. cit.*, p. 114-131.

18 Membrii ai Casei de Habsburg, o puternică dinastie care a domnit în Austria (între 1282-1918, ca duci din 1282, arhiduci din 1453 și împărați din 1804), în Ungaria (între 1526-1918, ca regi), în Boemia (între 1526-1618 și 1621-1918, ca regi), în Croația (între 1527-1918, ca regi), în o parte a Italiei (din secolul XVI până în 1866, ca duci, mari duci, principi și regi), în Germania și Sfântul Imperiu Roman de Neam German (între 1273-1291, 1298-1308, 1438-1740 și 1745-1806, ca regi și, respectiv, împărați), în Spania (între 1516-1700, ca regi), în Portugalia (între 1780-1640, ca regi), în Transilvania (între 1691-1765, ca principi, și, între 1765-1867, ca mari principi), în Imperiul Austriac (între 1806-1867, ca împărați) și Imperiul Austro-Ungar (între 1867-1918, ca împărați) etc. Numele acestei dinastii vine de la castelul Habsburg (Habichtsburg), construită (în secolul XI) în Elveția (cantonul Aargau). Printre cei mai cunoscuți suverani din această dinastie se numără următorii: Carol Quintul (rege al Spaniei, sub numele de Carol I [din 1516], și împărat romano-german între 1519-1555), Rudolf al II-lea (împărat romano-german între 1576-1612), Filip al II-lea (regele Spaniei, între 1556-1598, și al Portugaliei, din 1581), Maria Tereza (împărăteasă romano-germană între 1740-1780), Iosif al II-lea (coregent al mamei sale [Maria Tereza], între 1765-1780, și împărat romano-german, între 1780-1790), Franz Joseph, împăratul Austriei (1848-1867) și, apoi, al Austro-Ungariei, între 1867-1916 (*Istoria lumii în date*, p. 105, 113, 114, 561, 564; dexonline.ro/definiție/Habsburg; ro.wikipedia.org/wiki/Casa_de_Habsburg).

19 Gheorghe Cotoșman, *op. cit.*, p. 92-101.

20 *Despre vorbire, stil*, lipsit de concizie, prea încărcat, prea complicat, greoi. *Despre oameni*, care se exprimă cu prea multe cuvinte (adesea inutile), neclar, confuz sau complicat. Figurativ, dezlânat, deznodat, diluat. Provine din latinescul „prolixus”, care înseamnă „larg, întins” (dexonline.ro/intrare/prolix).

12 „Vlădică” este un termen arhaic (învechit) cu care este desemnată o persoană care deține funcția ecleziastică de episcop, un titlu onorific folosit ca formulă de adresare către episcopul ortodox în tradiția rusească, românească, sârbă, bulgară și macedoneană. Termenul slavon este o traducere a echivalentului grec „despotis”. Atât în greacă (despotis) cât și în slavonă (vladika), termenul este folosit în cadrul slujbelor liturgice, ca de pildă: „blagoslovi, vladiko” (slavonă) și „evloghite, despota” (greacă), ambele expresii însemnând „binecuvântează, stăpâne”, căci cuvintele „blagoslovi” și „evloghite” înseamnă „binecuvântează”, iar „vladika” și, respectiv, „despotis” au semnificația de „stăpân, domn, cârmuitor, stăpânitor, conducător”. În limba română, termenul «vlădică» nu este folosit în slujbe, ci doar în unele forme de adresare, în special în mediul bisericesc, fiind considerat un arhaism (ro.orthodoxwiki.org/Vlădică; dexonline.ro/definiție/vladica).

13 Gheorghe Cotoșman, *op. cit.*, p. 82; Despre problema aceasta, pe larg, documentatul studiu al cercetătoarei Cristina Feneșan, *Mișcările populare din 1594 din eyaletul Timișoara*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca”, XXVII, Cluj-Napoca, 1985-1986, p. 99-136.

14 Gheorghe Cotoșman, *op. cit.*, p. 87-91.

15 *Ibidem*, p. 88. Este vorba despre Samu Borovszky, istoric maghiar ce a trăit între 1860-1912 și a fost (din 1899) membru corespondent al Academiei de Științe a Ungariei (hu.wikipedia.org/wiki/Borovszky_Samu).

16 Acesta a trăit între 1873-1956 și a fost bibliotecar al Bibliotecii «Matica (concept slavon al unei fundații ce promovează cultura națională și care s-a manifestat cu precădere în timpul naționalismului romantic din secolul al XIX-lea) Srpska» (cea mai veche instituție cultural-științifică din Serbia, care a fost înființată în 1826 la Pesta [astăzi parte componentă a Budapestei, capitala Ungariei], ea fiind mutată la Novi Sad [în prezent al doilea oraș ca mărime din Serbia, capitală a provinciei autonome Voivodina și centru administrativ al districtului Bačka de Sud din nordul statului sârb și centrul provinciei amintite] în 1864), profesor la Universitatea din Belgrad și membru al

care a apărut Episcopia Mehadiei, cu vechea titulatură de *Ad Mediam* sau *Aquas*, precum și peregrinările acestei instituții din vremea persecuțiilor calvine²¹, apoi a ocupației otomane. Se arată că eparhia²² a aparținut, multă vreme, când Severinului, când Râmnicului, făcând parte din Mitropolia Banatului de Severin. În strânsă legătură cu această lucrare este și un alt studiu al lui Cotoșman, intitulat *Vechimea organizației național-bisericești la românii bănățeni*, apărut în „Revista de istorie bisericească”, an I, nr.1, aprilie-iunie, Craiova, 1943. Cele două studii sunt apreciate de părintele academician Mircea Păcurariu²³ în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*²⁴.

Lucrarea *Privilegiile românilor în cadrul districtelor²⁵ valahe bănățene. Nobilii și cnezii români bănățeni*, de

21 Referire la doctrina protestantă întemeiată, în secolul al XVI-lea, de către Jean Calvin (reformator religios și scriitor francez ce a trăit între 1509-1564), doctrină care acceptă ca sursă unică a credinței numai Sfânta Scriptură, propovăduind, totodată, întoarcerea la simplitatea creștinismului primitiv și respingerea ierarhiei ecleziastice (dexonline.ro/definiție/calvinism).

22 În bisericile creștine răsăritene, „eparhia” este o unitate administrativ-teritorială condusă de un episcop (numită din acest motiv și episcopie). Ierarhii cu grade superioare (arhiepiscopi, mitropoliți, patriarhi), au de asemenea în directă subordonare o eparhie (mai exact o arhieparchie sau arhiepiscopie), exercitând pentru ea rolul de episcop (ro.wikipedia.org/wiki/Eparhie).

23 Născut în 1932, acesta este un profesor universitar de teologie, istoric și preot român, membru titular al Academiei Române din 2015. Este un specialist de renume în istoria Bisericii Ortodoxe Române (ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Păcurariu).

24 Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 90; Constantin Cilibia, *Episcopia Mehadiei*, în volumul *Mehadia, vatră istorică*, Editura Gordian, Timișoara, 2007, p. 73-96.

Districtele românești bănățene au reprezentat o formă specifică și tradițională de organizare administrativă, politică și militară a populației autohtone românești în Evul Mediu. Dintre toate provinciile istorice românești, cea mai mare densitate de districte medievale a fost consemnată în Banat. Unele dintre aceste districte românești au obținut, individual sau în grup, din partea regalității maghiare, o serie de privilegii. Un număr de opt districte (Lugoj [atestat în 1369], Sebeș [prin unire cu districtul Caran a format districtul Caransebeș; atestat în 1391], Mehadia [atestat în 1391], Almăj, Carașova, Bârzava [toate trei atestate în 1457], Comiat [atestat în 1391] și Ilidia [atestat 1457]), s-au detașat prin calitatea și unicitatea privilegiilor obținute, comparabile doar cu cele ale scaunelor secuiești sau săsești. Districtele românești privilegiate aveau scaune de judecată proprii, prezidate de către un cnez/cneaz sau de către un voievod. Scaune de judecată ale mai multor districte erau conduse de către un castelan sau chiar de către banul Severinului. La judecarea cauzelor era aplicat vechiul drept românesc (ro.wikipedia.org/wiki/Districtele_românești_bănățene).

prof. dr. Gheorghe Cotoșman, a fost publicată în „Revista Institutului Social Banat-Crișana (Buletin Sociologic)”, pe lunile septembrie-decembrie 1944. (Facem trimiteri la *extrasul* din această revistă). Potrivit istoricului Silviu Dragomir, Gheorghe Cotoșman consideră că voievodatele, cnezatele și districtele românești s-au dezvoltat din ohabele²⁶ și jupele²⁷ slavo-române medievale²⁸. Pentru scrierea acestui studiu, Cotoșman a fost provocat de opinia lui Tihamér Turchányi²⁹ care, în lucrarea *Krassó Szörény Vármegye néprajzviszonyai*, Lugoj, 1901, p. 196, vede în districtele românești o formă de organizare administrativă specific maghiară, datorită – scrie istoricul ungar – „politicei de colonizare, practică de castelanii cetăților marginare”, susținuți de regii unguri „care au acordat privilegiile colonilor valahi, pentru a-i atrage”³⁰.

Cotoșman trece în revistă toate mențiunile – câte i-au fost la îndemână – din documente, referitoare la districtele românești și la atribuțiile acestora, constatate în cadrul adunărilor judiciare, de unde se poate deduce că ele sunt instituții specific românești, pentru opt dintre acestea având mărturii documentare. Ele s-au bucurat „dinaintea lui Ladislau V Postumul”³¹ de aceleași privilegii, libertăți,

26 Termenul «ohabă» se referă la o moșie (ereditară) inalienabilă (care nu poate fi înstrăinată, vândută), scutită de impozite și de prestații, precum și la denumirea imunității boierești și mănăstirești în Evul Mediu, în Țara Românească. Provine din cuvântul slavon vechi „ohaba”, derivat din „ohabit”, care înseamnă „a opri” și are semnificația de „moșie oprită de a fi înstrăinată” sau „proprietate deplină” (dexonline.ro/definiție/ohabă).

27 Unitate administrativ-teritorială condusă de un jupan (titlu dat de sârbi persoanei care conducea o unitate teritorială [o provincie, un ținut, un oraș]; titlu de politețe dat în Țările Române persoanelor care ocupau anumite demnități sau funcții înalte, prin urmare celor mai de seamă boieri și dregători, el fiind echivalent cu cel de „domn” [dexonline.ro/definiție/jupan]), acest termen provenind din cuvântul slavon „županŭ”, care înseamnă „căpetenie, stăpân”, prin urmare „jupă” având sensul de „stăpânire, moșie, proprietate”.

28 Silviu Dragomir, *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române*, în „Dacoromania”, an. I, Cluj (1920-1921), p. 48.

29 Profesor și istoric maghiar ce a trăit între 1874-1930 (hu.wikipedia.org/wiki/Turcsányi_Tihamér).

30 Prof. Dr. Gh. Cotoșman, *Privilegiile românilor în cadrul districtelor valahe bănățene. Nobilii și cnezii români bănățeni*, extras din „Revista Institutului Social Banat-Crișana (Buletin Sociologic)”, septembrie-decembrie, 1944, p. 1.

31 Este vorba despre regele Ungariei Ladislav al V-lea de Habsburg (poreclit „Postumul”, deoarece s-a născut după moartea tatălui său, Albert al II-lea de Habsburg [duce de Austria, între 1404-1439, rege al Ungariei și Croației, între 1437-1439, rege al Boemiei și Germaniei, între 1438-1439, în această ultimă calitate purtând titlul tradițional de „rex romanorum”, adică „rege al romanilor” – ro.wikipedia.org/wiki/Albert_al_II-lea_Rege_Roman], el domnind între 1444-1457, însă, până în 1453, sub

prerogative și drepturi, care le garantează o completă autonomie sub raport național, politico-administrativ, judiciar, militar și economic, în cadrul statului ungur și că de serviciile lor militare nu se pot dispensa nici urmașii lui Ladislau V – ne mărturisesc luminos și peremptoriu (adică evident, neîndoielnic, de neîtgăduit – n.n. T.C.) diplomele reginei Izabela³², din 7 mai 1551, a principelui transilvan Gabriel Báthory (ce a domnit între 1608-1613 – n.n. T.C.)³³, din 3 aprilie 1609, și a principelui Gheorghe Rákoczy II (ce a domnit între 1648-1660 – n.n. T.C.)³⁴, din anul 1654, prin care se reînnoiesc și se reconfirmă străvechile privilegii ale românilor bănațeni în diploma privilegială de la 1547³⁵. Având în vedere „importanța epocală”³⁶ a diplomei de la 1457 a regelui Ladislau al V-lea Postumul, Cotoșman o publică integral în traducere românească³⁷. Autorul menționează, în afară de cele opt districte privilegiate, pe cele din județul Timiș: Sudia, Jupani (Swan), Ferd, Bosar (Bujor), Monostor (Mănăstur), Beregzou (Beregsău), Kuesd (Căvoșdia), Jkws (Icuș), Lypko, Marczina (Margina), Belvydyhe (Bela, Bel), Dóbaz, Haram, Chery, Sculea, Ozkola. Face trimitere la documentele în care sunt consemnate districtele respective.

Studiul *Autohtonía românilor din Banat. Pe baza toponimiei* (Caransebeș, Tipografia diecesana, 1946)

regenta lui Iancu de Hunedoara (mare om politic și conducător de oști de origine română, care a trăit între 1407-1456 și fost voievod al Transilvaniei – între 1441 și 1446 –, iar apoi a condus Regatul Ungariei, în calitate de regent sau guvernator general, între 1446-1453, precum și lupta antiotomană, începând din 1438 până la moartea sa, petrecută în 11 august 1456, la scurt timp după ce a raportat, în 21-23 iulie 1456, marea biruință de la Belgrad asupra uriașei armate turcești comandată personal de sultanul Mahomed al II-lea Cuceritorul [Tiberiu Ciobanu, „*Fortissimus athleta Christi*”, *Iancu de Hunedoara 555*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 15, 24-27]), deoarece era minor (ro.wikipedia.org/wiki/Ladislau_Postumul).

32 Este vorba despre principesa și regina Isabella Jagiello (fiica lui Sigismund I Jagiello, poreclit «Stary» [adică „cel Bătrân”], regele Poloniei și marele cneaz al Lituaniei [Uniunea statală polono-lituaniană între 1506-1548 [Istoria lumii în date, p. 563]], care a fost soția lui Ioan I Zápolya (voievodul Transilvaniei [între 1510-1526] și rege al Ungariei Răsăritene [între 1526-1540]) și mamă a lui Ioan al II-lea Sigismund Zápolya (regele Ungariei Răsăritene [între 1540-1551 și 1556-1571] și voievod al Transilvaniei [între 1541-1551 și 1556-1571]), între 1540 și 1559 (an în care va deceda), Isabella guvernând alături de fiul ei în calitate de regentă (*Ibidem*, p. 564, 570), deoarece acesta s-a născut cu doar două săptămâni înainte de data la care a murit tatăl său. Cei doi au purtat prima dată titlul de principe al Transilvaniei, acest fiind stabilit de-abia în 1575/1576 (ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Sigismund_Zápolya).

33 *Ibidem*, p. 570.

34 *Ibidem*.

35 Gheorghe Cotoșman, *op. cit.*, p. 2.

36 *Ibidem*, p. 23.

37 *Ibidem*, p. 19.

este deopotrivă util istoricilor medievaliști și lingviștilor, impresionând prin mărturiile aduse în atenție. De fapt, lucrarea nu este concepută prin mijloace strict lingvistice, cu explicarea etimologiilor doar pe baza legilor fonetice, ci și prin relevarea unor împrejurări istorice în care s-au format denumirile de locuri. Autorul reține și din lucrările lingviștilor mai mult argumentele istorice ale acestora, care le întăresc demonstrațiile filologice. Dintr-o asemenea perspectivă, el prezintă cu satisfacție opinia obiectivă a lingvistului german Ernst Gamillscheg³⁸ care, în studiul *Über die Herkunft des Rumänen* (tradus în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 1, 1945) aduce anumite argumente privind autohtonía românească la nordul Dunării, negată de Szentkláray, Turchányi, Alföldi, Lukinich, Radonić etc. Aceștia din urmă susțineau – scrie Gamillscheg – că „pe întreaga arie a Dacoromaniei nu s-a păstrat nici un singur nume de localitate și nici o toponimie în forma în care ar trebui să ne așteptăm la aceasta, în cazul autohtoniei românilor”³⁹. Gamillscheg precizează că istoricii și lingviștii români au arătat că „numele de localități vechi, romane, nu lipsesc cu totul”⁴⁰. La aceasta adaugă propria opinie de logică istorică: „Folosirea toponimiei în vederea lămuririi unor procese istorice n-are nevoie de justificări teoretice. Oriunde nu s-a produs o discontinuitate culturală, numele de localități și de locuri se transmit de la un grup lingvistic și de colonizare la celălalt. Popoarele pier, iar numele dăinuiesc. Dacă, deci, aci, pe pământul României, apar nume slave, iar numirile folosite în antichitate s-au pierdut aproape fără excepție, aceasta dovedește că, prin imigrarea slavilor, cultura romano-slavă a fost nimicită în întregime. De vreme ce, însă, numele perioadei slave dăinuiesc la rândul lor – acestea au fost, deci, primite de români – urmează, mai departe, că etnia română n-a reprezentat o cenzură culturală, ci, dimpotrivă, că ambele popoare s-au contopit organic”⁴¹. Mai clar este Ernst Gamillscheg, exemplificând cu toponimia *ohabelor*, fapt care interesează medievalistica bănațeană. El consideră că întinderea imigrației slave în partea de apus a teritoriului lingvistic daco-roman este învedereată de localități cu numele *Ohaba* sau *Ohabița*⁴². Acest termen însemna, la început, la slavi, o gospodărie ereditară scutită de dări.

38 Lingvist, profesor universitar (de filologie romanică) și academician german care a trăit între 1887-1971. Între anii 1940-1944, el a fost președinte al Institutului Științific German din București, precum și profesor invitat la Universitatea din București (de.wikipedia.org/wiki/Ernst_Gamillscheg_[Romanist]).

39 Gheorghe Cotoșman, *op. cit.*, p. 19-22.

40 Idem, *Autohtonía românilor în Banat. Pe baza toponimiei*, Fasc. I, Caransebeș, 1946, p. 15.

41 *Ibidem*.

42 Gheorghe Cotoșman a publicat în „Revista Institutului Social Banat-Crișana” (an X, septembrie-decembrie 1942, p. 620-629) studiul *Din trecutul comunei Ohaba Bistra*.

Acum semnificația termenului este pierdută, dar numele s-a păstrat în toponimia unor localități⁴³, fapt ce dovedește că populația româno-slavă, apoi străromână și română a rămas, tot timpul, pe teritoriul din nordul Dunării.

Pornind de la studiul lui Cotoșman, menționăm că termenul *ohabă* și-a păstrat multă vreme sensul de „moșie ereditară inalienabilă, scutită de impozite și de prestații”⁴⁴. Exemplificăm cu situația numelui localității Ohaba Română din județul Timiș. Aceasta a fost cunoscută în trecut sub numele de Ohaba Sârbească. În documentele maghiare apare oiconimul *Ohabserbasza*, iar în cele austriece *Szerb Ohaba*. Anumite surse documentare habsburgice consideră că actualul sat a fost reînființat la sfârșitul secolului al XVII-lea, întrucât localitatea și terenul ei au fost date ca moșie ereditară de către un sârb, de aici provenind denumirea de Ohaba Sârbească. În anul 1828 localitatea apare într-un document sub numele de *Ohabaszerbaszka*, iar în 1913, sub denumirea de *Rácszabadi* („Ohaba Sârbească”)⁴⁵. Actualul toponim, *Ohaba Română* este un nume firesc, ținând seama că satul a fost întotdeauna majoritar românesc. Așa se explică faptul că într-o diplomă din 1427, satul apare sub numele de *Ohaba*, iar în 1717, este indicat toponimicul *Hoaba*⁴⁶. În județul Timiș mai există două localități al căror nume provine de la *ohabă*. Este vorba de *Ohaba Forgaci* și de *Ohaba Lungă*. Prima apare într-un document de la începutul secolului al XIV-lea, sub numele de *Zabatfalva* („satul liber”, „slobozia”, „ohaba”), iar de la anul 1369 este cunoscută sub denumirea de *Forgácsfalva* („satul lui Forgaci”). Apoi, după 1450, în documentele latino-maghiare este preferată forma toponimică *Ohaba* (1470), *Csawhaba* (1483). Începând de la 1851 este reluat și numele *Forgaci*, numele satului fiind transliterat de maghiari sub forma *Ohaba-Forgaci*. Întotdeauna, în această localitate a fost o populație majoritară românească. Bunăoară în recensământul din 1890, Ohaba-Forgaci apare cu o populație constituită din 1.741 români, 27 germani, 17 unguri⁴⁷. Este de reținut că în toponimia localității avem un loc cu denumirea de *Obița* (terasă a Timișului, unde s-a format nucleul inițial al satului) și o altă parte de hotar numită *Râtul Obiței Boldurului* (teren cu iarbă în lunca Timișului; aici este un grup de case izolate de perimetrul construit compact al comunei, *obițe*)⁴⁸. În fine, despre *Ohaba Lungă* se poate consemna, în contextul semnificației termenului *ohabă*, că oiconimul respectiv apare atestat tot documentar pentru

prima dată în anul 1440. Apoi în perioada ocupației turcești, în defterurile din perioada 1597-1620, satul este consemnat cu oiconimul *Oláh-Ohaba* (Ohaba Română), fiind astfel atestată o așezare cu o populație majoritară românească. În documentele din prima jumătate a secolului al XIX-lea, satul apare cu numele de *Rumunyst* (1828 și 1851) și, apoi, *Hosszúzbadi* (1878). Numele unguresc *Hosszúzbadi* este o traducere a celui românesc; cf. magh. *hosszú*, „lung” și *szabad*, „liber”⁴⁹. Desele referiri și reveniri la termenul de *ohabă* (cu toate formele sale) în istoriografia istorică și lingvistică românească din ultimele decenii, cu localizări în Banat sau Hațeg, are rădăcini și în modeste rânduri ale lui Gheorghe Cotoșman.

Revenind la studiul acestuia, *Autohtonii românilor în Banat. Pe baza toponimiei*, menționăm că autorul era la curent cu bibliografia lingvistică – între care figurează studii fundamentale de Nicolae Drăganu și Theodor Capidan – deși adesea era departe de înțelegerea corectă a unor fenomene etimologice. Merită totuși să între în atenția filologilor ampla secvență despre *Mehadia* și, poate, chiar și cea despre *Tape*, cu toate că etimologia ultimului toponim se pare să fi fost lămurită definitiv⁵⁰.

Mergând pe făgașul deschis îndeosebi de Nicolae Drăganu⁵¹, Gheorghe Cotoșman a inaugurat în cultura bănățeană domeniul *toponimie și istorie*, care s-a dezvoltat mult în ultimele decenii⁵².

Date biobibliografice. Gheorghe Cotoșman s-a născut la 5 septembrie 1904, în comuna Sănnicolau Mare din județul Timiș, într-o familie de țărani, părinții săi numindu-se Petru și Floarea Cotoșman. În localitatea natală a urmat gimnaziul, iar apoi Școala Normală din Timișoara, pe care a absolvit-o în anul 1924 (cu examene de diferență la Seminarul Teologic din Râmnicu Vâlcea, în perioada 1924-1925). În intervalul 1925-1928 a urmat cursurile Academiei Teologice din Arad, cu examene de diferență la Facultatea de Teologie din București, unde și-a luat licența în anul 1933 și doctoratul în 1941. Între anii 1928-1937 a activat ca preot în parohia din Jimbolia, județul Timiș, unde a ridicat o biserică și a contribuit la propășirea vieții religioase de aici. În această localitate, paralel cu funcția de preot, a avut-o și pe aceea de profesor suplinitor la Gimnaziul de Stat. În perioada 1937-

49 *Ibidem*, p. 289.

50 Dan Slușanchi, *Tapa, Tapae*, în „România Pitorească”, XVII, nr. 5, București, 1988, p. 17.

51 Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928. Nicolae Drăganu a fost un filolog, lingvist și istoric literar român care a trăit între 1884-1939 (ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Drăganu).

52 Octavian Răuț, Vasile Ioniță, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*, Reșița, 1976; Octavian Răuț, *Toponimie și istorie bănățeană* în „Studii de limbă, literatură și folclor”, IV, Reșița, p. 257-270.

43 Despre această problemă, Silviu Dragomir, *Le Banat Roumain*, Sibiu, 1944, p. 17.

44 Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2007.

45 *Ibidem*, p. 293.

46 *Ibidem*, p. 292-293.

47 *Ibidem*, p. 127.

48 *Ibidem*.

1948 a fost profesor de istorie bisericească și patrologie la Academia Teologică din Caransebeș. În anul 1948, s-a mutat în Timișoara, aici lucrând la Mitropolia Banatului. Începând cu anul 1949 și până în 1950, a fost consilier cultural la Arhiepiscopia Timișoara, iar apoi vicar eparhial al acesteia timp de aproape două decenii (1950-1968). A fost distins cu înalta demnitate bisericească de iconom stavrofor și a primit „Crucea Patriarhală”. În activitatea laică a fost membru în Secția de istorie a Regionalei Astrei Bănățene și în Secția de istorie a Institutului Social Banat-Crișana din Timișoara. Gheorghe Cotoșman a fost unul dintre cei mai prolifici cercetători bănățeni din perioada 1935-1975, dedicat investigațiilor trecutului acestei provincii, excelând în punerea în lumină a istoriei Bisericii, dar contribuind și la relevarea unor aspecte însemnate ale Evului Mediu din acest ținut românesc, completând și el lungul șir al istoricilor care s-au aplecat asupra districtelor românești de aici. Încă nu s-a efectuat un studiu critic privind cercetările istorice ale lui Gheorghe Cotoșman, nefiind, astfel, pus la locul care i se cuvine, în istoriografia românească în general, și în cea bănățeană în special. S-ar impune să se editeze, într-o ediție critică, partea cea mai reprezentativă a operei sale istorice. El s-a stins din viață la 12 ianuarie 1977, în Timișoara. Opera (selectiv): *Din trecutul Banatului. Studiu introductiv de istorie național-bisericească*, Timișoara, 1934, 132 p.; *Comuna și bisericile din Sânnicolaul Mare*, Timișoara, 1934, 114 p.; *Comuna și bisericile din Sânnicolaul Mare și Lunga*, Timișoara, 1934, 146 p.; *Comuna și bisericile Giridava – Morisena – Cenad*, Timișoara, 1935, 105 p.; *Comuna și bisericile din Nerău*, Timișoara, 1935, 73 p.; *Comuna și bisericile din Pesac*, Timișoara, 1936, 94 p.; *Restaurarea Episcopiei Timișorii – Testamentul lui Șaguna – Visul bănățenilor*, Timișoara, 1935, 96 p.; *Bănățenii și Episcopia Timișorii*, Caransebeș, 1938, 388 p.; *Episcopia Caransebeșului până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeș, 1941, 202 p. (Teză de doctorat); *Autohtonii românilor în Banat pe baza toponimiei*, Caransebeș, 1946, 58 p.; *Vechimea organizației național-bisericești la românii bănățeni*, în „Revista de istorie și bisericească”, nr. 1, Craiova, aprilie-iunie 1943, p. 87-95; *Privilegiile românilor în cadrul districtelor valahice bănățene*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, anul XII, Timișoara, septembrie-decembrie 1944, p. 24-41; *Contribuții la istoria Banatului Timișoarei și Severinului I. Problema continuității Episcopiei Mehadiiei*, Craiova, 1943, 78 p.; *Biserica românească din Banat înainte de venirea ungurilor în Europa*, în „Altarul Banatului”, nr. 7-8, Timișoara, 1946; *Principele Budilă și comoara de la Sânnicolaul Mare. Contribuții la istoria Banatului și a bisericii bănățene în sec. al XI-lea*, în „Foaia diecezană”, nr. 14-15 și următoarele, Caransebeș, 1948; *Viața Sfântului Iosif cel Nou Mitropolitul Timișoarei și a*

toată Țara Banatului, Timișoara, 1956, 44 p. (Extras din „Mitropolia Banatului”, an VI, nr. 1-3, Timișoara, 1956, p. 64-89); *Districtele valahice bănățene. Cinci sute de ani de la confirmarea autonomiei lor*, în „Mitropolia Banatului”, an VII, nr. 10-12, Timișoara, 1957, p. 79-119 și an VIII, nr. 1-3, Timișoara, 1958, p. 84-89; *Contribuții la trecutul Mitropoliei Morisenei și Timișorii*, în „Mitropolia Banatului”, an VIII, nr. 7-8, Timișoara, 1958, p. 137-156; *Vechile antimise din bisericile Arhiepiscopiei Timișoarei și a Caransebeșului*, în „Mitropolia Banatului”, an XVII, nr. 4-6, Timișoara, 1967, p. 263-289; *Bazilica romană cu baptisteriu din Morisena*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an LXXXVI, nr. 3-5, București, 1968, p. 469-485; *Geneza arianismului. Puncte de sprijin pentru arianism în teologia creștină anterioară*, în „Anuarul Academiei Teologice ortodoxe române din Caransebeș”, 1919-1939, p. 105-227 (și extras 123 p.); *Inscripții și însemnări din bisericile Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1964. Referințe: „Anuarul Academiei Teologice ortodoxe române din Caransebeș”, 1919-1939, p. 281-283; *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 111; *Necrolog*, în „Mitropolia Banatului”, an XXVII, nr. 7-9, Timișoara, 1977, p. 609; Prot. dr. Marcu Bănescu, *Prot. iconom. stavrofor Gheorghe Cotoșman (1904-1977)*, în „Mitropolia Banatului”, an XXXVI, Timișoara, 1986, p. 87-89; Preot prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Univers enciclopedic, București, 1996; Gheorghe Luchescu, *Din galeria personalităților timișene*, Editura „Dacia Europa Nova”, Lugoj, 1996; Ioan Olărescu, *Comloșu Mare și Lunga. Repere istorice. Oameni care au fost*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2001, p. 149-152; Tiberiu Ciobanu, *Aniversări 105. Gheorghe Cotoșman (1904-1977)*, în „Columna 2000”, Anul X, nr. 39-40 (iulie-decembrie), Editura Eurostampa, Timișoara, 2009, p. 96-97; Idem, *Gheorghe Cotoșman*, în *Istoriografia românească din perioada 1918-1948 referitoare la Evul Mediu bănățean*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2009, p. 147-156, 321-324; Idem, *Gheorghe Cotoșman (1904-1977)*, în *Cărturari români cu preocupări referitoare la istoria medievală a Banatului. Cuprinderi biobibliografice*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, p. 135-139, 185-186; Idem, *Gheorghe Cotoșman*, în *Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea referitoare la Banatul medieval*, vol. II, Editura Eurostampa, 2010, p. 5-12, 274-277; Idem, *Aniversări 110. Gheorghe Cotoșman (1904-1977)*, în „Columna 2000”, Anul XV, nr. 59-60 (iulie-decembrie), Editura Eurostampa, Timișoara, 2014, 76-77 (Tiberiu Ciobanu, *Gheorghe Cotoșman [1904-1977]*, în *Anexă la lucrarea Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea referitoare la Banatul medieval*, vol. II, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, p. 274-277).

Prof. Daniela Curelea

(Sibiu)

Un reprezentant clerical al elitei pașoptiste în serviciul administrației cultural-religioase din România în vremea principelui Cuza

În contextul emiterii și al aplicării legii de secularizare a averilor mănăstirești emisă de guvernul prezidat de Mihail Kogălniceanu, având ca scop declarat trecerea proprietăților și a averilor anumitor Biserici și mănăstiri în proprietatea României, tocmai pentru a spori avuția țării, anumite schituri și mănăstiri au devenit biserici de mir. Instituirea unui impozit de 10 procente asupra veniturilor eccleziastice a avut drept efect o serie întreagă de proteste ale mitropolitului Moldovei, Sofronie Miclescu. Totuși, guvernul a aplicat măsurile sale de laicizare și modernizare a statului și instituțiilor sale, incluziv a bisericii, în pofida protestelor clerului, prin adoptarea legii agrare în 17 decembrie 1863. În total, au fost preluate de la biserici aproximativ 25% din suprafața agricolă și forestieră a Țării Românești și a Moldovei. (a României mici, unită sub autoritate principelui Cuza la 1859).

În acest context, tocmai pentru a fi prevenite rapturile de ultimă oră, guvernul României, prin Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, a trecut la înlocuirea egumenilor greci cu preoți și clerici români, chiar anterior aplicării acesteia¹. Planul acesta făcea parte, inevitabil, dintr-o bine gândită tactică a noii domnii. Măsura fiind obligatorie în condițiile în care egumenii și arhimandriții greci numiți în funcțiile de conducere ale diferitelor mănăstiri de superiorii lor de la Locurile Sfinte erau loiali acestora și nu noii domnii a principelui Alexandru Ioan Cuza. În aceste condiții, preotul Radu Șapcă (și numeroși alți preoți români) era numit încă de pe data de 12 noiembrie 1863 în calitate de curator și administrator al Mănăstirii de la Hotărani. El se găsea așadar din nou în evenimentele vieții social-politice și cultural-religioase, care se succedau cu repeziciune, deoarece debutau acum alte vremuri sub

auspiciile principelui Cuza și a dublei sale alegeri de la Iași și București în decursul lunii ianuarie 1859.

Îndată ce a trecut la exercitarea noii sale funcții, preluată de la *curatura* provizorie² exercitată de către ieromonahul Meletie, egumen la Clocociov, și arhimandritul Daniil, egumen al mănăstirii Jitia, Radu Șapcă a procedat la întocmirea inventarului și a proprietăților mănăstirii (moșii întinse în număr de 5, vii în număr de 2, o moară și o pădure mare), respectiv a realizat. Deși aflată pe o întindere considerabilă, construcția propriu-zisă a mănăstirii se făcuse în interiorul unei păduri pe o suprafață de peste 650 ha, mănăstirea de la Hotărani n-a fost niciodată un lăcaș de cult bogat. Ctitorie a marelui vornic Mitrea³, cu hramul de Sfinții Voievozi, numele mănăstirii pare-se că provine de la cele patru moșii boierești care învecinau la sud proprietățile așezământului religios, adică linia dreaptă folosită la trasarea și hotărnicirea unor proprietăți de boieri⁴. Închinată de către domnitorul Radu Mihnea (1601-1602; 1611-1616; 1620-1623) uneia dintre mănăstirile (Dionisiu) de la Muntele Athos, a încăput fără îndoială pe mână călugărilor greci, lacomi și dezinteresați de îngrijirea sa reală.

Statele de salarii ale așezământului religios și celor ce existau în acesta relevă că personalul mănăstirii aflat acolo de către Radu Șapcă era puțin numeros, iar viața monahală nu mai exista efectiv, deoarece în afară de egumenul acesteia în mănăstire mai viețuia un singur călugăr, dar și doi frați, un diacon, doi cântăreți, (unul dintre aceștia, pe numele său Niță Florea, a fost și primul învățător al satului până în 1870) un paraclisier, un secretar, un bucătar, un rândaș, doi feciori de treabă, o spălătoreasă și un văcar⁵. În dreptul lor era notată suma salarială pe care trebuiau să o primească. De exemplu, în dreptul preotului Radu Șapcă era trecută suma de 422,11 lei pentru luna noiembrie, respectiv de 666, 26 lei pe luna decembrie.

În cuprinsul construcțiilor și dependențelor mănăstirii, preotul Radu Șapcă a mai găsit: un car, o sanie legată

2 Gherasim Cristea, *Preotul Radu Șapcă. Omul și epoca sa*, p. 221-222.

3 Mitrea din Hotărani a fost mare vornic în Țara Românească între 1578-1594. Sub domnia lui Mihai Viteazul, a făcut parte din delegația de 12 boieri care au încheiat Tratatul de la 20 mai 1595 la Alba Iulia cu principele Sigismund Báthory, care viza diminuarea puterii domnitorului. A fost judecat și condamnat la moarte, pentru hicleie (trădare) din dispoziția domnitorului Mihai Viteazul.

4 Emil Păsculescu-Orlea, *Câteva lămuriri cu privire la Popa Șapcă, în Mitropolia Olteniei*, Craiova, nr. 10-12, 1971, p. 773; Gherasim Cristea, *op. cit.*, p. 223.

5 Gherasim Cristea, *Un pașoptist de seamă. Preotul Radu Șapcă*, Editura Episcopiei Râmnicului și Argeșului, Râmnicu-Vâlcea, 1988, p. 226. (potrivit statului existau la Hotărani un număr de 15 oameni cu diferite atribuțiuni).

1 Gherasim Cristea Piteșteanu, *Preotul Radu Șapcă. Omul și epoca sa*, Tipografia Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Râmnicu Vâlcea, 1978, p. 93; Arhivele Naționale Istorice Centrale ale Statului, (în continuare se va prescurta A.N.I.C.), Fond Secția-Administrativă, București, Dosarul nr. 1351/1863, f. 6.

în fier, o trăsură nouă pe arcuri și o căruță nemțească, la care se adăuga șeptelul așezământului, porci, cai, vite grele, bivoli. La ancheta desfășurată în decursul lunii iulie 1863, fostul stareț grec al Mănăstirii de la Hotărani, pe nume Nifon Dichiofilaxul, numit în august 1861, recunoștea, printre altele, faptul că: *a trimis la Sfetagora, toate documentele, condicile și planurile moșiilor ce țin de această mănăstire. După cererea ce mi-a făcut-o părintele de la Sfetagora, celelalte hârtii și zapise care socotindu-le netrebuincioase le-am rupt și lepădat*⁶, respectiv că nu s-a străduit prea mult pentru repararea și îngrijirea așezământului religios⁷. Era clar pentru cercetătorul acestor fapte (Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, condus în acea epocă de către eruditul om de litere Dimitrie Bolintineanu) de ce anume a fost necesară înlocuirea egumenilor greci, deloc loiali României, ci mai marilor lor (arhieriei ai Bisericii greco-orientale). De altfel se poate constata, din simpla citire a datelor de mai sus, reaua credință a preoților greci și faptul că aceștia cu bună știință distrugneau înscrisuri oficiale, tocmai pentru a nu da o socoteală corectă despre averile pe care le dețineau.

La Mănăstirea din Hotărani, preotul Radu Șapcă a procedat la salvarea și conservarea a ceea ce se mai putea din averea risipită și înstrăinată de fostul egumen grec. După ce a pus ordine în administrarea treburilor mănăstirii, este promovat în calitate de curator și administrator civil la Mănăstirea Cozia – ctitoria lui vodă Mircea cel Bătrân –, prin înaltul decret princiar al lui Alexandru Ioan Cuza nr. 509 din 4 mai 1864, ca urmare a propunerii Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și transmisă preotului Radu Șapcă sub adresa nr. 13676, respectiv a raportului cu nr. 13080 din 29 aprilie 1864 „...*Măria sa Domnul stăpânitor ... în urma recomandăției făcută de subscrisul, prin raportul cu nr. 13080, binevoind a vă întări prin Domnească ordonanță în funcțiunea de curator civil al mănăstirii Cozia*”⁸...”. Această numire a lui Radu Șapcă la Cozia venea după destituirea vechiului curator grec Ipolit Arhimandritul, ca urmare a constatării de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a dispariției unei sume de 3.000 galbeni din dota mănăstirii, pe care vechiul curator pretindea că suma îi fusese furată de niște tâlhari.

6 Gherasim Cristea Piteșteanul, *Preotul Radu Șapcă. Omul și epoca sa*, Tipografia Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Râmnicu Vâlcea, 1978, p. 93-94; (*Mănăstirea Dionisiu de la Sfetagora din Muntele Athos era tot o ctitorie românească din vremea domnitorului Neagoe Basarab, ea fiind ridicată între anii 1512-1515, fiind mereu înzestrată cu daruri de domnii Țării Românești și ai Moldovei*).

7 Gherasim Cristea, *op. cit.*, p. 221.

8 Gabriel Cocora, *Popa Șapcă curator la Mănăstirea Cozia, în Mitropolia Olteniei*, Craiova, nr. 11-12, 1957, p. 759; Arhivele Naționale Centrale ale Statului, București, *Dosarul 1503/1864*, f. 3-4.

În ceea ce privește desemnarea preotului Radu Șapcă în calitate de curator, apoi curator civil, respectiv, superior⁹ mai apoi la mănăstirea Brâncoveni merită evidențiată titulatura de curator, respectiv este de surprins faptul că numirile sale erau făcute prin decrete semnate de însuși principele României și contrasemnate de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, ceea ce semnifică că posturile pe care preotul le-a ocupat erau funcții administrativ-religioase-civile, nu de conducere spirituală și religioasă, el nefiind nici stareț, nici arhimandrit, nici egumen, deci nefăcând parte din cinul monahal, numirea sa făcându-se ierarhic, pentru meritele sale și pentru corectitudinea de care a dat dovadă. Pentru destoinicia cu care știa să-și onoreze superiorii, să-și îndeplinească cu eficiență atribuțiunile, să se facă înțeles și iubit, a fost avansat ca superior al mănăstirii din Brâncoveni.

Funcții administrativ-religioase:

- Năstavnîc la Mănăstirea Sadova – 1848;
- Curator la Mănăstirea Hotărani – 1863-1864;
- Curator civil la Mănăstirea Cozia – 1864-1867;
- Superior la Mănăstirea Brâncoveni 1867-1876.

Bibliografie:

a). Documente inedite

Arhivele Naționale Centrale, București, Fond *Ministerul Instrucției Publice și Cultelor*.

Direcția Județeană Olt a Arhivelor Naționale ale Statului, Slatina, Fond *Subocârmuirea plășii Bălți și Primăria comunei Brâncoveni*.

Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale ale Statului, Râmnicu Vâlcea, Fond *Prefectura Județului Vâlcea*.

b). Documente editate

Cristea Gherasim, Piteșteanul, (1978), *Preotul Radu Șapcă. Omul și epoca sa*.

Gherasim Cristea, (1988) *Un pașoptist de seamă. Preotul Radu Șapcă*, Editura Episcopiei Râmnicului și Argeșului, Râmnicu-Vâlcea.

c). Reviste și publicații

Mitropolia Olteniei, nr. 10-12, 1971 Craiova, Emil Păsculescu-Orlea, *Câteva lămuriri cu privire la Popa Șapcă*, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova, nr. 10-12, 1971, p. 773.

Mitropolia Olteniei, nr. 11-12, 1957, Craiova, Gabriel Cocora, *Popa Șapcă, curator la Mănăstirea Cozia, în Mitropolia Olteniei*, Craiova, nr. 11-12, 1957, p. 759.

9 Preotul Radu Șapcă mai fusese și năstavnîc la mănăstirea Sadova în vremea guvernării provizorii al Țării Românești ca urmare a declanșării și desfășurării Revoluției pașoptiste.

Preot dr. Valentin Bugariu
(Birda)

Un participant la Marea Unire: Preotul dr. Nicolae Popovici (1883-1956)

Biserica Ortodoxă Română din Banat a fost reprezentată la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de clerici și mireni. Unul dintre clerici a fost părintele dr. Nicolae Popovici, parohul bisericii ortodoxe române din Gătaia, protopopiatul Vârșeț.

Începuturile

Născut în 6/18 decembrie 1883 într-o familie de preot în localitatea Bocșa Română, județul Caraș-Severin. Părinții au fost preotul Ioan Popovici jr. și Elisabeta. Școala primară a făcut-o cu dascăli Damaschin Gruiescu și Dimitrie Pruneș¹. Cursurile liceale le-a absolvit la Lugoj și Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov și cele universitare la Facultatea de Drept din Budapesta (neterminată) și Institutul Teologic din Caransebeș (1907)². Studiile teologice au fost completate (1906-1909) prin obținerea licenței (1909) și doctoratului în Teologie (1913) la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cernăuți³.

În 1909 s-a căsătorit cu Elisabeta, fiica comerciantului și fruntașului român Ion Vucu din Bocșa Română. În casele acestui român au fost găzduiți pe vremea alegerilor parlamentare candidații naționali: Coriolan Brediceanu, Valeriu Braniște, George Dobrin, Gheorghe Popovici, Vladu, Vasile Maniu, Vaida etc⁴.

După hirotonie a fost numit preot la Bocșa Română (24 ianuarie 1910-1 februarie 1912) și apoi prin transfer la Gătaia, unde a funcționat în perioada 2 februarie 1912-30 august 1920. A reprezentat localitatea bănățeană la Adunarea de la Alba Iulia.

¹ Tata Oancea, „De la Academia Teologică din Arad”, în „Vasiova”, nr. 7-12 / 1939, p. 4, după Gheorghe Jurma, Vasile Petrica, *Istorie și artă bisericească. Biserici din Protopopiatul Ortodox Român Reșița*, Editura Timpul, 2000, p. 200. (Se va prescurta în continuare „De la Academia Teologică...”).

² Vasile Petrica, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român Caransebeș (1865-1927)*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2005, p. 137.

³ Vasile Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, 354 (Se va prescurta în continuare *Clerici cărturari arădeni...*); Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, p. 530.

⁴ Tata Oancea, „De la Academia Teologică...”, p. 4.

Finalul războiului a coincis cu dezintegrarea Imperiului Austro-Ungar, fiecare popor care a compus această monarhie și-a revendicat dreptul la independență națională. Românii bănățeni au avut ca scop pe lângă aceasta și unirea cu România. Un rol major în înfăptuirea acestui ideal l-a avut Biserica Ortodoxă Română din Banat care a oferit bisericile, casele parohiale, căminele pentru ca adunările să se poată constitui și mai apoi de a putea trimite delegați la Alba Iulia.

Victoria Antantei în Primul Război Mondial a fost simțită la Gătaia prin revolte împotriva moșierilor. În toamna lui 1919, populația din Gătaia și Șemlacu Mare a atacat castelul Gubány de pe Șumig. Alte devastări s-au produs la ferma Lucaci⁵.

La Gătaia a avut o mare adunare populară care și-a numit reprezentanții la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Pentru importanța documentului atât pentru orașul de pe Bârzava, cât și pentru zona acestuia îl redăm în întregime:

„Credențional

După ce Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania a convocat Adunarea Națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba Iulia pe ziua de 18 noiembrie (1 decembrie) 1918 și a ordonat, ca la Adunarea Națională să ia parte câte 5 delegați ai cercurilor locuite de români, poporul și alegătorii români ai cercului Rittberg – comitatul Timiș – s-au adunat în comuna Gătaia în ziua de 15/28 noiembrie 1918 și au ales de reprezentanți (delegați) ai săi pe: Dr. Nicolae Popovici, paroh în Gătaia, Damaschin Marian, profesor în Deta, Ioan Mițariu, paroh în Opațița, Ioan Ciucurel, econom în Șoșdea și Pamfilie Jurcovic, econom în Ghertenish.

Deci numiții sunt poftiți și împuterniciți a reprezenta cercul acesta la Adunarea Națională, ce se va ține la Alba Iulia în 18 noiembrie v[echi], 1 dec[embrie] n[ou] a. c. pentru care scop acest credențional s-a compus în cinci exemplare, dintre care cel prezent se predă dlui delegat Damaschin Marian, profesor în Deta.

Gătaia, la 15/28 noiembrie 1918

Dr. Nicolae Popovici, președintele cercului electoral
Petru Bohariu, bărbat de încredere din Șoșdea,
notarul actului electoral

Zaharie George, Ioan Mărgineanțu, Augustin
Nedilțiu, Iosif Petruți, bărbați de încredere din Berecuța,

⁵ Valentin Bugariu, *Gătaia. Monografie*, Editura Sitech, Craiova, 2018, p. 70.

bărbați de încredere din Birda

C. Baia, bărbat de încredere din Șemlacu Mare⁶.

Din acest Credențional încheiat la Gătaia avem 5 reprezentanți ai Cercului Tormac la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Între delegați au fost: 2 preoți, 1 învățător și 2 economi (epitropi) ai bisericilor ortodoxe din această zonă.

Pentru calitățile demonstrate de bun organizator și administrator a fost numit din 1 septembrie 1920 director al cultului ortodox pentru provinciile unite cu România din Ministerul Cultelor și Artelor pentru o perioadă de 2 ani (1920-1922). A revenit în Ministerul Cultelor ca director general pentru o altă perioadă, de astă dată mai scurtă (21 februarie -1 iulie 1941), în locul părintelui prof. Liviu Stan. A fost regretat odată cu retragerea din această slujbă de gen. Radu Rosetti, ministrul Culturii Naționale și a Cultelor: „Primesc cu multă părere de rău demisiunea Prea Cucerniciei Voastre din funcția de Director General al Cultelor, funcție, în care ați dovedit atâta destoinicie, încât ați căpătat întreaga mea încredere. Vă rămân recunoscător pentru folositoarea colaborare a Prea Cucerniciei Voastre”⁷.

Profesor la Arad

Din anul 1922 și până la trecerea la cele veșnice, preotul Nicolae Popovici a rămas legat de Arad. În anul 1922, după plecarea profesorului dr. Lazăr Iacob la Academia din Oradea, postul de profesor la catedra de Istorie bisericească și Drept bisericesc a fost ocupat de părintele dr. Nicolae Popovici. Aici a funcționat până la pensionare în 1945. Un timp a fost rector al Academiei Teologice (1938-1945)⁸.

În cadrul Teologiei arădene, preotul prof. Nicolae Popovici a predat următoarele discipline: Drept constituțional, Drept bisericesc, Administrație bisericească, Istoria bisericească universală până la 1054, Istoria Bisericii Române și artei creștine ortodoxe. La acestea s-au adăugat Ermeneutica biblică, Patrologia, Lectura canoanelor, Practica liturgică și Seminarul de Drept.

A propus discipline din toate domeniile Teologie, excepție făcând grupul disciplinelor sistematice. A avut ore la discipline biblice, istorice și practice, acoperind cei patru ani de studii:

Anul I: Ermeneutică biblică, Istoria bisericească;

6 Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992, p. 126.

7 „Biserica și Școala”, nr. 28 / 1941, p. 230.

8 Pavel Vesa, *Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 91. (Se va prescurta în continuare *Învățămintul teologic...*).

Anul II: Patrologie, Istoria bisericească;

Anul III: Lectura canoanelor;

Anul IV: Drept bisericesc, Administrație bisericească, Liturgică practică⁹.

În perioada anilor 1923-1941 au absolvit cursurile Institutului/Academiei Teologice din Arad 87 de bănațeni care l-au avut profesor. Între personalitățile teologice care au urmat această școală în această perioadă îi amintim pe: Gheorghe Cotoșman (1926-1927), profesor de teologie, publicist, consilier eparhial și vicar administrativ al Arhiepiscopiei Timișoarei (1948-1968); Gheorghe Lițiu (1940-1941), profesor de teologie, publicist, vicar administrativ al Episcopiei Aradului (1949-1958) și Lucian Emandi (1944-1949), administrator al Eparhiei Aradului, scriitor, membru al Uniunii Scriitorilor din România.

În acest timp al activității didactice, preotul prof. Nicolae Popovici s-a remarcat în cercetarea teologică și istorică. Este autorul unor manuale, studii și articole fie publicate în volum, fie secvențial în revista eparhială „Biserica și Școala”, diverse recenzii.

Este autorul primului manual de *Drept canonic din Banat. Cursul Manual de Drept bisericesc ortodox oriental cu privire specială la Dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I și vol. II, Tiparul Tipografiei Eparhiale, Arad, 1925, 320 p.

Profesorul Nicolae Popovici a sistematizat materia Dreptului bisericesc în două mari părți: Izvoarele și colecțiile Dreptului bisericesc, în prima parte expunând izvoarele universale, particulare și codicii și colecțiile Dreptului bisericesc, iar în partea a doua organizația Bisericii și organele care exercită puterea bisericească¹⁰.

Organele puterii bisericești sunt – în concepția lui Nicolae Popovici – colective (sinod și consensul Ecclesiae dispersae) și individuale (ierarh și organe ajutătoare lui: protopop, preot și diacon).

Consensul Bisericii este, în viziunea aceluiași canonist, un înlocuitor al sinodului ecumenic sau particular. Biserica legiferează, totuși, în problemele de interes general, punându-se de acord în baza unor scrisori în care bisericile ortodoxe autocefale împrăștiate se pronunță ca fiind de acord asupra unor asemenea probleme de interes general¹¹.

Calitățile acestui manual sunt scoase în relief de prefațatorul acestui volum, episcopul dr. Grigore Comșa:

9 Pavel Vesa, *Învățămintul teologic...*, p. 143; 145.

10 Constantin Rus, „Contribuția Profesorului Nicolae Popovici la dezvoltarea Dreptului bisericesc”, în vol. Ioan Tulcan, Lizica Mihuț, *175 de ani de la înființarea învățămintului superior teologic arădean (1822-1997)*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 1997, p. 227-228. (Se va prescurta în continuare „Contribuția Profesorului Nicolae Popovici...”).

11 Constantin Rus, „Contribuția Profesorului Nicolae Popovici...”, p. 228-229.

Manualul de Drept bisericesc ortodox oriental al părintelui profesor de teologie dr. Nicolae Popovici a obținut cu cea mai vie bucurie binecuvântarea Noastră arhierescă. Este scris de un bun cunosător al acestei discipline, ca unul care propune Dreptul bisericesc la Institutul nostru teologic din Arad. Claritatea expunerii metodice a materialului merită deosebită accentuare. Dar merită laudă și râvna autorului de a avea în vedere legea de unificare bisericească. Astfel, Manualul poate fi utilizat în toate categoriile de școli teologice de la noi din țară¹².

Împreună cu Uroș Konvincici, protopopul sârb al Aradului, Nicolae Popovici a tradus Canoanele Bisericii Ortodoxe pe care le-a însoțit de comentarii. Cele două volume au fost tipărite în Tipografia Diecezană a Eparhiei Aradului în 1930 (vol. I, partea întâi, 319 p.); 1931 (vol. II, partea a doua, 575 p.); 1934 (vol. II, partea întâi, 339 p.) și 1936 (vol. II, partea a doua, 303 p.)

Atrage însă atenția în ceea ce privește abrogarea unor canoane sau introducerea altora care să răspundă timpului. Toate aceste probleme ar cădea în sarcina unui sinod panortodox: Ca urmare a acestui fapt trebuie să ne gândim mai serios la revizuirea acestora și alte norme bisericești, să se stabilească dacă mai sunt aplicabile în practică și dacă nu cumva mai trebuie emise alte canoane noi, respectându-se întru totul învățătura și principiile fundamentale primite de la Mântuitor¹³.

Profesorul Nicolae Popovici s-a remarcat ca un apărător al învățământului teologic superior din Transilvania prin participarea la congrese bisericești, dar și prin publicarea unor materiale în care arată necesitatea și importanța consolidării învățământului teologic pentru Biserica și țară.

Prin intermediul presei bisericești, pr. prof. Nicolae Popovici militează pentru păstrarea învățământului teologic superior în cadrul Bisericii. A participat la consultările care au elaborat un proiect de lege propus de mitropolitul Nicolae Bălan Sfântului Sinod. Proiectul n-a devenit lege¹⁴. Tot ierarhul ardelean, împreună cu sufraganii lui, a cerut și dreptul pentru academiile teologice din Ardeal și Banat de a acorda diplomă de licență absolvenților. Canonistul ardelean a luptat pentru menținerea învățământului teologic superior la Arad împotriva trecerii lui la nivel seminarial. În argumentare, autorul se sprijină pe principiul canonic al

autonomiei eparhiale, ierarhul locului cunoscând cel mai bine nevoile eparhiei pe care o păstorește.

O altă greșală, după părerea noastră modestă, este prea marea centralizare a învățământului teologic în mâna Direcțiunii, care va funcționa pe lângă Sfântul Sinod și care va avea atribuțiuni similare Direcțiunii III din Ministerul Instrucțiunii. Direcțiunea aceasta va administra și va conduce nemijlocit toate școalele teologice fără conlucrarea și fără vreun amestec al autorităților eparhiale. [...] Cu alte cuvinte eparhia nu va mai avea cuvânt în ceea ce privește funcționarea școalei sale, care este o instituțiune dintre cele mai vitale ale sale.

Înțelegem că Direcțiunea învățământului teologic să dea directive de conducere, să aibă controlul suprem dacă se aplică dispozițiile legale, să revizuiască manualele didactice, să dea norme generale pentru viața educativă din internate, dar nu să administreze nemijlocit și să se amestece până în cele mai mici afaceri de gospodărie internă a școalei, care trebuie să stea sub jurisdicțiunea directă a chiriarhului local și a autorităților eparhiale.

Dispoziția legii trebuie să fie clară, fiindcă o lege este cu atât mai bună cu cât are lipsă de mai puține interpretări¹⁵.

În 1935, pr. prof. dr. Nicolae Popovici a reprezentat Academia Teologică din Arad la Congresul Profesorilor de la Academiile Teologice de la Sibiu din 19-20 aprilie.

Congresul, prin referatele și dezbaterile sale, a căutat să dea soluțiuni pentru cea mai vitală problemă de astăzi a Bisericii noastre: problema pregătirii clerului.

Altul a fost rolul preoțimii noastre înainte de războiul mondial și alta este chemarea ei acum, după fericitul eveniment al întregirii țării.

Firește că academiile teologice nu înlocuiesc și nu au pretenția de a înlocui Facultățile de Teologie de pe lângă Universități, care își au rostul lor bine definit și deosebit de cel al Academiilor Teologice¹⁶.

În primăvara anului 1935, Nicolae Popovici a fost chemat să contribuie la modificarea Legii și Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române. În vederea realizării acestui proiect prezentat de Consiliului Național Bisericesc în octombrie 1935, canonistul ardelean se oprește asupra fiecărui punct din statut, în privința unora nu aduce nicio modificare, dar asupra altora face observații.

Ca o introducere la aceste observații își exprimă o credință izvorâtă din experiența unei vieți trăite la lumina altarului: Trebuie să ținem seama de împrejurarea că Biserica este un organism viu, care nu poate să rămână staționat și pietrificat, precum nici n-a rămas, ci a evoluat

12 Nicolae Popovici, *Drept bisericesc oriental cu privire specială la Dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române*, Tiparul Tipografiei Ortodoxe Române, Arad, 1926, p. 4.

13 Nicolae Popovici, „Codificarea Dreptului bisericesc ortodox răsăritean”, în vol. *Omagiu ÎPS dr. Nicolae Bălan*, Sibiu, 1940, p. 678 și urm.

14 Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 453.

15 Nicolae Popovici, „În jurul Proiectului de organizare a învățământului teologic. Apărarea școalei noastre teologice”, în „Biserica și Școala”, nr. 11/1927, p. 1-2.

16 Nicolae Popovici, „După Congresul profesorilor de la Academiile Teologice”, în „Biserica și Școala”, nr. 18/1935, p. 2.

neconținut în cursul veacurilor până în ziua de azi. În această evoluție, aproape bimilenară, Biserica, în ce privește organizația sa, s-a acomodat deosebitelor împrejurări de timp și de loc, precum și de condițiile sociale, între care a ființat, veghind însă ca în această acomodare să nu se calce principiile sale fundamentale de organizare. Prin urmare normele privitoare la organizația bisericească se pot modifica potrivit evoluției vieții bisericești și potrivit împrejurărilor de timp și de loc¹⁷.

Canoanele țin așadar de aspectul dinamic al Tradiției, ele comentează, reglementează și detaliază aspecte ce țin de conduita creștinilor din epoca primară. În cursul timpului Biserica a trebuit să răspundă prin noi reglementări juridice. Este ceea ce se întâmplă și cu acest nou statut.

Pr. prof. Nicolae Popovici, pe linia canonică șaguniană, tradițională Ardealului, vorbește de principiul reprezentativ democratic pe bază electivă introdus în constituirea organelor legislative și executive (adunarea parohială, protopopească, eparhială și Congresul Național Bisericească). Tot prin alegere se constituie și organele executive sub forma consiliilor (parohiale, protopopești, eparhiale, central).

A doua problemă este cea a puterii episcopale. Pentru a lămuri acest aspect, autorul opiniilor face paralelă între rege și episcop. Capul statului, deși este autoritatea supremă în stat și are atribuții din toate cele trei ramuri ale puterii de stat, totuși nu poate exercita niciun act fără contrasemnare, deci fără consimțământul unui ministru și ca atare este iresponsabil, adică nu poate fi tras la răspundere de către niciun organ al statului. Episcopul însă – conform canoanelor – este responsabil pentru toate actele sale nu numai înaintea lui Dumnezeu, ci și înaintea autorităților superioare bisericești și prin urmare trebuie să aibă și dreptul de a hotărî, iar corporațiunile de pe lângă el au numai rolul de organe consultative. În acest punct deci principiul constituțional diferă de cel canonic. Așadar, adunarea eparhială nu poate aduce nicio hotărâre care să intre în vigoare contra voinței episcopului¹⁸.

O notă aparte a propunerilor prof. Popovici o constituie dorința de a se afirma în viața Bisericii organizația mitropolitană ca cea mai veche formă de conducere a ei: Dar subsemnatul vede menținerea acestor corporațiuni mitropolitane și prin altă prismă. Organizația actuală a Bisericii noastre se caracterizează printr-un centralism

17 Nicolae Popovici, „Opinii asupra Proiectului de modificare a Legii și Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române”, în „Revista Teologică”, nr. 7-10/1936, p. 316. (Se va prescurta în continuare „Opinii asupra Proiectului de modificare a Legii și Statutului pentru organizarea Bisericii...”).

18 Nicolae Popovici, „Opinii asupra Proiectului de modificare a Legii și Statutului pentru organizarea Bisericii...”, p. 322.

accentuat în defavorul organizației mitropolitane, deși organizația mitropolitană este mult mai veche decât cea patriarhală, nu numai la noi, ci și în toate Bisericile creștine¹⁹.

Coordonatele propuse de Nicolae Popovici sunt: reprezentarea constituțională a clericilor și laicilor în organele legislative și executive ale Bisericii care au un caracter consultativ, ierarhul fiind responsabil prin canoane de bunul mers al vieții bisericești eparhiale, clericii având obligații dar și drepturi. În fața centralismului bisericesc, autorul propune autonomia eparhiei față de Patriarhie.

O problemă practică de drept bisericesc a constituit-o disciplina clerului. Aici canonistul dă soluții unor probleme ivite în viața bisericească: căsătoriile mixte²⁰, trecerile religioase²¹, recăsătoria preoților văduvi²², impedimentele la hirotonie²³ dar și chestiuni ce privesc administrația parohială: adunarea și consiliul parohial²⁴.

Prin intermediul revistei eparhiale, profesorul arădean popularizează „Regulamentul de procedură a instanțelor disciplinare și judecătorești ale Bisericii Ortodoxe Române” (1926). Potrivit acestui regulament, preotul are câteva lucruri care îi sunt interzise, iar altele care trebuie să le profeseze. Chiar și de la preotul din ultimul sat, pe lângă cunoașterea temeinică a tot ceea ce ține de slujba sa, deci pe lângă știință, se cer: viață neprihănită, înfrânare, dreptate, caritate, evlavie adevărată și viață muncitoare. Fără aceste virtuți preotul nu poate avea autoritatea pe care o pretinde poziția sa din organismul bisericesc și activitatea sa din parohie nu se poate numi pastorație²⁵.

În alcătuirea listelor adunării parohiale se cer câteva condiții minimale:

- a). care nu trăiesc în căsătorie lipsită de binecuvântarea Bisericii (concubini);
- b). care cercetează regulat slujbele dumnezeiești, fără să absenteze în trei duminici consecutive;
- c). care se împărtășesc cu Sf. Taine măcar o dată pe an;
- d). care n-au fost condamnați de forurile bisericești sau civile prin sentințe rămase definitive pentru ucidere,

19 Nicolae Popovici, „art. cit...”, p. 342.

20 Nicolae Popovici, „Primejdia căsătoriilor mixte”, în „Biserica și Școala”, nr. 43/1934, p. 1-2.

21 Nicolae Popovici, „Trecerile religioase”, în „Biserica și Școala”, nr. 29/1947, p. 214.

22 Nicolae Popovici, „Recăsătoria preoților văduvi” în „Biserica și Școala”, nr. 34/1947, p. 246-248; nr. 35-36/1947, p. 254-255; nr. 37-38/1947, p. 263-264; nr. 40/1947, p. 281; nr. 41/1947, p. 289.

23 Presviterul B, „Hirotonia, impediment la căsătorie”, în „Biserica și Școala”, nr. 51/1947, p. 251-253.

24 Nicolae Popovici, „În preajma restaurării Corporațiunilor bisericești”, în „Biserica și Școala”, nr. 45/1943, p. 2.

25 Nicolae Popovici, „Importanța disciplinei clerului”, în „Biserica și Școala”, nr. 18/1928, p. 2.

furt, calomnie, înșelăciune, camătă, mită, hulirea celor sfinte, manipulare frauduloasă și înaltă trădare;

f). care nu au datorii bănești față de Biserică și preot, pe care refuză a le plăti²⁶.

Opera științifică a lui Nicolae Popovici este completată de studii istorice. Profesorul Popovici a elaborat un studiu închinat Primului Sinod Ecumenic ținut la Niceea în 325 d. Chr., Tiparul Tipografiei Diecezane Ort. Române, Arad, 1925, 36 p. În cadru prezentării temei, autorul accentuează importanța sinodală a Bisericii, iar întrunirea Bisericii în sinod ecumenic este forma cea mai înaltă de expresie a autorității bisericești. Unitatea Bisericii este dată de unitatea credinței. Izvoarele revelației sunt Scriptura și Tradiția.

O interesantă paralelă este realizată între greșelile vremii lui Constantin cel Mare și vremea în care a activat profesorul: S-ar părea deci că acum, precum odinioară Biserica pe vremea lui Constantin cel Mare, și neamul românesc ar trebui să se bucure de o epocă de liniște. Dar precum atunci în sânul Bisericii, așa astăzi s-au ivit și între noi, ca în orice timp de tranziție, diferite curente de idei străine de mentalitatea noastră și cu alte concepții de viață. S-au născut fel de fel de porniri, dintre care unele ținesc zdruncinarea vieții noastre religioase, altele compromit moralitatea publică sau viața socială și familială²⁷.

Alături de lucrări juridice și istorice, pr. prof. Nicolae Popovici a lăsat și câteva predici, dar și cuvântări la deschiderea și închiderea anului universitar²⁸ sau la debutul anului judecătoresc²⁹ la Tribunalul din Arad.

În predici a relevat importanța morală, dar și pedagogică a Bisericii Ortodoxe la români. Românii rămași dincoace de munți, în Transilvania, în cursul veacurilor lungi de împilare și prigonire numai retrăgându-se între zidurile nebiruite ale credinței și Bisericii strămoșești și împotrindu-se propagandelor străine și-au putut menține ființa lor românească.

Biserica ort. a fost pentru noi, românii de dincoace de munți, până la întregirea neamului, de multe ori singura și totdeauna cea mai puternică fortăreață pentru apărarea ființei noastre naționale împotriva tuturor încercărilor de înstrăinare.

26 Nicolae Popovici, „Alcătuirea listelor membrilor Adunării parohiale”, în „Biserica și Școala”, nr. 47/1936, p. 1.

27 Nicolae Popovici, „La aniversarea a 1600 de ani a primului sinod ecumenic”, în „Biserica și Școala”, nr. 23/1925, p. 3.

28 Nicolae Popovici, „Centenarul Institutului teologic ort. Român din Arad”, în „Biserica și Școala”, nr. 24/1923, p. 1-2; „Cuvântare rostită de P. C. S. Păr. Rector Dr. Nicolae Popovici, la încheierea anului școlar de la Academia Teologică”, în „Biserica și Școala”, nr. 27/1939, p. 218-222.

29 Nicolae Popovici, „Începerea anului judecătoresc la Tribunalul din Arad”, în „Biserica și Școala”, nr. 39/1938, p. 333.

Biserica ortodoxă s-a identificat pururi cu neamul nostru și cum de viața noastră bisericească a fost totdeauna una cu viața noastră națională. Prin aceasta se lămurește de ce în mintea românului noțiunea de „creștin” este identică cu cea de „român” și de ce în limba română noțiunea de „religie ortodoxă română” a luat numirea de „lege românească”³⁰.

În colaborare cu episcopul dr. Grigorie Comșa și Gheorghe Popovici a realizat volumul *O mie de pilde pentru viața creștină*. Carte folositoare pentru preoți, profesori, învățători confesionali și pentru toți iubitorii de educație creștină românească, f. ed., Arad, 1929, 319 p. În 395 de teme autorii oferă material omiletic necesar prediciei, istorioare morale folositoare catehizării copiilor. Tema Pacea este ilustrată cu o pildă care își are rădăcinile la Gătaia, biserică păstorită de părintele Nicolae Popovici: „Cu ocaziunea revoluției din 1918, poporul dintr-o comună se răsvrătise contra contelui posesor a mai multor jugăre de pământ. Când sătenii se înarmară și voiau să o apuce spre castel, preotul îi opri zicându-le: «iubiții mei! Ziua libertății și a răsbunării a sosit. Proprietarul conte a fost până acum asupritorul nostru; acum trebuie pedepsit. Nu îmi pot lăsa singuri credincioșii, care totdeauna m-au ascultat. Perimteți-mi să fiu conducătorul vostru, și jurați că veți urma întru toate exemplului meu. Voiți aceasta?». Țăranii se învoiră, și atunci zise iarăși preotul «așa dară jur sărbătorește, să iert celui acuzat toate greșalele lui». Țăranii au rămas o clipă nehotărâți, dar pentru că erau oameni cumsecade, văzură că trebuie să se țină de cuvântul dat și-l lăsară în pace pe conte³¹”.

Pr. prof. Nicolae Popovici a răspuns polemicii din presa greco-catolică lămurind cu mărturii canonice și teologice faptele că Biserica Ortodoxă nu e nici schismatică și nici eretică. Ba, mai mult, aduce dovezi și faptul că nu sprijinul credincioșilor dă viață Bisericii Unite, ci cel al statului³². Noi lămuriri asupra diferenței dintre schismatic și eretic pentru cititorii foii eparhiale: Nu e eretică în fața bisericii rom-catolice, biserica orientală, nici biserica orientală nu socotește eretică pe biserica catolică. Astfel de declarațiuni nu există!

Adevărat, că din punct de vedere ultramodum strict teoretic, teologic, singuraticii ortodoxiei, în fața papalilor, sunteretici materiali, și invers, papalii eretici materiali în fața orientalilor. Ci, Fericitul Augustin ne învață, în

30 Nicolae Popovici, „Îndemnuri din trecut pentru zilele noastre (Predică, continuare)”, în „Biserica și Școala”, nr. 21/1924, p. 3-4.

31 Grigorie G. Comșa, Nicolae Popovici, Gheorghe Popovici, *O mie de pilde pentru viața creștină. Carte folositoare pentru preoți, profesori, învățători confesionali și pentru toți iubitorii de educație creștină românească*, f. ed., Arad, 1929, p. 211.

32 Zakonik, „Milogeală instituțională pentru propagandă unită”, în „Biserica și Școala”, nr. 32/1922, p. 1.

epistola sa 163, că ereticii materiali nu sunt eretici. „Forma dat esse rei”.

Erezia este un delict bisericesc, un vițiu opus credinței adevărate, o abatere conștientă de la ea. Definițiunea științifică, prin genul proxim și diferența ultimă este: greșala minții și încăpățânarea voinței împotriva credinței la cei botezați³³.

Ctitor de biserică

Pe lângă catedra didactică de la Academia Teologică, pr. prof. Nicolae Popovici a depus eforturi pentru înființarea unei noi parohii în actualul cartier Aradul Nou. Vechea vatră de viață din stânga Mureșului a purtat din secolele XII-XIII denumirea de Schela. Aici era o biserică de lemn și un preot ortodox în 1767 cu 60 de case de ortodocși (circa 30 de suflete³⁴). Demersurile pentru înființarea unei parohii ortodoxe datează din 1921, dar au fost concretizate în 1925 când, la cererea părintelui Nicolae Popovici, aceasta a luat ființă, canonistul arădean fiind primul ei paroh în perioada 1926-1940.

Consistoriul eparhial din Arad, prin decizia 1482/1926, numește ca administrator pe profesorul dr. Nicolae Popovici.

În proximitatea bisericii catolice au început lucrările de construcție ale bisericii parohiale, în anul 1926 după planurile arhitectului timișorean Victor Vlad, profesor universitar și întemeietorul Facultății de Construcții din Timișoara. Pe perioada anilor 1925-1929, valoarea investiției s-a ridicat la 2,3 milioane lei, fonduri provenite de la credincioși, Primăria Arad și Prefectura județului. Suprafața construită este de 290 mp.

La demersul părintelui Popovici, în 1937 s-au primit din partea Prefecturii 30.000 lei pentru înălțarea turnurilor, schimbarea pardoselii și achiziționarea unui clopot. Din cerere avem argumentarea folosită de canonistul arădean despre importanța Bisericii în societate: „Parohia noastră este o parohie tânără care s-a organizat în anul 1926 și se compune din câțiva intelectuali, funcționari, coloniști și muncitori din Aradul Nou, Mureșel și Arad-Subcetate. S-a înființat spre a servi în alte interese naționale și religioase mai ales în comuna Aradul Nou, centru de plasă, dar cu puternică populație minoritară bine organizată în toate privințele. Parohia noastră, în scurtul timp de când ființează a devenit aici cel mai puternic factor de

afirmare și consolidare națională și religioasă”³⁵.

La 7 martie 1937 biserica a fost sfințită de dr. Andrei Magieru, episcopul Aradului³⁶.

Ultima lucrare de care s-a ocupat preotul Nicolae Popovici a fost cea din 1938 când a fost realizat iconostasul și icoanele aferente lui. Pictorul Iulian Toader a realizat pictura iconostasului, iar cea murală de pictorul Ștefan Soos.

După realizarea și acestor lucrări, biserica cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe” a fost târnosită la 2 septembrie 1961 de dr. Nicolae Corneanu, episcopul eparhial.

Ultimele contribuții

Așa cum a fost consultat cu privire la reorganizarea învățământului teologic și a Statului de Organizare al Bisericii Ortodoxe Române (1935), tot în felul acesta pr. canonist Nicolae Popovici a fost consultat și în 1948, chiar dacă era pensionar, în ceea ce privește elaborarea unui nou Statul de Organizare valabil pentru noile condiții politice.

În vederea realizării Statului, dr. Nicolae Popovici realizează un „Anteproiect” reprezentând punctul de vedere al Eparhiei Aradului. Acesta are ca puncte principale:

- colaborarea între clerici și mireni în exercitarea puterii bisericești. În concepția canonistului, principiul fundamental de conducere a Bisericii rămâne cel ierarhic sinodal.

- alegerea ierarhilor în eparhiile vacante să fie realizată doar numai de clerul și poporul din respectiva eparhie;

- autonomia eparhiei în raport cu structurile ierarhice superioare (Arhiepiscopia, Mitropolia și Patriarhia);

- existența celor trei instanțe de judecată: protopopesc, eparhial și mitropolitan. Autorul respinge cel de-al patrulea organism juridic: Consistoriul Central.

Pentru pregătirea clerului, autorul propune câte un institut teologic de grad universitar pentru fiecare mitropolie, fiecare eparhie putând întreține un seminar teologic și o școală de cântăreți.

„Anteproiectul” realizat de Nicolae Popovici a fost înaintat Episcopiei Aradului, iar episcopul dr. Andrei Magieru, Sfântului Sinod la 30 august 1948³⁷.

35 Doru Sava, *Aradul Nou – Mureșel...*, p. 184-186.

36 <http://www.episcopiaaradului.ro/organizare/protopopiate/protopopiatul-arad/parohia-arad-aradul-nou/>, accesat la 23. 01. 2019.

37 Mihai Săsăujan, „Teologii arădeni Dr. Gheorghe Ciuhandu și Dr. Nicolae Popovici. Gândirea lor reformatoare și conturarea principiilor de organizare bisericească în perioada interbelică”, în vol. Constantin C. Petolescu, Tudor Teoteoi, Adrian Gabor (coord.), *Omagiu Profesorului Emilian Popescu*, Editura Trinitas, Iași, 2003, p. 751-755.

33 Zakonik, „Biserica română eretică?” în „Biserica și Școala”, nr. 31/1922, p. 2.

34 Doru Sava, *Aradul Nou – Mureșel. Istoria unui cartier, povestea unei lumi*, Editura Tiparnița, Arad, 2011, p. 17-18 (Se va prescurta în continuare *Aradul Nou – Mureșel...*).

Prof. dr. Dumitru Tomoni

(Făget)

Despărțământul Sânnicolau Mare al „Astrei” în perioada 1898-1918

Dintre numeroasele societăți culturale create începând cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea și până la Marea Unire, în provinciile românești aflate sub dominație străină cea mai importantă a fost Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), ea reprezentând principalul for cultural al românilor din Ardeal, cu implicații deosebite și în sfera vieții social-economice și politice¹. Nu întâmplător, ea va constitui un model de organizare și acțiune pentru cea mai mare parte a societăților culturale înființate în această perioadă, unele consfințind în statute că, în cazul încetării activității, întreaga avere va reveni Asociațiunii: Societatea Transilvania² din București, Societatea „Carmen-Sylva” din Graz³, Societatea literară „Petru Maior” din Budapesta⁴, Societatea „Iulia” a studenților români din Cluj⁵ etc.

Înființată într-o vreme când, așa cum spunea Andrei Bârseanu la jubileul de 50 de ani al Asociațiunii – „energia națională își caută să-și afle alt câmp de acțiune, un câmp mai neted și mai mănos, câmpul nesfârșit și veșnic roditor al culturii”⁶ –, Asociațiunea întruchipa idealurile generației de la 1848, care a înțeles că lupta va continua în primul rând prin mijloace culturale, solidaritatea și unitatea culturală fiind importante pentru realizarea unității naționale.

Până în anul 1896, Asociațiunea, atât prin nume, cât și prin structura organizatorică, își desfășura activitatea doar în Ardealul istoric, celelalte regiuni locuite de români aflați sub dominația maghiară rămânând astfel în afara asociației.

După 1887, când prin activitatea grupului tinerilor intrați în Comitetul Central al Partidului Național Român,

1 Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, București, Edit. Eminescu, 1986, p. 379.

2 Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1986, p. 61.

3 *Ibidem*.

4 Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.S.A.N.), *Fond Astra*, dosar 627/1897, f. 1.

5 Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului sudios român din Monarhia Habsburgică 1860-1918*, Cluj-Napoca, 1998, p. 80.

6 „Transilvania”, an. XLII, nr. 4, iulie-august 1911, p. 325.

Cea din urmă contribuție o reprezintă participarea în calitatea de secretar de ședință a sesiunii extraordinare a Adunării Eparhiale a Aradului din 26 iunie 1948, prin care Eparhia Aradului a aderat la Mitropolia Banatului invocându-se ca motive: geografice, administrative, școlare, de justiție, de comunicație, economice, industriale etc.

Având în vedere că, în urma constatărilor de mai sus, interesele bisericești ale instituțiilor Eparhiei Aradului... vor putea fi mai bine susținute și apărute dacă Eparhia Aradului va face parte din aceeași provincie mitropolitană cu eparhiile Banatului... decât dacă Eparhia noastră va rămâne și pe mai departe în situația periferică de astăzi în cadrele Mitropoliei Ardealului³⁸.

Împlinindu-și misiunea națională, preoțească și didactică, pr. prof. Nicolae Popovici a trecut la cele veșnice la 20 martie 1956 la 72 de ani de viață, din care 46 de preoție și 23 de activitate didactică. Părintele ic. stavr. dr. Nicolae Popovici a fost îngropat în 22 martie în prezența episcopului Andrei Magieru. Panegiricul a fost rostit de preotul prof. dr. Ilarion V. Felea. Vorbitorul a scos în evidență personalitatea celui adormit. Cărturar de mare valoare, traducător, ctitor al parohiei Aradul Nou, membru al conducerii eparhiale și al corporațiilor bisericești, părintele Niki, cum îi spuneau cunoscuții, a lăsat dăre adânci și amintiri plăcute pe oriunde a trecut³⁹.

Bănățean prin obârșie, pr. prof. dr. Nicolae Popovici și-a adus contribuția la făurirea statului național unitar român. A fost președintele cercului electoral Gătaia și a reprezentat localitatea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Calitățile morale, intelectuale și organizatorice l-au recomandat pentru diverse slujiri în Biserică și societate: director în Ministerul Cultelor, profesor de teologie, autor de scrieri teologice, reprezentant al Eparhiei Aradului la diverse congrese pe teme didactice. A contribuit activ și la redactarea Statului de organizare și funcționare al Bisericii Ortodoxe Române (1935, 1948). Prețuit și iubit de episcopul eparhiot, colaboratori și studenți, a rămas până la sfârșitul vieții slujitor al altarului în parohii rurale și ctitor al celei din urmă: Bocșa Română, Gătaia și Aradul Nou.

Prin scrierile sale, patriotismul și iubirea de țară răzbat în fiecare dintre acestea. În predică afirma că „Biserica este scutul neamului românesc împotriva înstrăinării”, iar în „Memoriul pentru sprijinirea ridicării bisericii” spune: „parohia este cel mai puternic factor de afirmare și consolidare națională și religioasă”.

38 I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 1034-1035.

39 ***, „Moartea unui vrednic slujitor al Domnului”, în „Mitropolia Banatului”, nr. 4-6/1956, p. 114.

Ioan Slavici, Eugen Brode, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, sprijiniți de Ion Rațiu și Gheorghe Pop de Băsești, mișcarea națională devine mult mai dinamică, se intensifică și legăturile Asociațiunii cu Banatul. În aceste condiții, Asociațiunea, care avea un rol important în realizarea unor obiective imediate – ce trebuiau să aibă drept corolar înfăptuirea marelui deziderat național – se hotărăște să-și extindă activitatea dincolo de granițele Ardealului istoric. Acest lucru era posibil și pentru că în anul 1895 guvernul maghiar a cerut modificarea statutelor și eliminarea din titlul Asociațiunii a cuvântului „transilvan”, considerându-l ca o expresie a protestului față de unirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria.⁷

Noul titlu nu mai limita geografic extinderea organizatorică a Asociațiunii, iar conducerea ei hotărăște să profite de acest prilej, stabilind ca următoarea adunare generală să aibă loc la Lugoj în 27-28 august 1896⁸.

După adunarea de la Lugoj⁹ urmează o perioadă de tatonare, fără însă a se întreprinde nimic concret în plan organizatoric. Nu se puteau înființa despărțăminte pe teritoriul Banatului, deoarece guvernul maghiar nu aprobase încă noile statute ale Asociațiunii. O va face doar la 16 august 1897¹⁰, iar punerea lor în aplicare o va hotărî Adunarea Generală de la Mediaș (27-28 august 1897).¹¹ Potrivit noilor statute, prin renunțarea la cuvântul „transilvan”, Asociațiunea va purta numele de „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român”. Odată cu schimbarea titulaturii, nici forma abreviată de „Astra” – folosită în mod neoficial din 1895 – nu se mai putea întrebuința. Ea va apare totuși în publicații, la rubrica de anunțuri privitoare la activitatea Asociațiunii și în corespondența confidențială a despărțămintelor. Nemaifiind doar „transilvană”, Asociațiunea își va putea extinde legal activitatea și în regiunile vestice ale Transilvaniei: Banat, Crișana și Maramureș.

La propunerea lui Coriolan Brediceanu, Comitetul Central al „ASTREI” l-a desemnat în ședința extraordinară din 8 iulie 1898 st. n., pe avocatul Nestor Oprean să

7 Dumitru Tomoni, *Societate, cultură, și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Învierii, 2009, p. 10.

8 D.J.S.A.N., *Fond Astra*, dosar 325/1896, f. 81.

9 Dumitru Tomoni, *Adunările generale ale Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2004, p. 35-54.

10 D.J.S.A.N., *Fond Astra, Procese verbale*, reg. 68, nr. 470/1897; vezi și Eugenia Gloderiu, *Schimbări survenite în organizarea „Astrei” (1895-1897) în Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 372.

11 D.J.S.A.N., *Fond Astra, Procese verbale*, reg. 68, nr. 611/1897; vezi și „Transilvania”, Partea oficială, an. XXVIII, nr. IX-X, noiembrie-decembrie 1897, p. 109.

convoace adunarea de constituire a despărțământului Sânnicolau Mare¹².

Adunarea a fost convocată pentru ziua de 8/20 septembrie 1898, zi de mare sărbătoare pentru toți creștinii ortodocși (Nașterea Maicii Domnului). Pentru cei din Sânnicolau Mare această zi avea o semnificație aparte pentru că atunci s-a pus piatra de temelie a unei noi biserici ortodoxe¹³.

Manifestările au debutat cu oficierea serviciului religios de către protopopul Paul Miulescu din Comloșu Mare, însoțit de preoții George Bălan, Svetoniu Petrovici, Demetriu Blaga, Petru Pascu, Ioan Popovici și Ioan Hălmăgean, răspunsurile liturgice fiind date de corul elevilor condus de învățătorii Antoniu Minișan și Atanasie Lipovan. Printre sutele de credincioși din Sânnicolau Mare și localitățile învecinate se aflau și învățătorii: Iuliu Vuia, Ioachim Muntean, Petru Băran, Mihai Stanciu, Iuliu Treța, Ioan Popa, Aureliu Micloși, Simeon Andon, Panaiot Boierescu și Ioan Filip¹⁴. Corespondentul gazetei timișorene „Controla” consemna: „Impunătoare și măreață a fost această manifestațiune religioasă”, cum „n-a mai văzut Sân-Miclăușul-Mare”¹⁵.

După masă de prânz, în „sală ce amare a casei orașului” s-a desfășurat adunarea de constituire a despărțământului Sânnicolau Mare. Adunarea a fost deschisă de avocatul Nestor Oprean cu un discurs introductiv, în care a făcut elogiu „ASTREI” și a realizărilor obținute în plan cultural și a pledat pentru sprijinirea acestor inițiative. Învățătorul Iuliu Vuia din Comloșu Mare susține pledoaria lui Nestor Oprean, atrăgând atenția că doar popoarele receptive la progres se pot afirma. Trecându-se la înscrierea de membri, își vor anunța intenția de a intra în Asociațiune 38 de participanți la adunarea de constituire: Paul Miulescu și Iuliu Vuia din Comloșu Mare, Teodor Halic, Svetoniu Petrovici, Traian Stoicănescu, George Funar, Antoniu Minișan, Dimitrie Petrovici, Atanasie Lipovan etc. din Sânnicolau Mare, 12 din Nerău, 5 din Beba Veche, 3 din Igriș și 2 din Saravale¹⁶. Adunarea l-a ales director al despărțământului pe Paul Miulescu, iar în comitetul cercual pe Nestor Oprean, Traian Stoicănescu, Laurian Luca și Ioachim Muntean. Prezentând toate momentele importante ale adunării, corespondentul gazetei „Tribuna poporului” din Arad își încheia cu mult optimism însemnările: „Fie

12 D.J.S.A.N., *Fond Astra, Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei*, 1898, f. 53.

13 „Tribuna poporului”, Arad, an. II, nr. 165 din 2/14 septembrie 1898.

14 *Ibidem*, nr. 176 din 19 septembrie/1 octombrie 1898, vezi și „Controla”, an. IV, nr. 71 din 6 octombrie 1898, st. n.

15 *Ibidem*.

16 „Tribuna poporului”, an. II, nr. 176 din 19 septembrie/1 octombrie 1898.

ca acest început să fie de bun augur pentru cultura poporului nostru din aceste regiuni binecuvântate de Dumnezeu”¹⁷. Despărțământul cuprindea localitățile românești din cercurile administrative Chichinda Mare, Canija, Periam, Sânnicolau Mare, Jimbolia, Becei și orașul Chichinda Mare¹⁸.

În ședința comitetului cercual din 15 noiembrie 1898, Nestor Oprean a fost ales vicepreședinte, Traian Stoicănescu secretar, Petru Băran casier și Iuliu Vuia controlor¹⁹. Din păcate, această conducere nu va funcționa mult timp împreună deoarece, în primăvara anului 1900, vicepreședintele Nestor Oprean se va retrage²⁰, datorită mutării sediului despărțământului la Comloșu Mare, în urma demersurilor făcute de președintele despărțământului, Paul Miulescu, protopop în această localitate²¹. Despărțământul se va numi Comloș-St.-Miclăuș.

În 12 mai 1901 st. n. despărțământul își va ține în Sânnicolau Mare prima adunare generală după constituire. Director al despărțământului a fost ales Nestor Oprean, iar membri în comitet: Paul Miulescu, Ioan Popovici, Vasile Deciu și Paul Fumor²². Silviu Bichicean și Terențiu Oprean au fost delegați pentru a reprezenta despărțământul la Adunarea Generală a Asociațiunii de la Sibiu. Adunarea despărțământului din 12 mai 1901 a hotărât ca despărțământul să-și mute sediul în Sânnicolau Mare și să poarte numele acestui oraș. Această decizie l-a nemulțumit pe fostul director Paul Miulescu, care s-a retras din comitetul cercual, iar prin scrisoarea trimisă Comitetului Central la 12/25 iunie 1901 renunță de a mai fi delegat pentru organizarea despărțământului Torac²³. În ședința comitetului cercual din 11 august 1901 st. n., Vasile Deciu a fost ales vicepreședinte, Traian Stoicănescu secretar-controlor, iar Pavel Fumor casier²⁴.

Nici noua conducere a despărțământului nu va reuși foarte repede să se impună, să pătrundă în lumea satelor și să deruleze programul Asociațiunii. În 1902 nu va desfășura nicio activitate notabilă, mai mult, nu-și va putea organiza nici adunarea generală a despărțământului. Abia în vara anului 1903 conducerea despărțământului

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ „Transilvania”, an. XXX, nr. 10, decembrie 1899, p. 154.

¹⁹ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei*, 1898, f. 102.

²⁰ *Ibidem*, doc. 224/1900, f. 2.

²¹ *Ibidem*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei*, 1898, f. 96.

²² „Transilvania”, an. XXXII, nr. 6-7, iulie-august, 1901, p. 137.

²³ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei*, 1901, f. 42.

²⁴ *Ibidem*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei*, 1902, f. 13.

decide să treacă la acțiuni concrete. În 4 iulie 1903 st. n. are loc o ședință a comitetului cercual unde se hotărăște organizarea adunării generale în localitatea Sânnicolau Mare²⁵. Într-adevăr, adunarea s-a ținut la 2 august 1903 st. n. în cea mai importantă localitate a despărțământului²⁶. Cu această ocazie „Inteligența românească din Comloșu Mare” a oferit 40 de coroane pentru a se ridica o cruce comemorativă poetului Iulian Grozescu, trecut în eternitate la doar 33 de ani²⁷.

În anul 1904 activitatea despărțământului s-a rezumat la ținerea adunării generale în localitatea Nerău, în 6/19 iunie 1904, în programul căreia preotul local, Silviu Bichicean, a susținut conferința: „Scurtă schiță istorică despre Nerău”²⁸.

Nici în anii următori nu se înregistrează realizări importante în activitatea despărțământului. În ședința comitetului cercual din 11/24 iunie 1906 s-a decis să se acorde un premiu de 20 de coroane unui învățător ce se va distinge în cultura pomilor fructiferi, premiu ce va fi acordat peste câteva luni învățătorului Iuliu Vuia²⁹. Tot atunci s-a reluat ideea de a se finaliza mai vechea inițiativă de a se ridica un monument poetului Iulian Grozescu.

În prezența comitetului cercual, a intelectualilor din localitate și a reprezentantului administrației orașului Sânnicolau Mare, notarul Jozsef Telléry, s-a desfășurat adunarea generală din 2 august 1907 st. n. Pe ordinea de zi erau înscrise 10 probleme: „1) Deschiderea adunării prin președintele despărțământului; 2) Înscrierea de membri noi; 3) Raportul comitetului despre activitatea sa pe anul 1906/7; 4) Prezentarea rațiociniului pe anul expirat; 5) Facerea preliminarului pe anul următor; 6) Disertațiuni înscrise la președinte cu 24 de ore înainte; 7) Alegerea a doi delegați pentru adunarea generală; 8) Eventuale propuneri înscrise la președinte cu 24 de ore înainte; 9) Alegerea noului comitet pe o perioadă de trei ani; 10) Încheierea adunării”³⁰. După discursul președintelui Nestor Oprean și a membrilor Terențiu Oprean, Vasiliu Deciu și Paul Miulescu, s-a ales o comisie pentru înscrierea de noi membri, formată din Ioan Popovici, Grigoriu Foale și Vasiliu Cărpenișan. Cu această ocazie s-au înscris 7 membri ordinari și 26 ajutători, încasându-se 122 coroane. Analizând atât cheltuielile făcute, cât și bugetul pe anul

²⁵ *Ibidem*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei*, 1903, f. 68

²⁶ *Ibidem*, f. 68

²⁷ Vicențiu Bugariu, *Iulian Grozescu (1839-1872)*, Timișoara, 1941, p. 10

²⁸ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. 820/1905, f. 1

²⁹ *Ibidem*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei*, 1907, f. 87

³⁰ *Ibidem*, doc. 960/1907, f. 2

viitor, adunarea a decis să acorde două premii de câte 25 de coroane la doi ucenici atrași de practicarea meseriilor. Un moment așteptat de participanți a fost cel al susținerii prelegerilor anunțate: „Munca rațională și influența ei asupra omenirii”, de teologul Simeon Stana din Saravale; „Din poezia populară. Îndemnuri, datini și moravuri”, de preotul Victor Deciu din Cenad și „Despre Vasile Alecsandri” de preotul Silviu Bichicean din Nerău³¹. Nestor Oprean și Paul Miulescu au fost delegați pentru a reprezenta despărțământul la Adunarea Generală a Asociațiunii de la Bistrița. Adunarea l-a reales director pe Nestor Oprean, iar în comitetul cercual pe Vasiliu Deciu, Ioan Popovici, Gligor Foale și George Mezin. Aprinse dezbateri a provocat propunerea lui Terențiu Oprean de a se ține în luna octombrie 1907 o adunare generală extraordinară în localitatea Beba Veche, situată „la marginile graiului românesc”. Deși învățătorul Ioachim Muntean din Beba Veche s-a declarat împotriva acestei propuneri, adunarea a decis, la insistențele lui Silviu Bichicean și Vasiliu Deciu, să se organizeze o adunare generală extraordinară „a cărei obiect principal să fie prelegeri și disertațiuni publice de cuprins instructiv pentru popor”. Adunarea generală extraordinară de la Beba Veche nu s-a ținut, chiar dacă necesitatea organizării ei s-a mai discutat și în ședința comitetului cercual din 2 februarie 1908 st. n.³²

În anul 1908 activitatea despărțământului Sănnicolau Mare era apreciată în raportul Comitetului Central drept „prea puțin mulțumitoare”³³. În acest an s-a înființat o agentură în Comloșu Mare și s-au acordat două premii de câte 25 de coroane la doi ucenici din Cenadul Sârbesc³⁴. Adunarea generală s-a ținut în 9/22 noiembrie 1908 în comuna Saravale, fiind prezenți toți membrii Asociațiunii din localitate, un mare număr de țărani și notarul comunal Arpad Török. S-a prezentat raportul de activitate, s-au făcut înscrieri noi membri și s-a votat bugetul de venituri și cheltuieli. Contrar obiceiului nu s-a prezentat nici o prelegere sau conferință, „tristă dovadă de nepăsare a inteligenței române de pe acest teritoriu”, cum aprecia, nu fără mahnire, directorul despărțământului³⁵.

³¹ *Ibidem*, f. 4

³² „Transilvania”, an. XXXIX, nr. 1, ianuarie-martie 1908, p. 10

³³ *Ibidem*, nr. 4, octombrie-decembrie 1909, p. 210

³⁴ *Ibidem*, nr. 1, ianuarie-martie 1908, p. 10

³⁵ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. 1067/1909, f. 3-4

În anul următor activitatea despărțământului s-a limitat la susținerea a trei prelegeri populare în localitatea Igrîș: „Puterea culturii”, de Nestor Oprean; „Păstrați portul românesc”, de Ioan Demian și „Îmbrățișarea meseriilor și a negoțului”, de Traian Stanciu³⁶.

Anul 1910 va fi ultimul an când despărțământul își va trimite raportul de activitate Comitetului Central al Asociațiunii. Conform acestui raport, despărțământul avea 5 agenturi în comunele: Beba Veche, Comloșu Mare, Igrîș, Nerău și Saravale. În fiecare agentură funcționa o bibliotecă școlară și o bibliotecă a reuniunii de cântări „Doina”³⁷. Conducerea Asociațiunii aprecia drept mulțumitoare activitatea despărțământului în acest an³⁸.

Membrii Despărțământului Sănnicolau Mare

NR.	NUME SI PRENUME	CATEGORIA	DOMICILIUL	PROFESIA
0	1	2	3	4
1	Alessu Pelaghie	ordinar	Comloșu-Mare	
2	Ardelean Mihai	fondator	Pesac	proprietar
3	Băilă Constantin	ordinar	Sânpetru	admin.domeni.
4	Bichicean Silviu	ordinar	Nerău	preot
5	Blaga Dumitru	ordinar	Beba-Veche	paroh
6	Bogdan Emil	pe viață	Comloșu-Mare	
7	Bucursecu Teodor	ordinar	Comloșu-Mare	învățător
8	Dămian Ioan, dr	ordinar	Sănnicolau Mare	avocat
9	Deciu Vasiliu	ordinar	Sănnicolau Mare	paroh
10	Deciu Victor	ordinar	Cenadul-Sârbesc	paroh
11	Fumor Pavel	pe viață	Nerău	proprietar
12	Luca Laurian, dr	ordinar	Comloșu-Mare	protopop
13	Mezin Eremie jun.	pe viață	Nerău	proprietar
14	Mezin Pavel	pe viață	Nerău	proprietar
15	Mezin Silviu	ordinar	Nerău	
16	Miulescu Paul	ordinar	Comloșu-Mare	protopop
17	Munteanu George	ordinar	Comloșu-Mare	protopop
18	Oarsă Isac	ordinar	Saravale	
19	Oprean Nestor, dr	fondator	Cenadul-Sârbesc	avocat
20	Oprean Terențiu	ordinar	Cenadul-Sârbesc	paroh
21	Pascu Ioan	ordinar	Comloșu-Mare	
22	Pascu Iosif	pe viață	Comloșu-Mare	
23	Pascu Teodor	ordinar	Comloșu-Mare	
24	Popoviciu Ioan	ordinar	Sănnicolau Mare	paroh
25	Stanciu Ilie	ordinar	Comloșu-Mare	
26	Stoicănescu Traian, dr	ordinar	Sănnicolau Mare	avocat
27	Straja Ilie	ordinar	Șeitin	econom
28	Vuia Iuliu	ordinar	Comloșu-Mare	învățător

După 1910 conducerea despărțământului nu va mai trimite nici un raport, activitatea acestuia fiind apreciată, în rapoartele Comitetului Central, drept nemulțumitoare.

³⁶ „Transilvania”, an. XLI, nr. 4, iulie-august 1910, p.

243

³⁷ *Ibidem*, nr. 4, jubiliar, iulie-august 1911, p. 580

³⁸ *Ibidem*, p. 488

Dr. Mircea Rusnac

(Reșița)

Revoluția din decembrie 1989 în orașele județului Caraș-Severin

După ce, în ediția specială din 23 decembrie 1989, a relatat în amănunțime modul în care s-a desfășurat revoluția la Reșița, în primul său număr „obișnuit” (anul I, nr. 1, după cum scria pe frontispiciu), ziarul *Flamura liberă* din 25 decembrie făcea o trecere în revistă a evenimentelor produse și în alte orașe din Caraș-Severin cu același prilej. Este vorba de articolul intitulat „În focul luptei revoluționare”, care însuma știrile venite de la corespondenții ziarului din județ.

De la Caransebeș, informațiile au fost transmise de către vicepreședintele Consiliului orașenesc al Frontului Salvării Naționale, Ion Căprioru. El a înfirmat cu această ocazie zvonul care circula la Reșița, potrivit căruia aeroportul din localitate ar fi fost atacat de „teroriști”. Singurele focuri de armă fuseseră trase în Caransebeș numai în ziua de 21 decembrie, când și acolo

izbucnise revolta împotriva regimului comunist.

În acea zi, muncitorii și intelectualii de la Combinatul de Prelucrare a Lemnului și de la Întreprinderea de Construcții de Mașini organizaseră mitinguri împotriva agresiunii de la Timișoara și a regimului de teroare impus în țară de către Nicolae Ceaușescu. Apoi demonstrații s-au deplasat pe străzile orașului către centru, „cerând îndepărtarea lui Ceaușescu și instituirea democrației adevărate a poporului.” (sic!)

Ajunși acolo, ei au încercat să elibereze deținuții politici aflați în arestul Miliției. Milițienii au ripostat cu foc împotriva demonstrațiilor, lucru ce a determinat o escaladare a violenței din partea acestora. S-au înregistrat și câteva victime. Ca reacție, ei s-au dezlanțuit, incendiind sediul Miliției, pe cel al Procuraturii și al Judecătoriei. Au urmat acte de mare violență și vandalism, prin care au fost devastate magazinul universal „Timișul” și sediul conducerii administrative a orașului.

În 22 decembrie dimineța, lucrurile au revenit la normal, desfășurându-se de această dată în mod pașnic. În piața centrală se afla acum aproape întreaga populație a orașului. Evenimentele au decurs în liniște și noua stare de lucruri a fost instaurată fără alte incidente.

Ceva asemănător s-a întâmplat și la Bocșa, al treilea oraș al județului, unde flacăra revoluției a izbucnit tot în seara lui 21 decembrie 1989. În jurul orei 21, la Întreprinderea de Construcții Metalice a avut loc un miting împotriva dictaturii lui Ceaușescu. După două ore, muncitorii din toate cele trei schimburi ale întreprinderii s-au îndreptat către centrul orașului. Ajungând la Primărie, au cerut portretele lui Ceaușescu, dar nu au primit decât unul. După cum relatează ziarul reșițean Tiberiu Marcu, coordonatorul Consiliului Frontului Salvării Naționale din oraș, aceasta a înfuriat demonstrații și „elementele retrograde și provocatori s-au dat și aici la acțiuni iresponsabile, dar au fost opriți la timp.”

În restul județului nu au avut loc evenimente reproabile. La Moldova Nouă, conform lui Ion Mărcuț Tămaș, din partea Consiliului orașenesc al F.S.N., nu s-a tras niciun foc de armă. Acolo primele mitinguri au fost organizate de minerii de la „Florimunda” și „Mina Centrală”, protestând și ei împotriva lui Ceaușescu. Acestora li s-au adăugat și muncitorii din celelalte sectoare ale Întreprinderii miniere și din restul unităților economico-sociale ale orașului. Ei cereau alungarea lui Ceaușescu și se solidarizau cu populația din Timișoara. În orașul dunărean se scanda: „Timișoara!”, „Libertate!” și „Suntem cu Timișoara!” Ziarul scria chiar că „demonstrația pașnică din fața Primăriei a fost organizată cu sprijinul organelor locale și a(l) Miliției.” S-au constituit comitete de cetățeni și gărzi patriotice, care au asigurat paza obiectivelor principale ale orașului. Nu a avut loc niciun incident.

La fel de pașnice au fost și demonstrațiile desfășurate la Oțelu Roșu și Băile Herculane. Nici acolo nu s-a produs vreun act de violență. În ajunul Crăciunului, în centrul orașului Oțelu Roșu a fost împodobit un pom de iarnă pentru copii și a avut loc o slujbă religioasă a Bisericii ortodoxe.

În acest mod a fost efectuată trecerea de la comunism la democrație în județul Caraș-Severin. Rămân regretabile și astăzi manifestările violente de la Caransebeș și Bocșa, care cadrau atât de puțin cu climatul de civilizație la care se raportau mereu băănățenii. Din păcate, în final s-au înregistrat și șapte victime și în plus au fost și serioase pagube materiale, clădiri de valoare istorică din Caransebeș fiind lăsate pentru decenii în stare de paragină. Dar sunt foarte puține revoluțiile care să nu lase și astfel de urme.

Ing. Ioan Rancov

(Vinga)

„Amintiri dulci” despre Fabrica de bomboane și ciocolată „Draskovits” din Vinga

*Motto: „Să-ți cunoști locul pe lume și să
știi să te respecți sunt însușiri foarte rare, cel
puțin tot atât de rare ca adevărata demnitate”.*

Fiodor Mihailovici Dostoievski

Fosta emblemă a Vingăi – vestita fabrică de bomboane și ciocolată „Draskovits” a fost una din cele mai vechi fabrici de produse zaharoase din România. Începuturile ei sunt consemnate încă din anul **1885** sub forma unui atelier de zaharicale. Acest atelier a fost cumpărat de familia Draskovits înainte de Primul Război Mondial, când familia se mută în orașul Vinga.

Familia Draskovits își are origini în orașul Buziaș din jud. Timiș (Jenő Damó: **Ki Kicsoda? A Bánsági közélet lexikonja**, a „Lexika kiadványait kiadása”, Temesvár, 1931, p. 74-75, col II și col. I). Dar până să ajungă la

Teodor Draskovits, patronul
fabricii de ciocolată

Buziaș, familia Draskovits își are îndepărtate rădăcini croate (din Dalmatia). La începuturile secolului al XVIII-lea parte din familie se mută în Banat – în actualul Banloc și de aici la Buziaș. Familia Draskovits a fost ridicată la rang nobiliar la data de **3 august 1567** (baronii Gaspar și Ivan Draskovits) de către împăratul Maximilian al II-lea (1564-1576) din dinastia habsburgică. O altă ramură a familiei

Draskovits primește diplomă de înnobilitare în anul **1836** (József Draskovits – negustor la Csongrád) de la împăratul Ferdinand al V-lea (1835-1848) (**Die Wappen des Adels in Ungarn, J. Siebmacher's grosses Wappenbuch, Band 33, Neustadt an der Aisch, 1982, Tafel 114, p. 144-145**).

La începutul secolului al XVIII-lea, domeniul unde este localizat astăzi castelul Banloc aparținea familiei Draskovits, castelul fiind ridicat în anul 1759. Întregul

domeniu a fost vândut de baronul Draskovits în anul 1783 familiei grofului Lázár Karatsonyi din Bedora. Domeniul și castelul familiei Karatsonyi au fost înstrăinate în anul 1922 și au fost vândute în anul 1935 principesei Elisabeta a României. Ca urmare a legii naționalizării din anul 1948, castelul a fost vandalizat de comuniști, ajungând astăzi o ruină. (Bănățeanul – ziar săptămânal, Timișoara, **28 martie-3 aprilie, 2005, p. 22**).

Părinții lui **Teodor Draskovits** (1877-1955) – patronul fabricii de bomboane și ciocolată, au fost **János Draskovits** (1845-1895) și **Jozefa Biedermann** (1847-1897). Tatăl lui Teodor Draskovits, János, a fost cofetar și această meserie și-a desăvârșit-o în diferite localități, ca de exemplu la Budapesta, Timișoara, Lugoj, Mátészalka (Ungaria) și, în final, la Vinga, unde întemeiază una din cele mai vestite fabrici de bomboane și ciocolată din Europa.

Teodor (cunoscut și sub numele de Tivadar) Draskovits a fost ajutat, îndeosebi în muncă, de soția sa, **Katharina Wick** (1883-1963), originară din Biled. Ea a fost „inima” cu inițiativele de progres ale fabricii. Totodată ea a fost cu ideea de a se trimite dulciuri negustorilor din Arad și Timișoara și a plecat după Primul Război Mondial în Germania, unde a dus tratative pentru diferite mașini și ustensile necesare în procesul de producție. De asemenea, ea s-a îngrijit ca fabrica să aibă reprezentanți în cele mai mari orașe ale țării. S-a ajuns rapid să se lucreze și să fie trimise produse în Brașov, Constanța, Iași, Cernăuți, Satu Mare, Oradea, Craiova și București.

Totodată, s-au inventat sortimente noi de ciocolată, cu noi gusturi, cu noi denumiri, cu noi ambalaje. Poate că istețimea (șiretlicul, trucul) cu ambalajul a sporit (crescut) interesul pentru a se încheia noi și noi contracte cu alte orașe din Europa, America și Asia! În acest context, Katharina Draskovits a spus acelora care se ocupau cu designul și cu desenele următoarele: „Ambalajul trebuie făcut în așa fel (mod) astfel încât oamenii să simtă

Olga Draskovits Racsoy,
fiica cea mare a familiei
Draskovits

gustul ciocolatei numai dacă-l văd”. Pe drept cuvânt se poate afirma că ideile novatoare și imaginația (inspirația) ei au constituit un pionierat în marketing în acea perioadă. Fără priceperea și inteligența ei, Teodor Draskovits ar

fi rămas numai cofetar și despre Vinga nu s-ar fi rostit cuvinte dulci prin lume!

În fabrică a lucrat toată familia lui Draskovits. Pe lângă Teodor și Katharina au muncit și cei doi frați ai lui Teodor, **Karol** și **János**, precum și cei trei copii ai lui Teodor, **Olga** (1908-1990), căsătorită **Racsov**, specializată în prepararea (pregătirea) diferitelor creme și ciocolate (în special a cremei „Nugat”), **Teodor** (sau **Tivadar**) **junior** (1909-1962) – care în anul 1928 preia conducerea și responsabilitățile fabricii de la tatăl său și **Kátinka** (sau **Kátalin**) (1912-2005), căsătorită **Horváth**, care a ajutat la treburile scriptice și corespondență.

Fabrica avea în jur de 50-60 de angajați în permanență, iar în perioada sezonului de sărbători (Paști, Crăciun) în jur de 100 de angajați. Ca personal administrativ au mai fost: **Ecaterina Kalinin** – absolventă a gimnaziului „Notre Dame” din Timișoara, care din anul 1935 a fost contabilă și dactilografă; **Maria Kubisch** – care, împreună cu Kátinka Draskovits, întocmea documentele de primire-recepție a componentelor ciocolatelor, precum și expedierea produselor finite către solicitanți (destinatari); **Francisc Denov** – ca primitor-distribuitor și încărcător.

Materialele părților componente ale bomboanelor și ciocolatelor au fost aduse din toată țara. Pudra (praful) de cacao, untul de cacao și alunele au fost cumpărate de la firma **fraților Danielopol** din Constanța, praful de cacao s-a prăjit la Vinga cu puțin timp înainte de utilizare pentru a-i rămâne mai proaspăt efectul. Zahărul a fost adus din localități mai apropiate: Timișoara, Ciocova și Arad. Multiple diferite esențe – cea mai cunoscută fiind esența de vanilie, au fost cumpărate de la firma lui **Goldhammer** din Oradea. Hârtia a fost cumpărată de la Arad, celofanul și staniolul au fost cumpărate de la Timișoara, iar hârtia-pergament pentru împachetatul produselor, a fost adusă din Austria și Italia.

Cutiile au fost împodobite (decorate) cu diferite animale, păsări, pești, fructe, flori, artizanat, diferite ornamente, trompete, păpuși, viori, clopoței, pantofi, inimi, bisericile din Vinga, ploști, port popular bulgăresc din Vinga, sticlute, pitici, hornari, sportivi, mijloace de transport și altele. Au fost cutii care au fost împodobite cu medaliile de aur cu care a fost decorată această fabrică la diferite expoziții universale. Pentru S.U.A., Canada și Japonia cutiile au fost împodobite cu elemente specifice din tradiția și modul de viață ale acestor popoare. S-a încercat să se implementeze produse chiar și în Africa (Egipt). Imprimarea acestor forme și modele s-a făcut la imprimăria-tipăritura **Jéncsi** din Arad.

În preajma marilor sărbători din an (Sf. Nicolae, Crăciun, Anul Nou, Paști, Rusalii) s-au realizat modele

(figurine) speciale de bomboane și ciocolată (pești, iepurași, păsări, mielușei, sticlute, oușoare, drajeuri cu lichior). Scriitoarea **Zoița Bogdan-Tripa**, al cărei tată a fost șef de gară la Vinga. Zoița a fost elevă (1934-1938) premiantă și a scris cu melancolie în cărțile sale despre fabrica „Draskovits” ca fiind „o împărăție a ciocolatei” (vezi **Gara cu povești**, **Alte întâmplări la „Gara cu povești”**, **Miraculoasa călătorie**, **Jurnalul unei eleve la Liceul Maria-Deva**). Și în alte publicații locale s-a scris despre vestita fabrică „Draskovits”.

Cutia cu modelul de 10 (zece) „pâinițe” sau ciocolata cu **cremă de vanilie**, învelită în hârtie de staniol aurită, a fost denumită „**VINGA**” – ca semn de respect, mândrie, dragoste și prețuire pentru acest loc pe care l-a făcut faimos în lume Teodor Draskovits. Pentru stima față de contabilă fabricii, Ecaterina Kalinin, una din cutiile cu ciocolată a purtat numele „**KATO**”.

În fabrică s-au făcut peste 100 de sortimente și modele de ciocolată. Multă lume s-a întrebat de ce au fost așa speciale și gustoase produsele fabricii de bomboane și ciocolată, afară de ademenitoare forme ale etichetelor și abțibildurilor? Secretul a fost pregătirea fondantului: trebuia cu grijă respectat timpul de fierbere, dar și la ce temperatură trebuia prelucrat. Și abia atunci, în ultimul moment, a intrat în „horă” Teodor Draskovits senior care a încercat („pipăit”), a mirosit și a gustat conținutul amestecului realizat și, dacă trebuia, îl „săra” după gustul său inconfundabil.

În formele pudrate cu zahăr praf (farin) în hârtie pergament („zsir papir”) fondantul s-a turnat în diferite forme cu pâlnioare, s-a suflat cu balonașe, iar vasele cu ciocolată topită au așteptat să fie golite și cu furculițe (sau croșete și linguri) s-a finisat glazura. A urmat împachetarea cu viniete, bilete cu cadouri și jocuri distractive (Domino, Schwartz Peter = un fel de Păcălici), bilete cu papagali care țineau în ciocuri preziceri ale viitorului și norocului în viață a omului, bilete cu cărți de joc și altele. Parte din cutii au fost așezate pe rafturi pentru vânzare, cele rămase au fost duse în depozite, de unde, după întocmirea documentelor necesare, au fost expediate în toată lumea.

S-au vândut cutii care conțineau câte 70 de bucăți de ciocolată la valoarea de 2 lei bucata. Au fost și cutii cu 140 de bucăți, mai mici, la prețul de 1

(un) leu bucată. Pentru localnici crema de ciocolată s-a vândut la calup de sfert, jumătate și un kilogram. S-au făcut și ciocolate cu formă de sticlute cu rom, lichior și coniac sau ciocolate care aveau ca fondant alune, nuci, portocale, vanilie și vișine. Specialistă în prepararea gelatinei pentru bomboane, ca și a cremei Nugat, a fost Olga Draskovits. Dar cea mai faimoasă a fost ciocolata cu cremă de vanilie preparată după o rețetă proprie de Teodor Draskovits. Ce frumoase, bune și dulci sortimente s-au făcut la Vinga! Ele au îndulcit gurile și sufletele atâtor oameni din toată lumea.

R e g u l a t (permanent) tot la două zile, în restaurantele din gărilă Arad și Timișoara s-au trimis spre livrare produsele fabricii, care, astfel, au fost cunoscute și s-au răspândit departe de Vinga. Din partea conducerii naționale a Căilor Ferate Române s-a aprobat cererea lui Teodor Draskovits ca și

trenurile accelerate și internaționale care tranzitează prin Europa să oprească și să aștepte în gara Vinga câte 2-3 minute în plus ca să poată călătorii (pasagerii) să-și cumpere produsele dulci și să răspândească astfel numele de Vinga prin țările străbătute. În gara Vinga, îmbrăcați în haine curate, cu bonete albe și cu șorțuri de cofetari, **Kovács Láczi bácsi** și **Juliska néni** – însoțiți de fete îmbrăcate în costum popular bulgăresc de Vinga strălucind la razele soarelui, cu coșulețele pline cu deserturi, au îmbiat călătorii din vagoane la geamuri să-și cumpere din produsele gustoase. Câteodată călătorii s-au înghesuit ca să prindă măcar o bucăică de ciocolată! Conducătorii stației C.F.R. și funcționarii căilor ferate au privit, cu ochii plini de bucurie și mândrie, la acest unic spectacol. Și atunci când au gustat din admirabilele produse, călătorii și-au ridicat privirea pentru moment spre grandioasele biserici, în special spre cea romano-catolică, s-au minunat și s-au întrebat ce fel de oameni au putut să ridice asemenea grandorii și frumuseți? Răspunsul se cunoaște, vine de la sine: oamenii acestui loc hărăzit pe pământ de bunul Dumnezeu.

Pe perioada celui de-al Doilea Război Mondial, conform înțelegerii între guvernele României și Germaniei, cea mai mare parte a producției fabricii „Draskovits” a fost cumpărată de o firmă germană care și-a aprovizionat armatele pe frontul de est cu aceste dulciuri. Și armata română, în prima parte a războiului

până în luna august a anului 1944, a beneficiat de unele produse ale fabricii din Vinga. Astfel, s-a ajuns ca ciocolata „Draskovits” să fie cea mai râvnită dorință pe frontul de luptă (război) răsăritean.

Este bine de amintit că din diferite locuri și țări s-au trimis scrisori de mulțumire și apreciere pentru produsele fabricate de mâinile îndemânate ale lui Teodor Draskovits. După cum se știe, fabrica de bomboane și ciocolată „Draskovits” din Vinga a fost principalul furnizor al Casei Regale a României. În acest sens, redăm și o scrisoare de mulțumire din partea moștenitorului tronului României, **Mihai I** – Mare Voievod de Alba Iulia și viitor rege al României. Aceasta este scrisă de **Grigore Grigorescu** din București II, bulevardul Elisabeta nr. 37 și este trimisă din orașul Sfântu Gheorghe la data de **19 martie 1937**. Redau întocmai conținutul scrisorii:

Stimate D-le Draskovits,

Vă trimit scrisoarea pe care am primit-o de la colegii din clasa Măriei Sale Voievodul Mihai. D-voastră știți că voievodul a fost bolnav și, din această cauză, cutia cu bomboane trimisă de dumneavoastră nu a putut să fie trimisă la Palat decât după întoarcerea în țară. Imediat cum s-a înapoiat în țară eu am trimis cutia la Palat și am dat dispoziții colegilor să o dea Măriei Sale la prima adunare pe care o fac ei la ora de cercetășie.

Voievodul, încă suferind, a trebuit să mai stea în pat două săptămâni după venirea la București și nu avea voie să fie deranjat de nimeni.

În ziua de 11.III.1937, prima zi când Măria Sa a venit la cursurile școlare la Palat, colegii au aranjat să-i facă o surpriză și atunci au trimis să-i aducă cutia care era trimisă înainte. I-am dat cutia cu bomboane și cu toți colegii prezenți Măria Sa a mâncat din ele. Trebuie să știți că era oprit să mănânce ceva de medicii lui. Pe ascuns, fără a fi observat de adjutanții de serviciu, a mâncat bomboane și colegii lui la fel, El cedându-le cutia lor. Trebuind să plece, fiind chemat, nu a putut să mai semneze scrisoarea de mulțumire către D-voastră.

Colegii au făcut scrisoarea, au semnat-o și, neștiindu-vă adresa, mi-au trimis-o mie la Sfântu Gheorghe, căci eu acum sunt și fac un curs de comandanți de străjeri 21 de zile. Cele ce vă scriu eu aici sunt cele scrise de colegii voievodului în scrisoarea adresată D-voastră de mulțumire.

Vă rog să-mi scuzați scrisul, căci aici nu avem confortul de acasă și v-am scris în curte pe repezeală, pe o piatră. Eu vă mulțumesc în numele colegilor pentru cadoul făcut și voi căuta să vă țin la curent cu vizita

pe care voievodul o va face în vacanță în Banat și la D-voastră.

Grig Grigorescu

P.S. Dacă trimiteam direct imediat ce am primit cutia de la Dumneavoastră la Palat pentru voievod atunci nu mai ajungea la el, căci fiind bomboane, ar fi dat ocazii la multe bănuieli. Eu am făcut în așa fel încât cutia să fie dusă cu câteva zile înainte ca voievodul să poată merge la cursurile școlare și să fie dată în păstrare la un adjutant care are în gazdă un coleg al voievodului și era sigur că bomboanele sunt trimise din dragoste pentru Măria Sa. Colegul a vorbit înainte voievodului despre bomboane și a aranjat să le aducă la prima zi de cursuri școlare. Așa a și făcut și în felul acesta Măria Sa a putut mânca din bomboane și a aflat de fabrica ce le-a trimis. Sănătate,

Grig Grigorescu

Domnule Draskovits

La ședința cercetășească a „Grupei Marele Voievod Mihai” carea a avut loc în ziua de 11.III.1937, luând parte și Măria Sa, s-a servit din delicioasele bomboane trimise de Dumneavoastră.

Vă mulțumim pentru frumoasa atenție.

Semnatori

Chiaburu Radion, Ionnițiu Mircea
Ștefan Popescu Tudor, Heltmann Walter
Kováts Iván Paulus, Jurchescu Ioan
Zamfirescu A. Lascăr, Grămadă Gheorghe
Dinulescu Ionel, Cernovodeanu Dan
Dușa Gheorghe

Despre cei 11 (unsprezece) semnatori ai scrisorii din Clasa Palatină trimisă lui Teodor Draskovits se pot afla date foarte interesante din cartea lui **Tudor Vișan-Miu: La școală cu Regele Mihai: povestea Clasei Palatine, Editura Corint, București, 2016.** Pentru pregătirea succesorului său – a principelui Mihai, regele României, Carol al II-lea a dispus organizarea unei școli speciale care să aplice cele mai originale idei pedagogice ale secolului XX. În clasă erau cuprinși 11 (unsprezece) copii de vârsta fiului său, provenind din categorii sociale, din etnii diferite și din toate colțurile țării. Era un fel de reprezentare națională a diversității românești; se aflau acolo câțiva copii de țărani, un fiu de mecanic de locomotivă, copii de industriași, de ofițeri, de cadre didactice, de avocați, un fiu de preot reformat.

Inaugurarea școlii s-a făcut la **24 octombrie 1932**, la Sinaia, însă școala era amplasată într-o clădire separată pe terenul Palatului Regal din București. Cursurile s-au

ținut între orele 14,00-16,00; în școală se purtau uniforme albastre create chiar de regele Carol al II-lea și școala era supravegheată de un ofițer de armată aflat sub directă sa îndrumare (Ștefania Dinu: „Copilărie sub semnul datoriei”, în revista „Historia”, An XVII, Nr. 191, decembrie 2017, p. 22). Durata școlii a fost de 6 (șase) ani și s-au ținut lecții de istorie, geografie sau științe. Dintre acești copii au sfârșit prin a ajunge să-și dea bacalaureatul doar 4 (patru), odată cu principele Mihai. Pe unul singur, mai târziu, l-a luat ca secretar particular (Mircea Ionnițiu). Cursul de pregătire **militară** principele Mihai l-a început la vârsta de 12 ani, până când, la 16 ani, a devenit **sublocotenent în Batalionul 1 Vânători de Munte.**

Legat de fabrica „Draskovits”, nu putem trece cu vederea peste o personalitate marcantă a unui fiu al Vingăi – maestrul cofetar Nicolae Rimincean, bulgar de origine, care la vârsta de 30 de ani și-a făcut specializarea în meseria de cofetar la fabrica „Draskovits” din Vinga în perioada 30 ianuarie-31 octombrie 1934. **Nicolae Rimincean** s-a născut la 7 iunie 1914 (**Registrul de Stare Civilă a Bisericii Romano-Catolice Vinga: Matricula Botezați, Vol. VII, fila 193, poziția nr. 34**). El și-a început ucenicia de turtar la Lipova, obținând certificatul de absolvire la 21 iunie 1930, de aceea a fost cunoscut și poreclit, măgulitor, de bulgarii vingani **Koțu Torteșă** (în românește Nicolae Turtarul).

El a practicat mai mult cofetăria și bombonieria. După specializarea la fabrica „Draskovits” din Vinga, a lucrat în perioada 03.05.1936-30.11.1940 la „**VIENA**” – Fabrica de Bomboane, Ciocolată și Biscuiți din Arad (**Ioan Gui: Cofetari și cofetării din Arad, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2017, p. 45**).

Cunoscându-i activitatea profesională deosebită de cofetărie, patronul cofetăriei „**Boian**” – Petru Boian de pe strada general Berthelot nr. 4 din Arad îl invită și îl angajează în laboratorul său. Astfel, prin produsele realizate de el, cresc vânzările, cât și prestigiul cofetăriei „Boian”. Datorită priceperii, îndemânării și sârguinței sale, Nicolae Rimincean obține Cartea de Meșter și Brevetul pentru meseria de cofetar. Aceste documente îi dau posibilitatea ca în anul 1942 să primească autorizația ca să înființeze și să pună în funcțiune la Arad, pe strada Eminescu nr. 13, o cofetărie și un atelier de cofetărie care devin proprietatea maestrului cofetar.

Activitatea cofetăriei s-a făcut remarcată și apreciată în ritm ascendent, astfel că, din anul 1963, maestrul cofetar Nicolae Rîmîncean, lucrând în cadrul Trustului de Alimentație Publică Locală Arad – Complex Cofetărie și fiind șeful Secției Desert, a realizat și aplicat cele mai bune rețete pe bază de ciocolată. Împreună cu cofetăria de la Secția Desert a participat cu produse și lucrări deosebite din ciocolată la expozițiile care aveau loc anual în luna decembrie la restaurantul „Mureșul” cu prilejul Lunii Preparatelor Culinare. Produsele și machetele deosebite prezentate se bucurau mereu de aprecierile specialiștilor și ale admiratorilor în arta culinară. A fost un om inteligent, receptiv și inventiv; a sprijinit și a ajutat tinerii cofetari în pregătirea lor profesională (vezi **Ioan Gui: op. cit., p. 31, 46, 47**).

Personal l-am cunoscut mai bine pe simpaticul OM, mic de statură, cu mustăcioara neagră, oacheșă. Era dulce la vorbă și avea un comportament elegant, jovial, având deprinderi galante în deservirea

clienților. În perioada mea de primar al comunei Vinga, la înmânarea titlului de proprietate asupra pământului, conform legii fondului funciar, deși era pensionar, s-a prezentat în biroul meu, emoționat, cu un tort de ciocolată (probabil făcut de dânsul) pe care, ulterior, l-am servit cu colegii din primărie. M-a impresionat gestul lui și spusele lui despre „amintirile dulci” ale fabricii „Draskovits” – unde s-a specializat o perioadă de timp și care i-a slujit în arta cofetară de mai târziu.

Dacă până aici am descris cu vorbe frumoase „lucrurile dulci” ale fabricii „Draskovits”, trebuie să consemnez și despre întâmplări cu gust amar care au distrus (nimicit) cu totul în anul 1948 acest brand al Vinga! Conform Legii 119/11 iunie 1948, când au fost naționalizate mijloacele de producție, întreprinderile bancare, miniere și de transporturi, fabrica „Draskovits” a fost sugrumată de autoritățile comuniste și dreptul de a da numele „VINGA” la produsele de ciocolată l-au primit doar fabricile „Kandia” din Timișoara, „Cibo” din Brașov și „București” din București – chiar dacă marca fabricii „Draskovits” a fost înregistrată la Haga și a fost protejată de convențiile de la Geneva.

Chiar dacă nu-mi face plăcere, voi cita pe membrii comisiei de naționalizare a plasei Vinga, care, în baza procesului verbal nr. 1031/25 iunie 1948, a retezat „viața” acestei embleme și simbol al localității noastre. Inventarul fabricii a fost preluat de o comisie constituită

din Hălmăgean Sever – pretor al plasei Vinga (substituit de Mureșan Iuliu – secretar al preturii), Wolf Adalbert – delegat al comisiei județene de naționalizare și Gavrilenco Nicolae – secretarul comitetului de plasă P.M.R (Partidul Muncitoresc Român) Vinga. Aceste „organe” au însărcinat-o ca director pe tov. Schulz Ana numită de M.I.C (Ministerul Industriei și Construcțiilor). De menționat că la data efectuării inventarului, capacitatea de producție a fabricii a fost de 1.000 de kg în 8 (opt) ore.

Mașinăriile fabricii „Draskovits” au fost duse la fabrica „Kandia” din Timișoara, unde au zăcut și au ruginit, iar în final au fost duse la topit. Penibil și jenant a fost gestul comisiei de naționalizare care, din cele 100 (o sută) de borcane goale de ½ l, i-a lăsat fostului proprietar 50 (cincizeci) de borcane în speranța că bătrânul Draskovits va divulga secretul fabricării rețetei gustoasei ciocolate. Prin naționalizarea fabricii de ciocolată de la Vinga, comuniștii i-au furat totul lui Teodor Draskovits: NU și rețeta secretă, care i-a adus faimă mondială! (vezi **Arădeanul – săptămânal al județului Arad, săptămâna 23-29 mai 2001, Nr. 4, p. 12**). El a suferit mai bine umiliința decât să divulge tainele acestei îndeletniciri (meserii) moștenite de o viață.

Nepoata lui Teodor Draskovits, **Teodora Rădulescu-Racsov**, spunea: „Mulți l-au condamnat că a dus acea rețetă cu el în mormânt. Dar pentru ce să o lase? Și cui să o lase? Celor care i-au luat totul? Mă întreb cine ar fi făcut altfel de-ar fi fost în locul lui...” (vezi **Idem: Arădeanul, p. 13**).

După ce a fost alungată din casă, familia Draskovits a fost primită de o familie miloasă în Vinga. De bătrânețe, boală (au început să-i tremure mâinile), supărare, tristețe și sărăcie (!), Teodor Draskovits a închis ochii pentru vecie în anul 1955 și este înmormântat la cimitirul din Vinga alături de alți membri ai familiei. Obeliscul ridicat în cimitir la mormintele Draskovits-lor pomenește numele acestora. Copiii și urmașii lui Teodor Draskovits s-au împrăștiat pe alte meleaguri din țară și străinătate – fără să poată, nici până astăzi, să-și revendice proprietățile confiscate de comuniști. Dar ce să primească? **O RUINĂ**, ce imagine dezolantă!!! Fosta fabrică de ciocolată din Vinga se năruie sub privirile neputincioase ale moștenitorilor (vezi: **Bănățeanul, Timișoara, 17-24 aprilie 2006, p. 10**).

După naționalizare potențaii comuniști ai vremii și-au întins tentaculele asupra întregii proprietăți a familiei Draskovits. Terenul intravilan a fost dezmembrat și parcelat, unele ateliere și depozite au fost dărâmate și transformate cu alte destinații. Unele parcele au fost date în folosință, s-au construit locuințe și ateliere de reparații mecanice, iar clădirea principală a fabricii statul a dat-o

în anul 1985 în administrare operativă Întreprinderii de Industrializare a Laptelui Arad. După abandonarea ei de către I.C.I.L. Arad, clădirea a decăzut în paragină, au început furturile de materiale și devastările sub oblăduirea unor trepăduși politici. Pentru a marca starea jalnică (abia câțiva pereți au rămas în picioare!) în care arată fosta emblemă a Vingăi și pentru a evita expunerea imaginii pentru turiștii și străinii care vizitează Vinga și care au auzit despre faimoasa fabrică s-a dispus mascarea cu panouri de tablă zincată a întregii fațade.

Întrucât cei trei urmași (fii) legali ai lui Teodor Draskovits senior au trecut deja în lumea umbrelor, ștafeta redobândirii proprietăților fabricii a fost preluată de nepoții de drept. Însă singura supraviețuitoare luptătoare și cea mai în vârstă din cei șapte nepoți (patru sunt decedați, doi sunt în străinătate, în Germania), Teodora Rădulescu-Racsov (născută în anul 1944) care trăiește la Timișoara, s-a lovit de opacitatea birocratismului autorităților publice și, căzând pradă deznădejdii, nemaiavând putere de luptă și nici sănătate corespunzătoare, a abandonat lupta de redobândire a proprietăților fabricii sau a despăgubirilor. Singura dorință și (de ce nu?) speranță rămasă în viață este de a prinde ziua când la Vinga va curge din nou ciocolată cu miros de vanilie.

Niște semnale mai îndepărtate ne-au dat speranța că străinii vor reînvia tradiția ciocolatei de Vinga. Astfel, una din cele mai puternice companii producătoare de ciocolată din lume – **L'atelier Chocolat** din Belgia și-a exprimat interesul ca să reînvie tradiția pralinelor produse în perioada interbelică și postbelică la Vinga (**Glasul Aradului – cotidian de informații, sport, divertisment, publicitate, Arad, Nr. 112, 18 aprilie 2008, p. 2**). Aceste date încurajatoare au fost publicate și în alte cotidiane locale: **Jurnalul arădean, Arad, 12 mai 2008, p. 3** și **Bănățeanul, Timișoara, 5-11 mai 2008, p. 3**. Se știe că Belgia este considerată țara ciocolatei și a pralinelor.

S-a vehiculat în presa locală că cinci companii internaționale vor să renască tradiția și să pună pe picioare o fabrică de ciocolată la Vinga. Această veste a produs atunci satisfacție în rândul localnicilor, dar se pare că zvonul s-a produs doar pentru publicitate primarului de atunci al comunei Vinga, Lucian Stoicu. Oare se va găsi în viitor cineva ca să reînvie acest brand al localității noastre și să simțim cu toții gustul aromat al ciocolatei care să curgă ca altădată ca un râuleț pentru a ne îndulci viața și să ne încălzească sufletele pline cu bunătate? Noi așteptăm ca în viitor să se producă acest lucru și o surpriză „dulce” să cuprindă Vinga în constelația ce strălucește peste imperiul cu „lucruri dulci” în care suntem hărăziți să trăim pe acest loc pe pământ.

Conf. dr. Ion Cârja

(Cluj-Napoca)

Românii din Transilvania și polonezii din Galiția în timpul Marelui Război.

Între loialitate dinastică și identitate națională (perspectivă comparată)

Provincii ale Imperiului habsburgic, devenit din 1867 Monarhie austro-ungară, Transilvania și Galiția au o experiență istorică similară, fapt care face posibilă o cercetare comparată. Cele două popoare din componența acestor provincii, polonezii și românii, prezintă de asemenea o serie de similitudini, alături de diferențe care fac ca cercetarea propusă de noi să fie una interesantă și promițătoare.

Un prim aspect care se impune atenției este relația de statalitate dintre cele două provincii și Imperiul austriac, astfel dacă Transilvania a fost cucerită și integrată în Monarhia habsburgică la sfârșitul secolului al XVII-lea (perioada 1690-1700)¹, Galiția va intra în componența monarhiei dunărene abia un secol mai târziu, în contextul celei de a doua împărțiri a Poloniei, din anul 1795. Într-o primă fază, Habsburgii au ocupat sudul teritoriilor poloneze, inclusiv orașul Leopoli, dar fără Cracovia, intrată în posesia austrieilor în anul 1846. Teritoriile poloneze ocupate de Habsburgi au primit numele de Galiția, iar din anul 1849 denumirea oficială a acestor teritorii, în cadrul Imperiului habsburgic era „Regatul Galiției și al Lodomeriei cu Marele Ducat al Cracoviei și ducatele de Auschwitz și Zator”. Drept capitală a acestei provincii, inițial a fost propus Jaroslaw, oraș situat în centrul regiunii, apoi Przemysl pentru ca în cele din urmă să fie ales Leopoli/Lwow/Lemberg, orașul cel mai mare al Galiției².

După încheierea compromisului dualist, în anul 1867, Transilvania și celelalte teritorii ale Imperiului dunărean

1 O referință de bază pentru această perioadă, a se vedea Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.

2 Malgorzata Kiwior-Filo, *La Galizia polacca e la Prima Guerra Mondiale*, in Andrea Ciampani e Piotr Salwa (a cura di), *La Grande Guerra e la Polonia in Europa. Atti del convegno, Roma 12-13 novembre 2015*, editor: Accademia Polacca delle Scienze/Biblioteca e Centro di Studi a Roma, seria Conferenze, n. 134, Roma, 2016, p. 57.

locuite de români, cu excepția Bucovinei, vor intra în zona administrată de la Budapesta, numită și Transleithania, în timp ce Galiția va rămâne în partea austriacă, numită Cisleithania. Încadrarea acestor provincii în cele două regiuni în care s-a împărțit Imperiul în perioada dualistă va marca, așa cum vom vedea mai jos, o diferență substanțială între ele sub raportul politicilor față de naționalități și respectiv al condițiilor de care dispuneau acestea din urmă de menținere a identității culturale și naționale. Între țările de coroană ale Habsburgilor, din această parte a imperiului cunoscută după 1867 și sub numele de Cisleithania, Galiția era regiunea cu cea mai mare întindere (83.000 km² în anul 1910). Sub raportul componenței etnice avea în comun cu Transilvania caracterul multicultural, bazat pe existența unor majorități, așa cum vom vedea în cele ce urmează. Astfel, conform recensământului din anul 1910, Galiția număra peste opt milioane de locuitori, fiind în partea de vest, inclusiv orașul Cracovia, o zonă poloneză din punct de vedere etnic, în timp ce în partea de răsărit în care intra și capitala Leopoli, avea o configurație mixtă. Partea a vestică a regiunii era locuită de polonezi în proporție de cca 90%, 8% evrei și 2% ucrainieni, în timp ce în partea răsăriteană proporțiile erau inversate: 25% polonezi, 10% evrei și 65% ucrainieni. Sub aspect economic era o regiune agricolă, cu 80% din populație în mediul rural și cu numai 7,5% din totalul populației angajată în industrie. Izolată de restul Austro-Ungariei de lanțul munților Carpați, Galiția prezenta un habitat uman format din sate și mici orașele marcate în general de stagnare economică, cu excepția celor două orașe importante, Leopoli și Cracovia. Condițiile precare de viață au generat un fenomen de emigrare de proporții, care a schimbat structura etnică a regiunii³.

În ceea ce privește statutul în cadrul imperiului, respectiv al Dublei Monarhii pe parcursul celui de al doilea jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, între Transilvania și Galiția există diferențe majore, care se vor accentua în desfășurarea perioadei pe care o avem în vedere. Astfel, dacă Transilvania, după ce cunoaște o perioadă de reactivare a autonomiei, la începutul anilor 60 ai experimentului neoliberal⁴, va fi inclusă în Ungaria odată cu inaugurarea parteneriatului dualist din 1867, dispărând așadar ca provincie istorică⁵. Galiția în schimb va reuși să-și mențină și să-și consolideze o autonomie pronunțată în toată această perioadă. Cu o pronunțată conștiință a

libertății și având ca obiectiv pe termen lung redobândirea independenței, poporul polonez a încercat în mod constant, la nivelul Galiției, să obțină drepturi naționale cât mai ample. Obiectivul autonomiei va fi obținut de altfel de către polonezii galițieni în 1861, an care coincide cu deschiderea regimului habsburgic față de români în Transilvania, care prin diploma din octombrie 1860 și patentă din februarie 1861 redobândește pentru câțiva ani autonomia provinciei. În cazul Galiției, autonomia obținută va fi pe termen lung, practic în acest an, 1861, Galiția dobândește autonomia cu un parlament propriu și un guvern, plasate la Leopoli, în capitala provinciei. Această autonomie va fi amplificată în 1867, când Viena a oferit garanții că guvernatorii Galiției vor fi aleși dintre reprezentanții locali ai poporului polonez. De asemenea, parlamentul provinciei putea să emită legi în domeniile: economic, comunicații, învățământ și sănătate. Grație acestui statut de autonomie, Galiția a putut deveni centrul mișcării de independență al poporului polonez sau, după cum se exprima Jozef Buszko, un „Piemonte polonez”⁶. Condițiile de menținere a identității naționale a polonezilor în Galiția erau așadar mult mai favorabile decât cele de care beneficiau românii din Transilvania, supuși în mod constant, cu deosebire în ultimele decenii ale regimului dualist, unui program de asimilare în numele consolidării națiunii politice maghiare⁷. În Galiția s-au format partide politice și organizații paramilitare care au fost, în anii Primului Război Mondial, baza pe care s-au constituit Legiunile poloneze. După reprimarea revoltelor naționale de la începutul anilor 60, societatea poloneză din Galiția se pare că a început cu ideea de a aparține Austriei, exploatând la maximum statutul de autonomie a provinciei și fără să renunțe la ideea dobândirii independenței pierdute odată cu cele trei împărțiri ale regatului polon din secolul al XVIII-lea. În pofida rămănelor în urmă pe plan economic, provincia autonomă Galiția, spre deosebire de celelalte teritorii poloneze controlate de Rusia și de Prusia, n-a fost supusă unui proces de asimilare. Mai mult, s-a putut utiliza limba polonă în școli la toate nivelele. În 1866 s-a format o structură guvernamentală cu rol de conducere în acest domeniu, intitulată Consiliul Național al Școlii. În anul școlar 1900/1901 au funcționat în Galiția 2121 școli elementare cu limba de predare polonă și 2157 școli ucrainiene. În baza aceleiași autonomii, societatea poloneză a obținut libertăți și drepturi de neconceput în alte teritorii din fostul regat polon. Astfel, au putut funcționa universitățile din Cracovia și Leopoli, cu profesori și rectori polonezi, cultura poloneză s-a putut exprima în mod liber, teatrul a funcționat de asemenea fără îngrădiri. Posibilitatea de a se instrui în limba

³ *Ibidem*, pp. 57-59.

⁴ Vezi pe această temă Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.

⁵ Liviu Maior, *Dualismul austro-ungar*, în Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. III (de la 1711 până la 1918), Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, pp. 421-433.

⁶ M. Kiwior-Filo, *op. cit.*, p. 58.

⁷ Ioan Bolovan, *Naționalitățile și dualismul. Cazul românilor*, în I.-A. Pop, Th. Năgler, Magyari A., *op. cit.*, pp. 435-443.

proprie a adus avantaje substanțiale comunității poloneze din această provincie: în primul rând s-a putut pregăti o elită națională, formată din oameni politici, funcționari, oameni de administrație, în măsură să preia conducerea și să conducă reconstrucția țării după obținerea independenței. Se poate afirma că guvernele provinciale, în Galiția, au fost în mâinile polonezilor, fapt dovedit de numele celor care conduceau diferitele structuri, astfel până la Primul Război Mondial au fost în cea mai mare parte polonezi miniștrii provinciei, guvernatorii, primarii orașelor, rectorii Universității din Cracovia și ai Politehnicii din Leopoli. Așa cum se afirmă în istoriografie, chiar dacă făcea parte din Imperiul austro-ungar, Galiția era, în realitate, o țară poloneză⁸.

În mod similar cu românii din Transilvania⁹, polonezii din Galiția au dat dovadă de un patriotism dinastic, de o loialitate față de Habsburgi exprimată în termeni pragmatici. Astfel, o dovadă a loialismului polonezilor galițieni față de împăratul Francisc Iosif s-a putut constata cu ocazia vizitei imperiale în Galiția, în perioada 1-19 septembrie 1880. Împăratul Habsburg a fost primit de diferitele categorii sociale cu mult entuziasm, așa

8 M. Kiwior-Filo, *op.cit.*, pp. 60-61. Vezi și Bogdan Szlachta, *Alcune osservazioni sull'autonomia politica della Galizia nell'Impero asburgico*, în Ion Cârja (a cura di), *Imperi e nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale. Atti del Convegno internazionale, Cluj-Napoca, 21 febbraio 2014*, Istituto per la storia del Risorgimento italiano/Biblioteca Scientifica/Collana „Prospettive/Perspectives”, vol. V, Argonaut, Roma/Cluj-Napoca, 2016, pp. 39-54.

9 Dintre studiile mai recente privind loialismul românilor din Transilvania față de împăratul vienez și dinastia de Habsburg, a se vedea: Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitate dinastică la identitate națională*, Editura Enciclopedică, București, 2006; Ion Cârja, *L'immagine dell'Imperatore Carlo I (IV) presso i romeni della Transilvania*, în Andreas Gottsmann (a cura di), *Karl I. (IV), Der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2007, pp. 231-246; Idem, Între împărat și națiune. Români și italieni sub flamură habsburgică în anii Marelui Război, în Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Lajos L. Mádl, Dumitru Țicu (coord.) *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Gräf la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, pp. 425-444; Sorin Mitu, *Românii ardeleni la începutul secolului XX: loialități și identități în schimbare*, în *Ibidem*, pp. 405-424; Nicoleta Hegedüs, *Imaginea împăratului la românii ardeleni de la Memorandum până la izbucnirea Primului Război Mondial (1892-1914)*, în „Arhiva Someșană”, serie III, a. VII (2008), pp. 171-203; Alexandru Bogdan Bud, *Limitele loialității dinastice: Iosif al II-lea și românii din Transilvania în Epoca Modernă*, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015; Ion Cârja, Cecilia Cârja, *Marele Război și redimensionarea loialităților. Români ardeleni și bănățeni după despărțirea de „bunul împărat”*, în „Revista Bistriței”, XXXII, 2018, pp. 225-231.

cum rezultă și dintr-o pictură celebră a lui Julius Kossak, *Intrarea în Cracovia*. Atitudinea polonezilor a fost, dealtfel, deosebit de pragmatică, în acest context, astfel cu ocazia vizitei polonezii au reușit să obțină de la împărat promisiunea că va evacua armata din castelul Wawel și astfel s-au putut relua lucrările de restaurare. La scurt timp după eveniment, unul dintre organizatorii vizitei imperiale, Mikolaj Zybkiewicz, a fost numit Mareșal Național.

Sentimentele prohabzburgice în Galiția erau susținute și promovate de mediile conservatoare ale societății poloneze, mai exact de așa-numiții *Stanczycy*. Așa cum a arătat între alții Boy Zelenski, atitudinea față de împăratul Habsburg era una pronunțat pragmatică și adesea de un caracter ambivalent. Astfel, cu ocazia vizitei la Cracovia, menționată anterior, mulțimea l-a salutat ca și cum ar fi fost unul dintre foștii regi ai Poloniei, dar în Biserică, la intonarea imnului imperial care începea cu formula *Got erhalte...* („Dumnezeu să-l apere și să-l păzească pe împărat și țara noastră”), tinerii au refuzat să cânte sau unii dintre ei au cântat cu totul altceva¹⁰.

Perioada Primului Război Mondial a fost o perioadă hotărâtoare pentru ambele popoare, român și polonez. Cu sacrificii enorme, poporul român și-a definitivat statul național în granițele sale etnice prin unirea cu Vechiul Regat, în anul 1918, a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului, Bucovinei și Basarabiei, iar polonezii au reușit să obțină independența și să refacă statalitatea pierdută în contextul celor trei împărțiri ale regatului polon între Rusia, Prusia și Austria, pe parcursul secolului al XVIII-lea. Românii ardeleni și polonezii galițieni au participat la război, înrolați în armata austro-ungară, în numele loialității pentru Suveranul Habsburg, practicând deopotrivă cele două tipuri de loialitate, pentru împărat și pentru națiune. Perioada războiului, cu ororile frontului și cu toate tragediile pe care le-a adus teribila înclăștare, a determinat o deteriorare rapidă a loialității dinastice, în mentalitatea și cultura politică a ambelor popoare și substituirea acesteia cu loialitatea națională¹¹. Vom prezenta în continuare acest demers comparativ cu accent pe evoluția loialității în cazul polonezilor din Galiția, mai puțin cunoscută în istoriografia românească.

Conform recensământului din anul 1910, la care am făcut referire și mai devreme, în Imperiul austro-ungar trăiau un număr de 5 milioane de polonezi și 3 200 000 de români. Pe această bază se estimează că, dintre cele 11 naționalități care compuneau monarhia bicefală a Habsburgilor în timpul războiului, dintr-un total de 1.000 de soldați 85 erau polonezi și 64 erau români, în timp ce 267 erau austrieci, 223 erau maghiari, 135 cehi ș.a.m.d. Românii și polonezii se aflau în relație de similaritate în ceea ce privește reprezentarea

10 M. Kiwior-Filo, *op. cit.*, pp. 59-60.

11 Pentru cazul românilor a se vedea L. Maior, *Habsburgi și români. De la loialitate dinastică la identitate națională*, pp. 115-135.

deosebit de redusă la nivelul corpului ofițeresc. Se cunoaște în acest sens o statistică potrivit căreia, în anul 1911, din cei 98 de generali și 17.811 ofițeri ai armatei austro-ungare, 76% erau de limbă maternă germană, 10,7% maghiară și 5,2% cehă, în timp ce ofițerii croați, slovaci, ruteni, polonezi, români, sârbi și italieni constituiau o prezență mai degrabă marginală¹².

La nivelul atitudinii general românești și poloneze cu privire la prima conflagrație mondială, trebuie spus că în ambele cazuri izbucnirea războiului a fost văzută ca o oportunitate pentru materializarea marilor proiecte naționale ale celor două popoare, independența și refacerea statalității în cazul polonez și respectiv definitivarea unității naționale, în cazul românesc. Izbucnirea războiului între puterile care cu peste un secol în urmă invadaseră și împărțiseră Polonia a fost percepută de societatea poloneză a Galiției ca o ocazie hotărâtoare pentru națiunea poloneză, ca un moment potrivit de începere a luptei de independență. Izbucnirea conflictului, mobilizarea și plecarea pe front a generat inițial, ca și în alte părți, euforie și entuziasm, majoritatea polonezilor galițieni menținându-se pe linia orientării prohabsburgice. Comandamentele unităților militare care operau în Galiția au permis polonezilor ca, alături de înrolarea lor în unități ale armatei austro-ungare, să organizeze formațiuni militare poloneze, bazate pe organizațiile paramilitare formate înainte de război. Organizațiile militare independentiste poloneze s-au reunit sub comanda mareșalului Pilsudski¹³, în 3 august 1914, formând un embrion al armatei naționale poloneze. Legionarii lui Pilsudsky au avut un rol important în desfășurarea războiului, atât ca unitate militară de sine stătătoare, cât și după integrarea lor în armata austro-ungară¹⁴.

Așa cum este bine cunoscut în istoriografia dedicată Primului Război Mondial, Galiția a fost o scenă dintre cele mai fierbinți, în care s-au înfruntat într-o ciocnire mortală Imperiul Habsburgilor și cel al dinastiei de Romanov. Faza ce mai distructivă și mai sângeroasă a frontului răsăritean al Marelui Război, care a avut drept teatru al luptelor regiunea galițiană, s-a desfășurat în anii 1914-1915. Pierderile de vieți omenești au fost teribile, lucru demonstrat de numărul mare de cimire militare existente în Galiția, ca de pildă peste 400 numai în regiunea Malopolska din cuprinsul ținutului galițian. Operațiunile militare desfășurate în zonă au avut

mai mult un caracter de manevră decât de poziție și au cunoscut avansuri și retrageri ale ambelor tabere angajate în conflict. Între atâtea locuri din zonă în care s-au purtat lupte grele, ar fi de menționat lupta pentru deținerea și stăpânirea fortăreței Przemyśl, contraofensiva austro-germană din primăvara anului 1915 cu faimoasa întorsătură a frontului de la Gorlice, luptele de la Sandomierz și Lublin, de la Lapanow și Limanowa, luptele pentru stăpânirea orașului Leopoli etc¹⁵.

În ceea ce-i privește pe polonezii galițieni, anul 1916 este o perioadă în care evoluția lucrurilor va duce la o depreciere accelerată a patriotismului dinastic, a atitudinii față de Habsburgi, fenomen care se va accentua în anii următori până la finalul războiului. Speranța în rezolvarea chestiunii poloneze pe baza unui acord cu Austria intră în declin și își face loc în schimb ideea că o prăbușire, la sfârșitul războiului, a statelor care au ocupat și împărțit Polonia, va oferi oportunitatea obținerii independenței. A grăbit evoluția lucrurilor în această direcție faimosul Act din 5 noiembrie 1916, prin care cei doi împărați, Wilhelm II și Francisc Iosif au proclamat constituirea unui stat polonez semi-independent. Foarte curând a devenit evident faptul că această hotărâre n-a fost altceva decât o amăgire, un gest populist prin care Puterile Centrale sperau să obțină noi înrolări din partea polonezilor. Astfel, speranțele într-o renaștere a Poloniei cu ajutorul și alături de Austria s-au năruit. Au rămas deziluzionați inclusiv reprezentanții mediilor conservatoare din Galiția, de orientare în mod tradițional prohabsburgică, aceștia ajung până la gesturi deosebit de categorice, ca de pildă au restituit împăratului distincțiile și medaliile primite de la acesta. Așa cum s-a întâmplat și cu mii de români aflați pe front „pentru împărat și patrie”, moartea bătrânului monarh Francisc Iosif a accelerat „despărțirea” polonezilor de Austria, întărindu-le totodată convingerea că trebuie abandonată strategia luptei alături de Puterile Centrale. Legionarii polonezi au refuzat să depună jurământ de credință pentru noul împărat Carol I (IV), fapt care a provocat represii și internarea acestora în lagăre de concentrare precum cele de la Lomza, Szczypiorno, Beniaminow sau chiar încorporarea unor dintre ei în unități ale armatei austro-ungare¹⁶.

Deosebit de interesante pentru felul în care se schimbă pe parcursul conflictului raportarea polonezilor la Habsburgi sunt memoriile din Primul Război Mondial, rămse de de la numeroși participanți, galițieni în primul rând, unii dintre ei legionari în Brigada I condusă de Iosif Pilsudsky, trimisă în septembrie 1917 pe frontul italian. Am reținut, în acest sens, câteva dintre mărturiile memorialistice rămase, așa cum ar fi de pildă reflexiile lui Jan Kastelowicz, subofițer polonez de origine din Galiția,

12 Date preluate din: Joanna Sondel-Cedarmas, *I polacchi dell'Impero austro-ungarico e il fronte italiano nelle memorie dei legionari*, in A. Ciampani, P. Salwa (a cura di), *La Grande Guerra e la Polonia in Europa. Atti del convegno, Roma 12-13 novembre 2015*, pp. 88-89.

13 O referință relativ recentă a istoriografiei românești despre această personalitate a Poloniei secolului XX, vezi: Daniel Hrenciuc, *Mareșalul Jozef Pilsudski și renașterea Poloniei independente (1914-1935). Contribuții*, Editura Septentrion, Rădăuți, 2003.

14 J. Sondel-Cedarmas, *op. cit.*, p. 89 sq.; M. Kiwior-Filo, *op. cit.*, p. 63 sq.

15 M. Kiwior-Filo, *op. cit.*, pp. 64-65.

16 *Ibidem*, p. 65.

care a petrecut pe frontul italian din 1 iunie 1917 până în martie 1918, când divizia din care făcea parte, aproape complet decimată, a fost retrimisă în Galiția. Mărturisește că a reușit să scape teafăr din război, „fără să fi vărsat o picătură de sânge pentru preaiubitul împărat Carol I”. Prezintă relațiile dificile cu comandanții austrieци, care nu aveau încredere în polonezi, pe care îi considerau „suspecți” din punct de vedere politic. Interesante sunt și relatările lui Ferdinand Pawlowski, legionar în Brigada I a lui Pilsudski, care insistă și el pe tema prăbușirii încrederii polonezilor în Habsburgi și în Imperiile centrale ca urmare a atitudinii lor ambigue față de problema poloneză și în particular față de comandantul lor, Pilsudski. Relatează că după refuzul de a jura credință noului împărat Carol, toți ofițerii polonezi din Brigada I au fost degradați la rangul de sergent major. Un conținut asemănător îl au și memoriile lui Stanislaw Bobrowski, trimis în februarie 1916 pe frontul italian și capturat de italieni în septembrie 1917. Prizonierii polonezi, asemeni celor români din Italia, erau favorabili organizării lor în vederea retrimiterii pe front alături de armata italiană, în conformitate cu interesele lor naționale, scrie Bobrowski în însemnările sale. Surprinde foarte bine, de asemenea, deziluzia prizonierilor polonezi din Italia față de poziția Austro-Ungariei în raport cu problema poloneză precum și atmosfera proantantistă existentă în rândurile acestora¹⁷.

În concluzie, se poate afirma că o cercetare comparată a situației românilor transilvăneni și a polonezilor galițieni în perioada Primului Război Mondial poate consemna între asemănările și deosebiri care rezultă din alăturarea celor două popoare existența unei similitudini importante: fiecare în felul său a realizat o redimensionare, inevitabilă la urma urmei, a loialității, în sensul despărțirii de „bunul împărat”, au abandonat loialitatea dinastică în favoarea celei naționale. Dacă pentru români, aflați în Transleithania, așadar în partea de imperiu dualist controlată de Budapesta, asimilaționismul practicat de guvernele maghiare a fost un factor care i-a îndepărtat în mod hotărâtor de referințele loialității pentru împăratul-rege și pentru monarhia dualistă, pentru polonezii din Galiția administrată de Viena, cu o situație mult mai bună din punctul de vedere al condițiilor de păstrare a identității naționale și de afirmare în plan politic, abandonarea loialismului pro-imperial se produce, totuși, în perioada conflagrației mondiale, ca urmare a faptului că polonezii n-au întrevăzut perspective reale pentru propriul proiect național cu ajutorul Habsburgilor. Cele două popoare n-au mai dorit după 1918 să-și continue existența în cadrele unui imperiu eventual reorganizat, preferând fiecare o Românie Mare și respectiv o Polonie Mare, văzute în ambele cazuri drept o concretizare supremă a proiectului politic de unitate națională.

17 J. Sondel-Cedarmas, *op. cit.*, pp. 94-102.

Prof. dr. Ion Căliman

(Făget)

Din onomastica zonei Făgetului

Onomastica studiază deopotrivă numele de persoane și alte categorii de nume proprii, cât și evoluția acestora în decursul timpului. În foarte multe situații onomastica reprezintă un auxiliar prețios pentru cunoașterea unui anumit teritoriu și pentru reconstituirea trecutului acestuia, mai ales atunci când lipsesc documentele scrise. Definită ca disciplină care se ocupă cu studiul numelor proprii, ea cuprinde pe lângă prenume, nume de familie, porecle și numirile geografice care derivă din nume de persoane¹.

Pe baza fondului lexical traco-geto-dac al limbii române strămoșii noștri au creat antroponime care se mai păstrează și astăzi în zona Făgetului. Enumerăm câteva, spre exemplificare: *Baciu* (sat Bacamezău, comuna Curtea), *Bucur* (satele Căpâlnaș, Bulza, Luncani, comuna Tomești, comuna Curtea, oraș Făget), *Bârzan*, *Brezovan*, *Brazovan* (satele Fărășești, Poieni, oraș Făget), *Brândușescu*, *Brândușoni* (satele Sintești, Brănești, comuna Curtea, comuna Tomești, oraș Făget), *Cărlig* (satele Homojdia, Coșava, comuna Curtea, oraș Făget), *Faur* (sat Sintești), *Gruescu* (satele Bătești, Pădurani, comuna Tomești, comuna Curtea, comuna Mănăștiur), *Părău* (satele Breazova, Coșava, comuna Curtea), *Măgureanu* (satele Remetea, Leucușești, comuna Bethausen, comuna Mănăștiur), *Zărioniu*, *Zărie* (comuna Curtea), *Zărioni* (sat Sintești, oraș Făget), *Moștior* (sat Românești), *Mugurel* (satele Baloșești, Zorani, comuna Margina), *Crăciunel* (comuna Birchiș) etc.

Din perioada de formare a poporului român, suferind transformări după legile fonetice ale evoluției limbii române, au supraviețuit în onomastica zonei nume de origine daco-romană, de sfinți, îndeosebi de martiri creștini. Dintre acestea amintim: *Crăciunescu* (satele Bătești, Temerești, Breazova, Românești, Gladna Română, Căpâlnaș), *Crăciun* (satele Fărășești, Bichigi, oraș Făget), *Florea*, *Florescu* (satele Luncanii de Jos, Românești, Povergina, comuna Mănăștiur, oraș Făget), *Giorzac* < *Giorzu* (satul Românești), *Nicoară*, *Nicorescu* (satele Breazova, Zorani, Sintești, Bichigi, Temerești, comuna Curtea, comuna Margina, oraș Făget), *Păscuț*, *Pascu*, *Păsculescu*, *Pascutescu* (satele Poieni, Bătești, Temerești, comuna Curtea, oraș Făget), *Indrea*, *Imbrea* (comuna Curtea, oraș Făget) etc. De asemenea, numele *Barbu*, considerat un vechi romanice², este prezent în multe localități

1 S. Teiuș, *Sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în: *Studii și cercetări de onomastică*, Ed. Academiei, Cluj-Napoca, 1969, p. 9

2 Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, în: *Studii și cercetări*, vol. XXI, Ed.

din zonă (Poieni, Pietroasa, Curtea, Făget etc.), cât și *Barbos* (Bărbos), în unele localități ca Brănești și Jupânești fiind preponderent, alături de *Fratuțescu*, *Capotescu*, *Cerean*. Tot de origine romanică poate fi și numele *Paul*, probabil jude al satului dispărut *Paulești*, atestat într-un document din 1453³.

Legat de considerațiile pe care Bogdan Petriceicu Hasdeu le făcea despre „aușoni” ca străromâni aflați în slujba hunilor lui Attila și despre aceea că terminația „-oni”⁴ ar însemna un vechi locuitor, de neam bun, se impune precizarea că și astăzi în zonă se mai păstrează numeroase nume poreclă, în această categorie putând fi amintite: *Andrașoni(u)*, *Anușoni*, *Barboni*, *Băloni*, *Balintoni*, *Borișoni* (*Burișoni*), *Căproni*, *Costoni*, *Daniloni*, *Davidoni*... *Zăroni* etc. Nu este exclus ca și antroponimele din așezările montane ale masivului Poiana Ruscă terminate în „oni”, (fără „u” final), să desemneze familii foarte vechi, băștinașe, cu extinse relații de rudenii (Mihai Pop vorbea despre importanța, frecvența și semnificația relației de „neam” la poporul român), ceea ce poate sugera și ideea persistenței aici, o perioadă mai îndelungată, a relațiilor de tip obștească. Iată câteva dintre acestea, pe sate: *Andrașoni*, *Floroni*, *Nandroni*, *Palconi* (satul Luncani), *Togeroni*, *Trăiloni*, *Băbișoni* (satul Fărășești), *Adamoni*, *Marticoni* (Tomești), *Burișoni* (Românești), *Morconi*, *Marinconi* (Jupânești), *Balintoni*, *Iosifoni*, *Juraton*, *Oprisoni* (Gladna Română) ș.a. Asemenea nume se găsesc și în alte sate din lunca mai largă a râului Bega, dar și în Ținutul Pădurenilor din județul Hunedoara, fiind de fapt o specificitate lingvistică a subdialectului bănățean de nord, spațiu ce se suprapune în cea mai mare parte cu așa-numita zonă a Făgetului. Alte vechi nume românești existente și unele dispărute, mai ales porecle sunt: *Fărăș*⁵ (satele Coșava, Sintești), provenit probabil din cuvântul „fără” – „neam”, *Gușatu* (satul Bătești, comuna Margina), *Sinte*⁶ (satul Sintești), *Bulbuc* (satul Poieni), *Burcea* (comuna Tomești), *Borca*⁷ (satele Crivina de Sus și Românești), *Draxin*⁸ (satul Drăcsinești), *Panțu*⁹ (comuna Curtea) etc.

În zona Făgetului s-au păstrat și antroponime transmise prin calendar „pe care onomastica românească le-a folosit cel puțin din secolul al XII-lea sau din secolul al XIV-lea, de când s-a organizat ierarhia bisericească română”¹⁰. Aceste

nume au dobândit în timp sufixare românească. În această privință câteva exemple sunt relevante: *Adam*, *Adamoni*, *Adămuș*, *Axente* (*Sente*), *Lazăr*, *Lăzărescu*, *Pavel*, *Paveloni*, *Marcu*, *Marconi*, *Marconescu*, *Toma*, *Tomescu*, *Tomoni* ș.a.

Există un apreciable număr de nume de familie provenind din cuvinte de origine latină care definesc culoarea, rudenii, calitatea sau alte motive¹¹. Dintre acestea se întâlnesc mai des: *Albu*, *Negrea*, *Bunea*, *Cucu*, *Faur*, *Lupu*, *Lupulescu*, *Ursu*, *Ursulescu*, *Păun*, *Peun*, *Peunescu*, *Văleanu* ș.a. Este puțin probabil ca această categorie de nume să se fi dat numai într-un timp mai apropiat de zilele noastre, din moment ce cu etimoanele care stau la baza multora dintre ele românii au creat multă microtoponimie și chiar toponimie majoră, dovadă incontestabilă a legăturii dintre om și pământul pe care acesta l-a locuit.

Antroponimia românească s-a îmbogățit cu numeroase elemente de origine slavă, fie din vremurile îndepărtate ale conviețuirii româno-slave, fie, mai ales, „prin influența cultă a ierarhiei bisericești ortodoxe de limbă slavă”¹², din satele românești. Este greu de stabilit momentul din care a început influența slavă asupra onomasticii românești, dar se știe că biserica ortodoxă a impus o autonomie de formă greco-slavă conținută în cărțile de ritual slavon. Aceasta nu înseamnă că prin numele împrumutate de la slavi putem vorbi de o populație slavă pe teritoriul Banatului, ci de o populație băștinașă care a știut să adapteze creator nume de origine slavă și cu timpul să le dea un aspect fonologic românesc. Astfel, vechi nume slave ca *Buda*, *Cerne*, *Dobre*, *Dragu*, *Stan* etc. s-au transformat în *Budescu*, *Cernescu*, *Dobrea*, *Dobrescu*, *Dobrea*, *Drăgoescu*, *Stănescu* și în zona Făgetului. Desigur s-au păstrat și unele în forma împrumutată inițial: *Bogdan*, *Buda*, *Cerne*, *Vălcu*, *Velcu*, *Stroie*, *Glăvan*, *Glava*, *Trava* ș.a., dar numărul acestora este destul de redus în zona cercetată. O dovadă în plus că slavii, ca de altfel toți migratorii, au evitat locurile care pentru ei nu prezentau prea mare siguranță. Această afirmație este confirmată și de prezența sporadică, întâmplătoare, a numelor de sorginte pecenegă-cumană, *Coman* și *Cazan*, în localități precum Tomești, Pietroasa, Bătești ș.a. din noianul celor păstrate pe teritoriul românesc¹³. Se poate aduce și observația că asemenea persoane cu aceste nume amintite sunt venite în zonă în ultimii 50-60 de ani.

Și în onomastică se păstrează reflecții ale unor funcții legate de vechea organizare românească a obștilor satești și a districtelor românești. De pildă, numele *Jura* (Luncani), *Giura*¹⁴ (Bata, Românești), *Juraton* (Fârdea, Gladna Română, Făget), par să ne amintească de jurați (iurați)¹⁵, care sunt menționați cu atribuția de „oameni de mărturie”,

Academiei, București, 1933, p. 254

3 *Ibidem*, p. 255

4 Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*, (Extras din *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom XVIII, Memoriile Secțiunii Literare), București, 1896, p. 46

5 Se poate urmări și ceea ce s-a scris referitor la satul Fara și microtoponimele legate de Dealul Fara și Valea Fara

6 Ioan Pătruț, *Onomastica românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 47

7 *Ibidem*, p. 86

8 *Ibidem*, p. 56

9 *Ibidem*, p. 52

10 N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*,

Ed. Academiei R.P.R., București, 1963, p. XVIII

11 *Ibidem*, p. X

12 *Ibidem*

13 *Ibidem*, p. XLVI

14 *Ibidem*, p. 306

15 Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 25-30

alături de *chinezi* (cnezi – I.C.), chiar la mijlocul secolului al XIX-lea.

Datorită faptului că în epoca medievală și mai târziu nu au existat în ținut sate maghiare sau cu preponderență maghiară, influența lexicului maghiar asupra onomasticii românești a fost minoră. Astfel, în zona Făgetului s-au găsit doar câteva supranume formate pe baza unor cuvinte provenite din etimoane maghiare¹⁶: *Cioca*, *Ciochei* (comuna Curtea, sat Bătești), *Covaci* (satele Sintești, Temerești, orașul Făget), *Barna* (satul Brănești), *Ocoșu* (satul Sintești, comuna Birchiș), *Ginga* (satul Românești), *Moga* (satele Bătești, Românești, oraș Făget), *Manta* (satul Poieni), *Suciu* (satul Bătești, comuna Curtea, oraș Făget), *Lacătăș* (satul Povergina), care se pare că sunt de proveniență mai recentă, sau pot fi rodul strădaniei notarilor maghiari ai comunelor, însărcinați și în această zonă cu misiunea de a maghiariza numele românilor.

Numele de familie *Nemeșan*, existent și astăzi în așezările Românești și Curtea, cât și supranumele *Nemeșu* sau *Nemeș*, create de români ca efect al stăpânirii maghiare, nu au avut și nici nu au înțelesul de „nobil mic și mijlociu”, <magh. *nemeș*>, ci de „țaran român liber”¹⁷, de vechi proprietar, de stăpânitor de pământ fără titluri nobiliare¹⁸, asemănător accepțiunii pe care o dau termenului de „nemeș” românii munteni și moldoveni.

Atribuirea unor nume sau supranume provenite din lexicul străin, neromânesc, credem că a constituit și în trecut un fel de modă, uneori de batjocură, mai ales în numele dat animalelor mari (boi, vaci, cai – Loați, Piști, Mărișca, Iuți, Ilonco etc. – I.C.). În această privință credem că un singur exemplu poate fi grăitor: în localitatea Românești, familiile Ursulescu și Dragoș, cu supranumele (porecla) *Neamțu*, provenită de la un strămoș comun, care, cum cunosc bătrânii satului, nu a fost de origine germană, ci a fost primul din sat care a renunțat la portul tradițional și a folosit îmbrăcăminte de tip austro-ungar, numită în zonă *nemțască* (și astăzi, dacă te îmbraci „nemțește” înseamnă că îți pui costum – I.C.). În hotarul satului Bătești există denumirea *La Nemți*, dată unor pământuri aflate în apropiere de parcelele coloniștilor germani și maghiari din Făget.

Ca pe întreg teritoriul locuit de români și onomastica Banatului de nord-est s-a îmbogățit în decursul veacurilor cu noi elemente lexicale, fie din fondul autohton, fie prin împrumuturi de la alte populații și popoare, dar și-a păstrat permanent esența, ilustrând, în ansamblul ei, vechimea și continuitatea de viață românească, „un anumit trecut viu, ceea ce rămâne valoare din trecut spre îmbogățirea prezentului și viitorului”¹⁹.

16 N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. L-LII

17 Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 211

18 *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, p. 594

19 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 573

Dr. Maria Alexandra Pantea

(Arad)

Preot prof. Ioan Russu (1816-1891)

Cel care avea să se afirme ca un important teolog arădean s-a născut în 26 octombrie 1816 în Comloșu Mare. Școala primară a urmat-o în satul natal, apoi a urmat studiile gimnaziale la Hódmezővásárhely și Debrețin, iar cele teologice le-a început la Vârșeț, unde a studiat în perioada 1835-1837, finalizându-le la Arad în 1838¹. Cunoștea bine limbile maghiară, germană, sârbă și latină.

Arad – Piața Catedralei.

A fost hirotonit diacon în 1839, iar în 1840 sfințit ca preot capelan de episcopul Gherasim Raț. În 1843 apare menționat în documente ca fiind capelan al Bisericii din Semlac², unde a slujit alături de socrul său, Petru Ionescu. Avea singhelie de la episcopul Aradului Procopie Ivacicovici.

Din 1850 își începe activitatea și la Arad, fiind numit catehet al elevilor români de la Preparandia din Arad, în același timp activând și în calitate de capelan la Semlac. A fost numit în această funcție la 7 octombrie 1850 de către „comisarul civil cesaro-regesc din Pesta”³, iar în 11 octombrie a fost introdus în noua funcție cu „mare bucurie și însuflețire”⁴. La

1 Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Ed. Consistoriului, 1922, p. 685.

2 *Universalis Schematismus Ecclesiasticus venerabilis cleri orientalis ecclesiae greci non uniti ritus*, Budapesta, 1844, p. 20.

3 Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 407.

4 Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*,

19 octombrie Consistoriul eparhial arădean emite un testimoniu în care se arată că de când a fost sfințit a avut „purtare lăudabilă”. Timp de trei decenii a slujit învățământul românesc, fiind câțiva ani și catehetul elevilor români de la Gimnaziul Regal din Arad și de la școlile primare românești din oraș. Pentru activitatea sa a fost remarcat, iar episcopul Aradului, Procopie Ivacicovici, l-a numit în 1854 asesor ordinar al Consistoriului Arad, fapt ce avea să-l implice în „toate acțiunile mai importante din viața dieceziei”⁵.

În 1860 e numit administrator parohial, iar din 1862 paroh la biserica din Arad. În calitate de preot paroh a contribuit la ridicarea noii catedrale. În conscripția preoților din 1875 apare ca preot paroh în Arad, având 59 de ani și „purtare exemplară”⁶. Datorită activității desfășurate în slujba școlii și a bisericii, s-a impus ca un model în fața contemporanilor, fiind apreciat și de episcopul Procopie Ivacicovici. Ierarhul arădean l-a recomandat românilor din Pesta, care căutau un preot vrednic să-i păstorească, spunând că este „un bărbat recomandabil din toate punctele de vedere”⁷.

A fost un bun teolog, cunoscător al problemelor cu care se confrunta școala și biserica, fiind numit și profesor la Institutul Teologic, unde a predat teologia pastorală. Începând cu anul școlar 1876-1877, când Preparandia a fuzionat cu Institutul Teologic, Ioan Russu a fost numit director, prin decizia Sinodului diecezan nr. 226. În calitate de director al Institutului Pedagogic-Teologic, a făcut demersurile necesare pentru o bună formare și educare a elevilor. A fost directorul școlii până în 1882, când s-a pensionat. Meritele sale au fost recunoscute și de episcopul Ioan Meșianu, care la pensionarea profesorului în 1882 i-a acordat titlul de „protopop onorar”. Prin pensionarea sa a dispărut din viața Institutului ultimul reprezentant al

vechii generații „cari cu zel, devotament și însuflețire au servit interesele culturale ale neamului decenii îndelungate și au susținut prin rară abnegație și jertfă existența institutului”⁸.

După ce și-a încheiat cariera didactică s-a ocupat de „îngrijirea sufletească a parohienilor săi”⁹ și a avut o intensă activitate culturală. A contribuit la dezvoltarea presei bisericești, fiind autorul unor articole publicate în periodicul oficial al Episcopiei Aradului, „Biserica și Școala”. Dintre acestea amintim articolul publicat în 1883, *Istoria Episcopiei Aradului*, care a fost un cuvânt rostit de preotul arădean cu ocazia sărbătorii patronului Bisericii catedrale din Arad. Aici Ioan Russu prezintă fragmente din istoria vieții bisericești din Episcopia Aradului, arătând că pentru românii din aceste teritorii istoria bisericească e parte a istoriei naționale.

A fost preocupat de personalitatea și activitatea episcopului sârb Sava Brancovici, traducând din scrierile teologice sârbești pentru a scoate în evidență personalitatea și activitatea ierarhului sârb. Datorită preocupărilor sale de cercetare a trecutului diecezei, profesorul și teologul Vasile Mangra îl „propune într-o comisie istorică ce avea ca scop cercetarea istoriei eparhiei”¹⁰.

Fiind preocupat de activitatea culturală, a editat și tradus volumul de *Fabule* scrise de Dositei Obradovici, care în 1814 au fost traduse și de Dimitrie Țichindeal. În prefața volumului Ioan Russu afirmă că traducerea este necesară pentru a „socoti a fi cu folos și de lipsă pentru a înlesni înțelegerea unor lucruri din învățăturile morale ale fabulelor”¹¹. Mai arată că volumul este important pentru că prezintă date legate de situația socială a românilor, dar și începutul procesului de modernizare a societății românești. Preotul a fost un bun cunoscător al vieții și activității lui Dositei Obradovici. În introducerea preotul arădean elogiază activitatea cărturarului sârb și arată rolul important al fabulelor pentru societatea românească, subliniind că „învățăturile morale care se predau prin fabule au fost și sunt până astăzi la toate popoarele din lume de mare stimă”¹².

Referindu-se la activitatea lui Dimitrie Țichindeal, arată că este cel care a tradus o parte din operele lui Dositei Obradovici, iar în privința *Fabulelor*, acestea au fost traduse după moartea lui Obradovici. Preotul se

Arad, Ed. Gutenberg Univers, 2008, p. 124.

5 Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 407.

6 Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad 1812-1918*, Timișoara, Ed. Eurostampa, 2017, p. 94.

7 Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 408.

8 Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 125.

9 Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 408.

10 Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 126.

11 Ioan Russu, *Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sârbesc a lui Dositei Obradovici*, Arad, Tipografia Diecezană, 1885, p. I.

12 *Ibidem*, p. XLIX.

vedea obligat a îndrepta o eroare a istoriei, arătând că adevăratul autor era Dositei Obradovici, pentru că s-a împământănit ideea că le-a scris Dimitrie Țichindeal, lucru imposibil, pentru că pe coperta lucrării scrie „acum întâia oară culese și întru acest chip pre limba românească întocmite de Dimitrie Cichindeal parohu Becicherecu-mic și al școalei preparande române din Aradul vechi catehet”¹³. În prefața lucrării Ioan Russu subliniază faptul că Fabulele sunt opera poetului sârb, în timp ce Dimitrie Țichindeal a fost doar cel care le-a tradus în limba română, iar scopul traducerii este a „arăta adevăratul autor și a îndrepta smintelile din traducerea lui Dimitrie Cichindeal”. Ioan Russu a analizat atât originalul, cât și traducerea făcută de Dimitrie Țichindeal, ajungând la concluzia că acesta a intervenit numai la fabula 154, „unde a făcut el multă schimbare”, fapt ce l-a determinat pe preot să traducă această fabulă după varianta originală. Ioan Russu arată că atitudinea sa nu este una ce ține de „fanatismul religios”, ci este obligația morală a sa ca preot de a arăta adevăratul autor.

Pentru publicarea acestui volum, preotul arădean a colaborat cu importante personalități, precum profesorii Institutului Pedagogic-Teologic, dar și cu scriitorul și publicistul arădean Ioan Slavici, în anii 1883-1884. Vasile Mangra a făcut demersuri pentru ca lucrarea să fie publicată la București. Interesantă în acest sens este corespondența dintre Vasile Mangra și Ioan Slavici. În 19 octombrie 1884, Ioan Slavici scria: „cât despre fabulele traduse de părintele Rusu trebuie să cunoaștem manuscrisul ca să ne putem pronunța”. Manuscrisul și „cărțile lui Dosifteiu și Cichindeal” au fost trimise lui Slavici. În 3 ianuarie 1885 Slavici îi scria lui Mangra că a trimis „cu poșta de azi manuscrisul Părintelui Rusu și cele două cărți. Îmi pare rău că a trebuit să fie așa dar altfel nu s-a putut”¹⁴. În 1885 volumul a fost publicat la Arad, la Tipografia Diecezană.

Prin activitatea sa preotul arădean a fost un susținător al culturii și al valorilor lumii morale, fapt ce l-a determinat pe intelectualul bănățean Iulian Vuia să îl considere în 1887 „îndreptătorul credinței” și unul dintre cei mai „cetiți preoți și erudiți oratori ai națiunii”¹⁵. A trecut la cele veșnice în 13 aprilie 1891.

¹³ *Ibidem*, p. XXXIX.

¹⁴ Vasile Mangra, *Correspondență*, vol. II, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară clujeană, 2007, p. 314.

¹⁵ Iuliu Vuia, *Fragmente din istoricul pedagogicului conf. gr.or. român din Arad*, Panciova, 1887, p. 51.

Bibliolog Gabriela Șerban

(Bocșa)

Oameni de ieri și de azi (1)

În vara lui 2018 am participat cu bucurie la Simpozionul Internațional „Oameni de seamă ai Banatului” organizat de harnicul scriitor și publicist Vasile Barbu la Casa Românească din Uzdin. Cu acest prilej am avut onoarea să cunosc importanți oameni de cultură de pretutindeni și să mă îmbogățesc cu noi și diverse informații din domenii precum literatură, istorie,

muzică, folclor, artă etc. Am asistat, de asemenea, la câteva prezentări de cărți și publicații, între care mi-a atras atenția în special volumul dedicat preotului dr. Epaminonda Lucaciu¹, volum realizat de Aurel Pop și apărut la editura „Citadela” din Satu Mare în 2016. De altfel, autorul mi-a dăruit un exemplar „pentru Biblioteca Orășenească din Bocșa Română” (așa apare autograful pe pagina de gardă a cărții, dedicație datată Uzdin, 21.06.2018) specificându-mi că, în volum, este consemnat un interviu cu doamna *Delia Lucaciu-Lichiardopol*, născută la Bocșa Română. Evident, am fost surprinsă, deoarece nu auzisem despre acest nume și despre această doamnă. În mod automat am făcut legătura cu familia maestrului Constantin Lucaci, dar... cam atât. În schimb mi-am propus să descopăr câte ceva despre această doamnă, despre legătura cu Bocșa și eventualii urmași.

Începând cercetarea în privința Deliei Lucaciu-Lichiardopol, în foarte scurt timp am scos din calcul vreo legătură cu familia maestrului Constantin Lucaci, doamna Irina Lucaci fiind cea care mi-a garantat că nu există niciun fel de rudenie, de altfel și numele e diferit: Lucaciu.

Din interviul realizat de Aurel Pop reiese clar că Delia Lucaciu-Lichiardopol este descendetă a familiei sătmărene dr. Vasile Lucaciu (1852-1922), preot și politician, una dintre cele mai importante personalități politice, culturale și istorice ale românilor ardeleni din perioada dualismului Austro-Ungar, cunoscut ca militant pentru drepturile românilor din Transilvania, preot paroh greco-catolic în Șișești, unde a ridicat o biserică monumentală sfințită la 15 august 1890, dedicată unirii tuturor românilor,

¹ Pop, Aurel. *Pr. Dr. Epaminonda Lucaciu – ilustru fiu al neamului românesc*. Satu Mare, Citadela, 2016, 117 p. (Personalități sătmărene; 1)

inițiator și semnatar al Memorandumului (1892) și lider al Partidului Național Român, având de suferit în repetate rânduri represiunea autorităților de la Budapesta. Este bine cunoscut, de asemenea, cântecul dedicat preotului Vasile Lucaciu de către românii ardeleni în perioadele în care era deținut politic – *Doina lui Lucaciu*.

În anul 1905 Vasile Lucaciu a fost ales, cu mare majoritate de voturi, deputat de Beiuș în parlamentul de la Budapesta, din partea P.N.R., iar în anul 1918 a fost unul din membrii Consiliului Dirigent al Transilvaniei, la alegerile din 1919 fiind ales deputat în Parlamentul României din partea P.N.R.

Delia Lucaciu (fetița) și mama Ica (în prim-plan) la nunta învățătoarei Elena Mureșan, mama prof. Stela Boulescu (1957).

Vasile Lucaciu a fost căsătorit cu Paulina Șerbac, fiică de preot, și au avut cinci copii: Vasiliu Cicerone Virgiliu (1876), Epaminonda (1877), Maria Veturia (1878), Vasile Romulus (1885) și Tulia.

Aurel Pop se oprește asupra personalității celui de-al doilea copil al lui Vasile Lucaciu, realizând volumul „Pr. dr. Epaminonda

Lucaciu: ilustru fiu al neamului românesc,” iar în *Argumentul* din deschiderea cărții precizează: „Această lucrare se constituie într-o încercare de reconstituire a biografiei preotului dr. Epaminonda Lucaciu, doctor în teologie și filosofie cu o implicare deosebită în ctitorirea parohiilor din America și înființarea coloniei «Urmașii lui Lucaciu» la hotarele de nord ale României. Studiul de față este structurat în capitole și subcapitole: o schiță biografică a celui care a fost Mihai Lucaciu, bunicul lui Epaminonda Lucaciu, altă schiță biografică a dr. Vasile Lucaciu, tatăl celui analizat. Un studiu biografic aprofundat al celui care a fost părintele dr. Epaminonda Lucaciu cuprinde: date biografice, studii, începuturile activității sale preoțești, perioada americană, perioada sătmăreană, un tabel cronologic al activității sale, anexele ce cuprind documentele de cercetate, o iconografie etc. succesul efortului depus n-a întârziat să apară, sprijinit de distinsa doamnă Delia Lucaciu-Lichiardopol, stabilită la New-York, nepoata celui supus cercetării, dar și a istoricilor: dr. Viorel Câmpean și drd. Marta Cordea, ambii bibliotecari la Biblioteca Județeană Satu Mare, P.S. Alexandru Mesian, episcop greco-catolic de Lugoj, dlui. Raimondo-Mario Rupp de la Episcopia greco-catolică din Lugoj, dnei. Butică Maria-Ileana, muzeograf la Muzeul Memorial «Dr. Vasile Lucaciu» din Șișești, dnei. Lucia Pop de la Muzeul Județean Mureș, dlui. prof. Ovidiu T. Pop.”

Și, iată, autorul ne-o aduce în discuție pe Delia Lucaciu-Lichiardopol, nepoata dr. Epaminonda Lucaciu, născută la Bocșa Română, jud. Caraș-Severin la 2 februarie 1948. Părinții – Vasile și Stela Lucaciu – au fost medici în Cluj, unde Delia Lucaciu a făcut studiile Facultății de Filologie secția engleză a Universității Babeș-Bolyai, absolvind în 1971. A lucrat ca profesoară de engleză în Cluj până în 1982 când a emigrat în SUA la New-York. Este căsătorită cu inginerul Nicolae Lichiardopol și au doi copii: Andreea Lucaciu-Iny și Dionisie Lichiardopol. De asemenea, au și două nepoate: Isabel și Stella.

Acestea sunt datele biografice pe care le prezintă dna. Delia Lucaciu în deschiderea interviului. Și, pornim din nou pe urmele lăsate de familia doamnei Delia Lucaciu-Lichiardopol în Bocșa, iar cea care avea să lămurească „misterul” va fi dna. prof. Stela Boulescu, bocșeancă și, din întâmplare, „părticică” din această frumoasă poveste.

Nicolae Mureșan, unchiul dnei. Stela Boulescu, s-a născut în 1903 la Bocșa Română și s-a stins în 1982. Era corist, dirijor de cor, funcționar, desfășura o bogată activitate artistică la Bocșa: în corul *Reuniunii de cântări* din Bocșa Română și în corul *Societății Muzicale* din Bocșa Română. În cadrul acestor activități o cunoaște pe Viorica Micloși-Crețu, învățătoare, fiica directorului școlii din Bocșa Română. Aceasta avea, dintr-o căsătorie anterioară, o fată pe nume Stela. Nicolae Mureșan și Viorica Micloși s-au căsătorit și au locuit în Bocșa Română pe strada Mircea cel Bătrân, alături de fiica Stela. Mama Ica, după cum îi spuneau apropiații, a fost învățătoarea bunicii Steluței Boulescu, numele acesteia fiind inspirat de numele fetei Vioricăi Mureșan.

Stela, fata mamei Ica (Viorica Mureșan), a plecat la Cluj unde s-a căsătorit cu Vasile Lucaciu, devenind medici și având împreună cei doi copii: Delia și Dan Vasile. Așadar, bunicii Deliei Lucaciu, din partea mamei, locuiau la Bocșa Română, astfel se explică locul de naștere al acesteia, locul în care Delia Lucaciu a copilărit.

În 1982 Delia Lucaciu, profesoară de limba engleză în Cluj, a fost invitată de o verișoară în vizită în S.U.A. și nu s-a mai întors, cerând azil politic; de asemenea, fratele ei, Dan Vasile Lucaciu, medic stomatolog, a emigrat, tot prin anii '80 în Germania.²

Mă bucur că am întâlnit, în paginile unei cărți care cinstește o personalitate sătmăreană, o fiică a Bocșei și că, prin ea, ne-am reamintit și de o familie de frunte din Bocșa Română – familia Mureșan.

Încet-încet, urmele lăsate prin Bocșa de familia Deliei Lucaciu s-au împrăștiat și, din păcate, prea puțină lume mai cunoaște astăzi istoria oamenilor de frunte din satul tradițional de ieri.

² Vezi volumul lui Aurel Pop.

Prof. dr. Dragoș Lucian Curelea

Prof. Daniela Curelea

(Sibiu)

O bibliotecă, școală și presă românească: factori de formare cultural-națională în rândurile voluntarilor Legiunii Române de Vânători Transilvăneni și Bucovineni din Siberia (1919-1920)

Doi ani, între 1918-1920, voluntarii români au străbătut drumurile Rusiei și ale Siberiei în efortul lor de repatriere. În condițiile în care în spațiul Rusiei s-a declanșat începând din anul 1918 războiul civil între albgardiști și partizanii sovietelor, care au format Armata Roșie, românii transilvăneni și bucovineni, (ofițeri, gradați, trupă) au fost implicați în desfășurarea evenimentelor care au avut loc în Rusia. Ei au făcut parte din forțele aliate care au fost plasate sub autoritatea Misiunii Militare Franceze din Orient, acționând militar-tactic în apropierea flancurilor și în ariergarda Legiunii Cehoslovace¹. De altfel, constituirea și activarea unor mari unități ceh și slovace pe teritoriul Imperiului Rusiei se poate urmări încă din cursul anului 1914, demers care în accepțiunea autorităților imperiale de Sankt-Petersburg se încadra în politica pe care o promovau asiduu, aceea a panslavismului în spațiul central-sud-estic al Europei acelor ani².

1 *Gazeta Voluntarilor*, an III, nr 10 din 15 iunie 1925; Elie Bufnea, *Formațiile de voluntari*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, vol. I, București, Imprimeria Cultura Națională, 1929, p. 120-121; Idem, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea 1914-1918*, Baia Mare, Editura Marist, p. 231; Konstantin Sakharow, *The Czechs Legions in Siberia*, Ohio, Buda Publishing, 1992, p. 37-39.

2 Helene Carrere D'Encausse, *Imperiul Eurasiei: o istorie a Imperiului Rus de la 1552, până astăzi*, București Editura Orizonturi, 2008, p. 194; Elie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei, Unirea 1914-1918*, Baia-Mare, Editura Marist, 2010, p. 60; Joan Mohr McGuire, *The Czech and Slovak Legion in Siberia, 1917-1922*, Jefferson/North Carolina/London, Inc. Publishers, 2013, p. 96-97. În general despre panslavismul și atitudinile specifice în acest sens ale cehilor și slovacilor se pot consulta informații la Thomas G. Masaryk, în monografia *La résurrection d'un état: souvenirs et réflexions 1914-1918*, Paris, Librairie Plon, 1930, p. 210-217.

Istoriografia acestei teme ne oferă informația, printre multe altele, că între 1919-1920, Legiunea Română a avut în atribuție asigurarea căii feroviare pe un parcurs de aproximativ 1.000 km, unitatea militară românească avându-și garnizoana principală în Irkutk, iar apoi în Taișet în Siberia centrală³. În condițiile în care cercetarea de specialitate nu oferă informații despre biblioteca existentă și presa redactată în Orient de voluntarii români, iar dacă le menționează acestea sunt mai mult cu caracter general și periferice, ne vom strădui să oferim cititorului în rândurile studiului nostru date despre biblioteca românească de la Irkutk, Taișet și Vladivostok, dar și despre presa care a existat și a circulat în rândurile voluntarilor români, contribuind în acest fel la informarea lor cotidiană și la formarea cultural-națională a acestora⁴. În planul manifestărilor culturale specifice remarcăm prima organizare care a fost făcută începând din toamna anului 1918. A fost înființată o structură denumită Secția culturală a Corpului Voluntarilor Români Transilvăneni-Bucovineni care a acordat atenție deosebită demersurilor educative care au fost organizate și cultivate în rândurile voluntarilor români. Astfel, au fost organizate de către Alexandru Șandru și Elie Bufnea colinzi, spectacole, piese de teatru cu tematică religioasă, concerte și cântece cu o puternică încărcătură emoțională cu ocazia Crăciunului anului 1918 și a Anului Nou, la trecerea dintre ani⁵. Prelegeri pentru cei mai puțin educați, dar și conferințe cu teme diferite pentru ofițerii care proveneau din mediul intelectual au fost organizate după modelul promovat de conferențiarul Asociațiunii în despărțămintele sale din Transilvania⁶. Acestea au fost susținute cu precădere după

3 Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2003, 302 p.; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial și Marea Unire din 1918*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2003, 301 p.; Cornel Țucă, *Prizonierii români din Armata Austro-Ungară internați în Rusia. Problemele repatrierii*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2011, 379 p.

4 *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei*, an I, nr. 5 din 8/21 decembrie 1918; Victor Braniște, *Gazeta Transilvaniei în Siberia*, în *Almanahul presei române pe anul 1926*, București, 1925, p. 71-73; Alexandru Procopovici, *15 ani de la Unirea Bucovinei*, Cernăuți, f.e., 1933, p. 7. Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial și Marea Unire din 1918*, p. 183.

5 Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, (în continuare se va cita: M.N.U.A.I.), Colecția documente, *Colecția Corpului Voluntarilor Români din Siberia*, dosar II, inventar 6546, nr. 10, *Ordin la raportul nr. 19 din 9 octombrie 1918*.

6 Vezi detalii la: Stelian Neagoe, *Universitatea Daciei Superioare la Sibiu*, în *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 268-269; Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) și rolul ei în cultura națională*,

15 decembrie 1918 în așezările siberiene: Celeabinsk, Ekaterinsburg, Krasnoiarsk, dar mai ales în așezarea limitrofă Irkuțkului, Voenâi-Gorodak⁷. Inițiativele culturale au fost prezentate în fața publicului format din soldații, aspiranții, gradații și ofițerii români ai acestei Legiuni de voluntari 35 de conferințe și mai multe prelegeri. În cadrul acestor forme specifice de manifestare și educare culturală au fost expuse teme de istorie românească, finanțe și economie, probleme de drept, aspecte ale religiei, discuții și dialoguri interconfesionale. Nu au lipsit teme despre literatura română clasică, prezentarea vieții și a principalelor publicații ale personalităților culturii naționale românești.

De asemenea, un rol important în formarea, informarea și educarea voluntarilor l-au avut periodicele românești care au fost redactate și editate în Siberia. În principal amintim *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei*, dar și *Neamul Românesc*. Cele două periodice românești menționate au promovat în rândurile voluntarilor, dar și ale prizonierilor români literatura, au oferit informații despre înființarea și activarea unor societăți literare românești în Siberia, despre sărbătorile religioase creștinești, despre Crăciun, nu în ultimul rând despre aniversarea zilelor de 10 mai și 24 ianuarie, respectiv aniversările regelui Ferdinand I și ale principelui moștenitor Carol⁸.

Fondatorul bibliotecii românești în Irkuțk și Vladivostok a fost locotenentul Elie Bufnea, ofițerul care pe lângă comanda Escadronului de Lăncieri a asigurat și conducerea voluntară a Secțiunii culturale și publicistice a Misiunii Militare Regale Române din Orient (condusă în numele guvernului român de maiorul dr. Victor Cădere). De remarcat că E. Bufnea a înființat o bibliotecă românească având sute de cărți la Uzoraia Recica, din apropierea Vladivostokului, unde se afla o parte din baza românească din Orient⁹. Ofițerul acesta aprecia că biblioteca românească care i-a deservit pe voluntarii români, dar nu numai, a fost un unicat în rândurile misiunilor militare de la Vladivostok între 1919-1920¹⁰. Secțiunea culturală română a obținut rezultate încă din perioada în care a

Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 282-284.

7 Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, (în continuare se va cita: S.J.I.A.N.), *Colecția Victor Cădere*, inventar 350, dosar 19, f. 26; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 213-214.

8 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 183, 214.

9 S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, inventar 350, dosar III, Partea a II-a, f. 166; *Ibidem*, dosar XVI, f. 20-22, dosar XIX, f. 33-40; Elie Bufnea, *Voluntari români din Siberia*, Brașov, 1928, vol. II, p. 89-92. Remarcăm că unele dintre aceste volume au fost litografiate, multiplicare la șapirograf, iar altele, nu puține, au fost dactilografiate sau pur și simplu scrise de mână.

10 S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, dosar XIV, partea a II-a, f. 231-249.

activat în garnizoana voluntarilor români de la Taișet.

Aceasta a fost înființată prin grija ofițerilor români Augustin Șandru (sublocotenent) și Elie Bufnea (locotenent) în 23 noiembrie 1919. În aceeași așezare, în zilele care au urmat a luat ființă clubul soldaților și gradaților români. Activitatea acestei structuri asociaționiste s-a derulat în clădirea școlii comerciale din localitatea sus-menționată și a înregistrat în decursul a câtorva luni, între noiembrie 1919-februarie-martie 1920 40 asemenea conferințe. Acestea au fost forme specifice de manifestare culturală și au avut ca subiecte pentru publicul românesc (voluntari și prizonieri) teme ca educația patriotică, cea sanitară și moral-religioasă. Menționăm că printre participanți nu au fost doar românii, ci și diferiți ofițeri și soldați din alte corpuri ale voluntarilor letoni, cehi, polonezi, chiar ruși, dar și intelectuali din această așezare rusească, ceea ce a avut ca rezultat creșterea fondului de bani. Resursele financiare acumulate au fost trimise către România pentru a ajuta pe urmașii voluntarilor români din Transilvania, Banat și Bucovina care au pierit în Siberia¹¹.

În fondul de carte al Bibliotecii românești de la Vtoraia Recica (Vladivostok) se aflau opere ale clasicilor literaturii române, dar nu numai. În această direcție menționăm câteva titluri de carte și autorii lor: *Ion Roată și Unirea* (Ion Creangă), *Cântece cetățenești din alte vremi* (Victor G. Cădere), *Pagini de popularizare a Asociațiunii*, (Andrei Bârseanu), *Cântece de crăciun și colinde* (George Coșbuc), *Rugăciuni și Colinde* (Biblioteca „Astra”), *Poezii alese* (Mihai Eminescu), *Istoria Războiului românesc și Misiunea Română în Siberia* (Victor G. Cădere), *Calendarul*

11 Pe larg despre această unitate militară a voluntarilor români originari din Transilvania, Banat și Bucovina și despre faptele sale la: Elie Bufnea, *Formațiile de voluntari, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, vol. I, București, Imprimeria Cultura Națională, 1929; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial și Marea Unire din 1918*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2003; Elie Bufnea, *Cruciați, tirani și bandiți, vol. I, În Rusia Sovietelor*, Baia Mare, Editura Marist, 2008; Idem, *Cruciați, tirani și bandiți, vol. II, În Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Editura Marist, 2008; Simion Ghișă, *Luptele românilor cu bolșevicii în Siberia (1918-1920)*, Baia Mare, Editura Marist, 2009; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2003; Ioana Rustoiu, Smaranda Cătean, Gabriel Rustoiu, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920). Album*, Baia Mare, Editura Marist, 2010; Cornel Țucă, Cornel Țucă, *Prizonierii români din Armata Austro-Ungară internăți în Rusia. Problemele repatrierii*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2011. Menționăm că volumele acestei biblioteci românești care era parte a Secțiunii culturale, inițial a Legiunii Române, iar apoi a Misiunii Militare Române din Orient, au ajuns prin rotație la toți cititorii care au dorit și au fost interesați să le parcurgă sau, după caz, să le recitească.

asociațiunii, (Biblioteca „Astra”), dar și alte cărți¹².

De remarcat că Secția culturală a Misiunii Militare Române din Siberia și Orient, prin ofițerii Augustin Șandru și Elie Bufnea, au fondat în Vladivostok Asociația Casa Voluntarilor Români din Siberia, structură asociaționistă cu scop național și cultural. Asociațiunea menționată și-a propus în paragrafele sale constitutive să ajute voluntarii întorși acasă în Transilvania și Bucovina, dar și pe supraviețuitorii voluntarilor care au pierit în lungul drum al Sibiriei¹³. În baza românească din Vtoraia Recica, locotenentul Elie Bufnea a prezidat clubul soldaților și ofițerilor români, organizând serate muzicale, spectacole, piese de teatru și declamațiuni, seri de poezie, activități comemorative cu ocazia unor mari momente din istoria românilor. Mai mult, împreună cu societatea americană, Young Man Christian Association, voluntarilor și prizonierilor români le-a fost pus la dispoziție un aparat de proiecție, care de două ori pe săptămână, marțea și sâmbăta, rula gratuit filme la care asistau aproape toți românii¹⁴.

Între 4 februarie și 29 aprilie 1919, ca urmare a contribuției la formarea și educarea voluntarilor români din Siberia, remarcăm și activitatea unei școli românești de ofițeri constituită la Voenăi Gorodek, în apropierea orașului Irkutk. Școala românească a avut în programă și conferințe educative, astfel încât cei 42 de soldați și subofițeri absolvenți să fie pregătiți și în plan cultural și educativ, nu doar tactic și militar. Această instituție românească a avut în conducerea sa pe ofițerii Gavrilă Dumitru Bălan (locotenent) și Iacob Brândușan (locotenent-colonel)¹⁵. Remarcăm că inaugurarea școlii, dar și deschiderea cursurilor pentru aspiranții la gradul de sublocotenent s-a făcut în prezența unui număr de 42 elevi, (plutonieri, sergenți, caporali, fruntași și un soldat)¹⁶.

12 S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, dosar XIX, f. 26-27.

13 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 215-216.

14 *Ibidem*.

15 S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, inventar 350, dosar II, f. 120-126; M.N.U.A.I., *Colecția documente, Colecția Corpului Voluntarilor Români din Siberia*, dosar III, inventar 6548, nr. 42, *Tabel nominal cu elevii Școlii*; *Ibidem*, dosar III, inventar 6548, nr. 94, *Tabel nominal cu elevii care au terminat școala de ofițeri a Corpului Voluntarilor Români*, 26 aprilie 1919; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, p. 216-217. Absolvenții acestei școli trebuiau să îndeplinească unele condiții, precum: să fi făcut cel puțin 4 clase primare, respectiv nu trebuia să fie trecuți de 35 de ani, iar ca grade trebuiau să fie soldați, caporali, sergenți sau plutonieri, cu cel puțin 3 luni instrucție combativă și alte 6 luni minim participare pe linia frontului.

16 M.N.U.A.I., *Colecția documente, Colecția Corpului Voluntarilor Români din Siberia*, dosar III, inventar 6548, nr. 42, *Tabel nominal cu elevii Școlii*; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru*

Absolvenții primei și unicei serii au primit documente din care desprindem informații cu privire la disciplinele studiate, fiecare dintre acestea fiind trecute în rubricatura specifică. În 26 aprilie 1919, când s-au finalizat cursurile, aflăm că absolvenții au studiat materii precum: artilerie, calitățile militare, fortificații, geografie generală și geografie militară, instrucție, mitraliere, regulamente, tactică, telefon, topografie, toate acestea fiind considerate de bază în formarea și competențele necesare ale unui viitor ofițer¹⁷. Astfel, în cadrul Legiunii Române de Vânători Transilvăneni și Bucovineni, au mai rămas, începând din aprilie 1919, doar 6 ofițeri străini, (2 ruși și 4 cehi), celorlalți ofițeri fiindu-le solicitată prin *Ordinul nr. 52 din 22 martie 1919*, revenirea la unitățile lor¹⁸.

În perioada staționării la Vladivostok, la propunerea lui Elie Bufnea, de două ori pe săptămână au fost organizate, de regulă seara între orele 7-8, conferințe la fiecare dintre cele trei batalioane românești (Horea, Mărășești și Rezervă, dar și unitățile mai mici, cum a fost Escadronul de Lăncieri). Menționăm că temele predilecte ale acestor conferințe erau: organizarea statelor medievale românești, în care era subliniată românitatea provinciilor din care proveneau voluntarii, perioada domniei și faptele lui Mihai Viteazul, răscoalele românilor din Transilvania, cu deosebire fiind abordată ca temă răscoala condusă de Nicola Ursu din Albac (Horea). Și celelalte teme majore ale istoriei noastre moderne s-au regăsit în discursul conferențiarilor români¹⁹.

Menționăm că Asociația Casa Voluntarilor Români din Siberia a fost structurată pe trei secții; prima a avut în atribuție presa și propaganda culturală românească; cea de-a doua secțiunea s-a preocupat mai ales de educația tinerimii române prin mijloace active de formare și educare (cursuri de alfabetizare, prelegeri, conferințe). A treia secțiune se ocupa cu activitatea de prevenție a bolilor, de asigurare a igienei personale și a igienizării spațiilor administrative și de încalzare în care Legiunea Română a fost cantonată

întregirea neamului, p. 216.

17 M.N.U.A.I., *Colecția documente, Colecția Corpului Voluntarilor Români din Siberia*, dosar III, inventar 6548, nr. 94, *Tabel nominal cu elevii care au terminat școala de ofițeri a Corpului Voluntarilor Români*, 26 aprilie 1919. De remarcat că în atare condiții, ofițerii cehi care au fost detașați în Legiunea Română, declarați disponibili, au fost trimiși la unitățile militare de origine, din care ei proveneau.

18 M.N.U.A.I., *Colecția documente, Colecția Corpului Voluntarilor Români din Siberia*, dosar III, inventar 6548, nr. 75.

19 S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, inventar 350, dosar II, f. 124-126; *Ibidem*, dosar III, partea I, f. 106-107. Alte teme de istorie modernă care au fost abordate în aceste conferințe erau legate de activitatea corifeilor Școlii Ardelene, revoluția de la 1848 și activitatea lui Avram Iancu la conducerea mișcării revoluționare românești din Transilvania, Unirea Principatelor Române și memorandumul românilor din Transilvania, dar și luptele armatelor României în marile bătălii din sud-estul Moldovei din anul 1917.

în Vladivostok și împrejurimi în anul 1920. Secțiunile acestea au avut în gestiune și educarea adulților, îndeosebi alfabetizarea celor care nu știau carte; de asemenea a fost urmărită formarea unei bănci mutuale a voluntarilor și a unei școli care să aparțină de această asociație. Remarcăm că rondelul era cel al Asociațiunii Transilvane, astfel încât am putut identifica ca membri fondatori 25 de ofițeri români, aceștia fiind și cei care au semnat documentul de constituire al Asociațiunii²⁰. La propunerea maiorului V. Cădere, membrii Asociației au acceptat în rândurile lor în calitate de membri de onoare pe principele moștenitor Carol, dr. Voicu Nițescu, generalul Constantin Găvănescu și pe Alexandru Vaida-Voevod. Documentul constitutiv a fost semnat în prezența lui Elie Bufnea, cel care a îndeplinit și atribuțiile de secretar al *Asociației Casei Voluntarilor Români din Siberia*, respectiv atașatul cu probleme culturale Olaf Jansson, un diplomat danez²¹.

Menționă că și presa a jucat și a cultivat un rol determinant în informarea voluntarilor și educarea respectiv clarificarea sentimentului național la voluntari români. Aceștia au publicat între 1918-1921 diferite ziare și periodice în tiraje și formate care au apărut în funcție de contextele specifice de viață ale voluntarilor. Principalele tematici ale acestor publicații erau literatura și istoria, iar sentimentele educate prin intermediul cuvântului scris și citit au fost cele specific românești în dubla lor ipostază: dragostea de țară (pentru ofițerii erudiți) și dragostea de pământ (în special pentru soldații care proveneau în majoritatea lor din mediul rural transilvan, bănățean și bucovinenan). În aceste publicații se reproduceau texte mai vechi, opinii argumentate, texte literare, dar și critică de profil. Printre clasicii culturii române care au fost vehiculați, promovați,

citați sau combătuți în rândurile voluntarilor remarcăm pe Ion Creangă și Nicolae Iorga, Nicoale Bălcescu și George Coșbuc, Petre Ispirescu și Barbu Ștefănescu Delavrancea, Anton Pann și Ion Luca Caragiale²².

Printre publicațiile care au apărut în spațiul siberian în acea perioadă menționăm următoarele: *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei*, *Glasul vremii* și *Țara noastră*, *Neamul românesc* și *Vestitorul*, *Calendarul Legiunea română din Siberia*, *Libertatea* și *Monitorul oficios*, *Gazeta țăranilor și Pițigușul*²³. *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei* a fost printre cele mai importante care au fost redactate și puse la dispoziția voluntarilor români. Aceasta a fost receptată ca un organ de propagandă și mediatizare al Corpului Voluntarilor Români din Siberia, între 1918-1919²⁴. Inițial, acest periodic a apărut în orașul rusesc Celeabinsk, fiind editat cu mijloace tehnice care au fost puse la dispoziția redacției române de Consiliul Național Cehoslovac/Ceh și Slovac (există în documente remarcată și varianta aceasta)²⁵. La inițiativa brașoveanului Voicu Nițescu s-a stabilit să fie folosită această denumire dată publicației, evident în condițiile în care același V. Nițescu a fost directorul publicației românești cu același titlu care a apărut în Brașov. Din conducerea redacției acesteia a făcut parte și Victor Braniște, unul dintre foștii redactori brașoveni ai periodicului cu același nume²⁶. *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei* a apărut în nouă numere, (ediția anului I) dintre care unul la Celeabinsk, cel inaugural, cinci la Ekaterinburg în zona Munților Urali, iar trei numere ale periodicului au fost litografiate în Irkutsk, în perioada șederii unităților Legiunii Române în apropierea acestui oraș siberian în anul 1919²⁷.

22 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 217. În majoritatea lor articolele au fost semnate în presă de Elie Bufnea, Niță Flor, Teodor Stoianovici și Augustin Șandru.

23 M.N.U.A.I., Fond Elie Bufnea, inventar 6557, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea 1914-1918*, mss, p. 236-237; Voicu Nițescu, *Gazeta Transilvaniei. O recapitulare necesară*, Brașov, 1924, p. 16-18; Cornel Țucă, *Prizonierii români din Armata Austro-Ungară internați în Rusia. Problemele repatrierii*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2011, p. 334; Ioan I Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2003, p. 201, 203; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 217-219.

24 *Ibidem*.

25 Cornel Țucă, *Prizonierii români din Armata Austro-Ungară internați în Rusia*, p. 334.

26 Victor Braniște, *Gazeta Transilvaniei în Siberia*, în *Almanahul presei române*, București, 1926, p. 80-81.

27 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 219; Răducu Rușet, *Gazeta de Transilvania: punct de referință al presei românești din Ardeal*, în *Acta Musei Porolisesnis*, anul XXVI, 2014, p. 100-101; Ruxandra Moașa Nazare, *Încercarea de*

20 S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, dosar XII, f. 16; dosar III, partea I, f. 285-293; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 216. Remarcăm printre ofițerii fondatori pe: Victor G. Cădere, (maior), Gavril Dumitru Bogdan, Gheorghe Onișca, Ciprian Țurcanu (căpitani, Gheorghe Onișca fiind și medic militar), Elie Bufnea, Axente Cojocaru, Ioan Ghețin, Remus Herlea, Ioan Oros, Silviu Rusu (locotenenți și sublocotenenți, Ioan Ghețin era medic-militar) ș. a.

21 Arhivele Naționale Istorice Centrale, (în continuare se va cita: A.N.I.C.), Fond *Vasile Stoica*, dosar I/37, f. 26-27; S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, dosar III, f. 290-293; dosar XII, f. 16; *Țara noastră*, anul I, nr. 18-19 din 6 noiembrie 1920. De remarcat că în fondul acestei Asociații a fost colectată suma de 150.000 ruble. Suma a fost păstrată într-o casă de valori și putea fi utilizată în baza unui statut care a reglementat modul în care voluntarii români puteau avea acces la sume de bani provenite din acest fond, respectiv, care a clarificat sursele acestor venituri și componența fondatorilor fondului și a Asociației. Scopul fondului Legiunii Române de Vânători Transilvăneni și Bucovineni din Siberia a fost, la propunerea lui Elie Bufnea, ajutorarea pe o perioadă de 15 ani a urmașilor supraviețuitori ai voluntarilor care au căzut în spațiul Rusiei.

Din seria numerelor care au apărut ne-am focalizat cercetarea pe prezentarea primelor două, pentru că în articolul de fond, semnat de Voicu Nițescu și care a fost intitulat într-un mod mai mult decât grăitor: *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei în Celeabinsk* autorul remarcă că mai bine de șapte decenii ale secolului al XIX-lea și în primii 16 ani din secolul al XX-lea periodicul brașovean a fost „lumina căsuțelor noastre din Ardeal”, dar, sublinia în continuarea editorialului său, era și „izvorul tăriei și al nădejdlor noastre”²⁸. Autorul continua prin cuvintele „Ardealul nostru, precum în țintirim, va învia într-un colț îndepărtat al Rusiei. Căci Corpul Voluntarilor Români de aici e Ardealul însuși, ... Ardealul nădejdlor noastre”. Al doilea număr a apărut în 27 octombrie 1918 și oferă cititorului o informație semnificativă cu privire la înființarea în orașul rusesc Celeabinsk a primului regiment românesc voluntar care duce în numele său memoria „marelui nostru mucenic Horea”.

Remarcăm publicarea în acest al doilea număr al *Gazetei* a unui document important numit *Declarația voluntarilor români transilvăneni și bucovineni*, prin care aceștia, chiar dacă se aflau la mii de kilometri de Transilvania și Bucovina lor natală, au respins celebrul manifest *Către popoarele mele credincioase* al lui Carol de Habsburg, ultimul suveran al

realizare a unei succinte schițe în, <http://www.bjbv.ro/scan/schitaGT/Untitled-18.html>, accesat în 5.05.2018. *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei* a apărut în 13/26 octombrie 1918 sub conducerea lui Voicu Nițescu și tipărită de foști lucrători ai tipografiei acesteia din Brașov, care la acea data erau prizonieri în Rusia. Primele numere au avut grafie latină și au fost realizate cu ajutorul unor mașini de tipărit care au fost puse la dispoziția românilor de C.N.C.S (Consiliul Național Ceh și Slovac din Rusia) În 16/29 octombrie era publicată sub influența marilor evenimente care se desfășurau în România o declarație a voluntarilor, prin care aceștia solicitau în mod expres unirea Transilvaniei cu România. În cursul lunilor care au urmat: octombrie, noiembrie, decembrie (1918) au apărut 6 numere, (frecvența fiind de 2 numere editate pe lună). În urma mutării Corpului Voluntarilor Români cu garnizoana în apropierea orașului Irkutsk remarcăm unele schimbări. Acum a fost adus de la Vladivostok Victor Braniște, care a redactat în continuare ziarul, în condițiile în care dr. Voicu Nițescu a plecat spre România, prin Paris, pentru a solicita ajutor concret din partea Guvernului României. La Irkutsk, V Braniște a editat alte numere, specifice anului I de apariție a gazetei în Siberia (lunile ianuarie, februarie, martie 1919). Remarcăm că datorită lipsei unor tiparnițe cu caractere latine s-a recurs frecvent la şapirografie, iar parțial, la scriere cu mâna ușor lizibilă.

28 Voicu Nițescu, *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei în Celeabinsk*, în *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei*, anul I, nr. 1, 13/26 octombrie 1918, p. 1; Cornel Țucă, *Prizonierii români din Armata Austro-Ungară internați în Rusia*, p. 334; Ioan Vlad, *Cărturarii brașoveni pentru România Mare*, Brașov, Editura Academiei Aviației și Apărării Antiaeriene „Henri Coandă”, 1999, p. 170-200, 273-293.

Imperiului Austro-Ungar. Mai mult, voluntarii s-au pronunțat în mod colectiv, răspicat și clar, pentru unirea Transilvaniei și a Bucovinei cu România²⁹. Articolele publicate în alte două numere ale *Gazetei* ne oferă informații statistice cu privire la numărul și proveniența pe comitate a voluntarilor români, respectiv în numărul din 30 ianuarie 1919 a fost publicată declarația de loialitate prin care unitățile militare voluntare românești din Irkutsk s-au subordonat ierarhic suveranului Ferdinand I și Guvernului României. Alt periodic care apărea prin grija unui colectiv de redacție în coordonarea Secției culturale era *Vestitorul*. Acesta a fost litografiat și în general remarcăm că a apărut ca urmare a grijii constante din partea învățătorului Alexandru Șandru. A fost, cronologic vorbind, a doua publicație a voluntarilor români din Siberia și a apărut tot în Irkutsk, între lunile iunie-septembrie ale anului 1919³⁰.

După numai un număr, periodicul menționat mai sus a fost redenumit *Neamul românesc* și a devenit în timp cea mai importantă gazetă românească din Siberia, redactată în principal de A. Șandru, originar din comuna Viștea de Jos, aflată în apropierea Făgărașului, și E. Bufnea³¹. *Neamul românesc*, aprecia în scrierile sale postbelice Voicu Nițescu, a fost văzut lumina tiparului ca foaie a secțiunii culturale a Legiuni Române de Vânători Transilvăneni și Bucovineni între 1919-1920. În editarea acesteia, A. Șandru și E. Bufnea

29 Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, p. 203-204.

30 Ioan I. Șerban, *Gazeta România Mare organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1918)*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, anul 8, 2004, p. 182. Remarcăm că și acest periodic a apărut inițial cu ajutorul cehoslovacilor, fiind litografiat.

31 M.N.U.A.I., Fond *Elie Bufnea*, inventar 6557, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei*, p. 237; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 219. *Vestitorul* a fost editat la început doar într-un exemplar într-un format mai mare, care a fost aplicat la intrarea în clădirea rezervată ofițerilor români. A urmat apoi o multiplicare în 6 exemplare care au fost trimise la companiile românești. În următoarele luni, tirajul a crescut la 300 exemplare/număr în lunile august și septembrie 1919, publicul cititor interesat de aceste foi achita o sumă de bani. În majoritatea lor articolele au prezentat semnificația divizării statului Austro-Ungar și a dispariției sale. De asemenea, în studiile lor, Elie Bufnea și Alexandru Șandru au expus pe larg semnificația *Manifestului de la Darnița*, cât și rolul constituirii corpurilor de voluntari români din Transilvania, Banat și Bucovina. De asemenea, remarcăm prezentarea unei cronici a expediției militare românești care a fost desfășurată la nord de așezarea Taișet pe o distanță de 90-100 km, către așezările Buzincov și Treminov, în urmărirea partizanilor roșii din tagaua siberiană. Conferința de pace de la Paris, dar și acordurile de la Omsk între aliați și amiralul Alexandr Kolceak au fost subiecte prezentate pe larg în alte articole; nu în ultimul rând trebuie amintite în schițele literare fie primite din România, fie extrase din alte volume care se aflau în biblioteca Legiunii române.

au primit sprijin din partea cehoslovacilor care le-au pus la dispoziție resursele tehnice necesare³². Periodicul românesc a fost editat în orașul rusesc Irkutsk, dar și în așezările Tantul și Sebranka pe unde au trecut unitățile voluntarilor români. *Neamul românesc* a înlocuit gazeta *Vestitorul*. În ceea ce privește publicarea sa, remarcăm că a fost făcută atât în formă litografiată, cât și sub formă dactilografată³³. Din periodicul menționat sunt cunoscute în actualitate numai 23 numere, care au apărut în tiraje diferite. Dintre acestea 15 au fost redactate în anul 1919, iar restul de 8 în prima parte a anului care a urmat. Tirajul maxim al periodicei *Neamul românesc* a fost de 200 exemplare³⁴. De regulă, temele care au fost abordate în acest periodic și puse la dispoziția cititorilor au fost din istorie, folclor, literatură, știri politice din România, dar și de pe mapamond și, evident, un subiect care a interesat mult, ținând cont de originea transilvăneană și bucovineană a voluntarilor, evoluția acțiunilor militare pe frontul purtat de România cu Ungaria sovietizată condusă de Bela Kun³⁵.

Acest periodic românesc ne oferă informația că în 21 octombrie 1919 era constituit Clubul legiunii în garnizoana voluntarilor români din Taișet. Această structură asociaționistă și-a avut sediu, în perioada în care voluntarii români s-au aflat în această așezare central-siberiană, în clădirea școlii comerciale³⁶. Tot în acest periodic a fost publicat la începutul

32 Voicu Nițescu, *Gazeta Transilvaniei. O recapitulare necesară*, Brașov, f.e., f.a., p. 16.

33 M.N.U.A.I., Fond *Elie Bufeana*, inventar 6557, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei*, p. 237-238; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, p. 203-204. Periodicul *Neamul românesc* a fost editat sub conducerea aceluiași învățător A. Șandru, membru în conducerea secțiunii culturale a legiunii române de voluntari.

34 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 220.

35 Vezi pe larg la: Gheorghe Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, București, Editura „Cartea Românească”, 1921; Ioan Țepelea, 1919. *O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995; Alexandru Dragomirescu, Cantemir Moșoiu, *Generalul Traian Moșoiu, ostașul și politicianul în slujba țării*, Ploiești, Editura Printeuro, 2000; Constantin Moșincă, Gheorghe Tudor Bihoreanu, Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu-arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Oradea, Editura Tipo MC, 2004; Mihai Racovițan, *Constituirea marilor unități militare ardelen. Participarea lor la apărarea Marii Uniri*, în *Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica*, I, 2004, p. 245.

36 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 220. Clubul a fost organizat în Taișet și a mai purtat și denumirea de Club distractiv, pentru că a fost frecventat cu precădere de soldați și cei care aveau grade de subofițeri. De asemenea, s-a remarcat prin corale și organizarea unor petreceri aniversare, respectiv a petrecerilor necesare deconectării trupei de la starea de permanentă încordare și veghe pe care prezența sa în acel mediu

lunii noiembrie 1919 protestul legionarilor români voluntari cu privire la acordul de împărțire a Banatului (între România și Serbia/Iugoslavia), deoarece, sublinia autorul respectivului articol, frontierele României așa cum ar rezulta acestea după conflagrația mondială au fost garantate de Puterile Antantei. De asemenea, remarcăm că documentul urma să fie trimis generalului Maurice Janin³⁷ prin intermediul colonelului ceh Eduard Kladeč, care se afla la comanda Legiunii Române, în vederea comunicării sale înaltelor părți întrunite la Paris în cadrul Conferinței de Pace. Tot în acest club au fost prezentate 40 de prelegeri, s-au organizat șezători și nu în ultimul rând mai multe cursuri de limbă română și alfabetizare.

Articolul *O cuvântare* prezenta expozeul făcut de Elie Bufeana în fața soldaților cu privire la eroismul românesc de-a lungul istoriei, dar mai ales referindu-se la eroismul de care românii au dat dovadă în anii Marelui Război, ceea ce le-a permis să realizeze întregirea țării între cursurile fluviilor Nistru, Dunăre și Tisa, realizând ceea ce s-a numit în epocă: România Mare³⁸. În a doua parte a lunii noiembrie 1919, în periodicul *Neamul românesc* au fost publicate mai multe microreportaje. În rândurile acestora erau prezentate legăturile voluntarilor români din Transilvania și Bucovina cu locul lor de origine, dar și cu România, aceștia exprimându-și entuziasmul față de marile momente ale anului 1918, dar și conflictul purtat de aceștia în taigaua siberiană cu partizanii regimului sovietic, dar și cu unitățile avansate în regiune ale Armatei Roșii. A fost prezentată în mod succint și colaborarea forțelor aliate cu armata albă condusă de Alexandr Kolceak, dar și activitatea detașamentelor române care patrulau în lungul căii ferate transsiberiene și care acționau în urmărirea detașamentelor locale de partizani. De asemenea, în paginile acestui periodic aflăm informații despre ordinele publicate de comandantul general aliat în Siberia, francezul Maurice Janin, despre decorațiile conferite de acesta unora dintre voluntarii români, respectiv prezentarea sumară a actelor emise de guvernatorul general al Rusiei albe, dar și a decorațiilor oferite de amiralul A. Kolceak³⁹. În perioada noiembrie-decembrie

ostil a implicat-o.

37 Generalul Charles Maurice Janin (19 octombrie 1862-28 aprilie 1946) a fost comandantul forțelor internaționale aliate în Siberia și șeful Misiunii militare franceze din Extremul Orient.

38 Petre Ugliș Delapencica, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, ediție îngrijită de Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, Tudor Roșu, Alba Iulia, Editura Altip, 2015; Doru Radosav, *Memoria „de jos” a războiului. Câteva considerații*, în *Anuarul Institutului de Istorie Orală*, XIV, 2014, p. 6-7; Rodica Băluțiu, *Atitudinea soldaților români față de Primul Război Mondial*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, anul XLVI, nr. 1-2, 2001, p. 108.

39 A se vedea în amănunțime despre guvernarea amiralului Alexandr Kolceak în Rusia albă din Siberia, dar și despre războiul civil dintre ruși albi (partizanii țarismului și ai monarhiei) și cei roșii (adeptii regimului sovietic) la: Jean-Jacques Marie, *Histoire de la guerre civile russe 1917-*

1919, amiralul Kolceak a decorat pentru efortul și vitejia militară mai mulți voluntari români care au acționat împotriva bandelor bolșevizate din zona Irkutskului și a Taișetului⁴⁰.

Altă informație importantă care era publicată în periodicul *Neamul Românesc* a făcut referire la un contract semnat între români și cehoslovaci pe de o parte și reprezentanții Armatei Roșii pe de altă parte în 7 februarie 1920, în așezarea siberiană Penza. De asemenea, mai remarcăm că în 23 mai 1920 a fost publicat *Jurământul către țară*, principal document care formaliza relația dintre voluntarii transilvăneni, bănățeni și bucovineni și statul român, care prin acest jurământ conferea și recunoștea acestora în mod oficial cetățenia română⁴¹. Periodicul menționat a mai prezentat în paginile celor trei numere, care au apărut în anul 1920, efortul depus în plan politic, financiar, dar și militar de șeful Misiunii militare regale a României în Orient, maiorul Victor Cădere, de a obține și asigura sprijinul aliat în vederea repatrierii voluntarilor români⁴².

Numărul 10 din 29 februarie 1920, a periodicului românesc menționat, prezenta ordinul de zi nr. 20/12 februarie 1920 al comandantului Legiunii Române, colonelul ceh Eduard Kadletz, în care ofițerul elogia meritele voluntarilor români pentru eficiența acțiunilor de luptă purtate în taiga cu partizanii sovietici. De asemenea, era apreciată *împlinirea cinstită a datoriei de onoare pe câmpul de luptă, față de Rege și Patrie, de către toți domnii ofițeri și soldați care au luat*

*parte la luptă*⁴³. În perioada aprilie-mai 1920, în periodicul *Neamul Românesc*, a fost prezentată procedura de trecere a comenzii Legiunii Române de la colonelul E. Kadletz⁴⁴ către maiorul dr. Victor G. Cădere. De asemenea, în numărul 12, partea a II-a a ediției din 11 martie 1920, erau clarificate datele contabile ale Legiunii. Astfel, aflăm că fondul care se afla la dispoziția acestei structuri militare românești era în cursul lunii martie în sumă de 148.967 ruble, din care mai bine de 116.000 ruble au fost distribuite voluntarilor și prizonierilor invalizi, restul fiind trimis în România pentru a fi distribuit urmașilor celor care au căzut în spațiul Siberiei⁴⁵. Aceeași informație, inclusiv aceleași date financiare, au fost prezentate și în paginile săptămânalului *Țara Noastră* dn 12 aprilie 1920⁴⁶.

Un alt periodic românesc, redactat începând din 21 iunie 1920, a fost *Țara Noastră*, ca foaie săptămânală a Secțiunii culturale care activa în cadrul Misiunii militare române. Această apariție de presă a fost editată de locotenentul Elie Bufnea. Remarcăm că între lunile iunie-noiembrie 1920 au fost editate douăzeci de numere, iar în anul care a urmat, au văzut lumina tiparului, 5 numere⁴⁷. De remarcat încă din primul număr al anului I, editorialul semnat de Elie Bufnea, care sub titlul *Dreptatea veacului*, sublinia că minoritățile care existau în România trebuiau să respecte principiile

43 *Neamul Românesc*, anul II, nr. 10 din 29 februarie 1920.

44 S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, dosar II, f. 60-65; Ibidem, dosar XIX, f. 9. Eduard Kadletz, (16 martie 1880-19 august 1961), ofițer superior de origine cehă din Austro-Ungaria. A urcat toate treptele ierarhiei militare de la sublocotenent la general. A activat în serviciul colonial militar belgian din Congo o perioadă. Apoi a activat militar în Ucraina, iar în anul 1918 era deja colonel și comandant al Regimentului 7 de infanterie austro-ungar. A participat la acțiunile militare împotriva regimului comunist din Rusia, implicându-se în războiul civil dintre albi și roșii. În Extremul Orient a făcut parte din elita militară cehă și a fost impus de cehi la conducerea Legiunii Române de Vânători Transilvăneni și Bucovineni. În anul 1920 a predat comanda Legiunii maiorului român dr. Victor G. Cădere. După Primul Război Mondial și, în urma etapei siberiene, colonelul E. Kadletz a revenit în Cehoslovacia, fiind avansat ulterior la gradul de general.

45 *Neamul Românesc*, anul II, nr. 12/II din 11 martie 1920; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, p. 242.

46 *Țara Noastră*, anul I, nr. 4 din 12 aprilie 1920.

47 A.N.I.C, Fond *Vasile Stoica*, dosar I/37, f. 26-27; S.J.I.A.N., *Colecția Victor Cădere*, dosar XII, f. 16; Ibidem, dosar III, Partea a II-a, f. 265, 270, 290, 293. Ioan I. Șerban, *Gazeta România Mare, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1917)*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, anul 8, 2004, p. 182. Menționăm că a apărut în același timp și periodicul *Neamul românesc*, editat de învățătorul Alexandru Șandru, însă cu o frecvență mult redusă și cu un tiraj care nu a depășit 30-35 exemplare.

1922, Paris, Editions Tallandier, 2015, p; John Smele, *Civil War in Siberia: The Anti-Bolshevik Government of Admiral Kolchak 1918-1920*, Cambridge, University Press, 1997; Dominique Venner, *Les blancs et les rouges. Histoire de la guerre civile russe 1917-1921*, Paris, Pygmalion Gerard Watelet, 1997, Nicolas Werth, *Istoria Uniunii Sovietice, de la Lenin la Stalin*, București, Editura Corint, 2000; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 221.

40 M.N.U.A.I., *Colecția documente, Colecția Corpului Voluntarilor Români din Siberia*, dosar III, inventar 6548, nr. 133, 143; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, p. 243.

41 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 222. Contractul semnat la Penza, în Siberia, între părțile aflate până la acea dată în stare de conflict a avut 19 puncte. Acesta a survenit după încheștările militare din Siberia centrală, cu dozebire purtate în preajma localităților: Taișet, Tulun, Ugar, Nijni-Udinsk, Șeragul-Kaitun,

42 Vezi pe larg în acest sens în: Cornel Țucă, *Aducerea în țară în 1920 a Legiunii de vânători ardeleni și bucovineni din Siberia; Armata română și patrimoniul național*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010, p. 359-364; Idem, *Prizonierii români din Armata austro-ungară internați în Rusia*, p. 265-274.

democratice, ale dreptului și valorile libertății, în condițiile în care statul român întregit nu îngrădea pe nimeni, ci din contră, mai sublinia acesta în textul menționat. Alt editorial, semnat de același E. Bufnea, a fost *Cuvinte frumoase despre noi*, în care locotenentul român prezintă în mod succint evenimentele militare din Siberia și confruntările purtate cu Armata Roșie și partizanii sovietizați din regiune, dar și victoriile repurtate de Legiunea Română în gările Șeragul din 3 ianuarie 1920, respectiv Kuitun în luna următoare a aceluiași an. Printre alte informații, periodicul acesta a prezentat documentele care au condus la formarea în 7 noiembrie 1920 a Asociației Casa voluntarilor români din Siberia, statutul, programul și obiectivele sale. Și acest periodic a prezentat actul depunerii jurământului față de România și regele său, respectiv ceremonialul desfășurat la Vladivostok în 23 mai 1920.

De asemenea, în paginile acestui periodic au fost expus motivele prezenței generalului Găvănescu la Vladivostok, dar și prezentarea inspecției generale pe care acest ofițer, venit de la Tokio ca delegat al principelui moștenitor Carol I a făcut-o Legiunii Române de Vânători Transilvăneni și Bucoveneni în 19 iulie 1920. Prezentăm în rândurile următoare un extras succint din discursul generalului Găvănescu, susținut în fața trupei și ofițerilor români: *Azi suntem laolaltă toți românii: moldoveni, munteni, basarabeni, ardeleni, bucovineni. Ne întâlnim de la Tisa, la Nistru, până la Dunăre și dincolo de Dunăre*, în care oficialul militar român sintetiza marile momente ale anului 1918 și îndeplinirea speranțelor seculare ale românilor de pe ambele versante ale Munților Carpați⁴⁸.

Remarcăm de asemenea, că într-un număr special al săptămânalului *Țara Noastră*, editat în 6 februarie 1921, s-a reprodus un mesaj important adresat de maiorul Victor G. Cădere voluntarilor români cu prilejul aniversării zilei de 24 ianuarie. Rememorăm un sumar fragment din acesta: *Să ne legăm de patria noastră scumpă România, iar spre patrie trebuie să-și îndrepte fiecare cugetul*. Tot în Vladivostok au mai fost editate și alte periodice românești preum: *Monitorul oficios*, care a fost un ziar umoristic, având ca principal editor și redactor pe sublocotenentul Teodor Stoianovici. Periodicul acesta a avut 9 apariții în anul 1919, unele scrise de mână, iar altele au fost dactilografiate. În principal a fost pentru voluntarii o lectură plăcută, care era citită seara, anterior stingerii în vagoanele blindate „Mărășești” și „Horea”⁴⁹.

Alt periodic important, deși a avut public mai restrâns, adresându-se de regulă ofițerilor, a fost *Pițigușul*. Acesta a fost editat cu subtitlul sugestiv intitulat ca *foaie confidențială a ofițerilor români* care activau în cadrul Misiunii Militare

Regale a României din Orient⁵⁰. De semnalat și faptul că în numele Legiunii Române de Vânători Transilvăneni și Bucoveneni au mai fost editate în Vladivostok periodicele *Glasul Vremii* și *Legiunea română din Siberia*, între 1918-1919⁵¹.

În finalul succintului nostru studiu facem observația că și alți români prizonieri în Rusia au editat o serie de periodice, dar ca urmare a alăturării lor Armatei Roșii și în care au activat ca voluntari în urma unor virulente campanii propagandistice care au fost organizate de agenții comuniști în lagărele de prizonieri⁵². Printre aceste publicații menționăm: *Gazeta țăranilor*, care a apărut între 1918-1919 în Siberia. Periodicul amintit a fost editat ca supliment al ziarului *Foaia țăranilor*, publicată anterior în Moscova de un grup de redactori români adepți ai noului regim comunist care se instala în Rusia. În Irkutsk apărea și *Libertatea*, publicație bilingvă realizată în limbile română și rusă. Redactată de un comitet al secțiunii române a Partidului Bolșevic, filiala din Irkutsk, Omsk și Tomsk (Siberia central-sudică), coordonat de cel care semna sub pseudonimul Dickman sau Dic Dicescu, acesta fiind unul dintre membrii importanți ai Biroului regional de Propagandă din Omsk, structură care activa în subordinea organizatorică a Biroului siberian al Comitetului Central al Partidului Comunist din Rusia⁵³.

50 A se vedea pe larg despre activitatea Misiunii în: Cornel Țucă, *Prizonierii români din Armata austro-ungară*, p. 252-292. *Pițigușul* a fost un periodic redactat de Elie Bufnea cu mențiunea extrem de grăitoare: „apare când poate”, unele dintre numerele acestuia nu au fost deloc date.

51 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 226.

52 Ivan N. Șcerbakov, *Voluntarii români în Armata Roșie pe frontul de est în 1917-1919*, în *Analele Institutului de Istorie a partidului*, tomul V, nr. 5, 1959, p. 49-50; ***, *Amintiri. (1917-1922), ale foștilor voluntari români din Armata Roșie în timpul Marii Revoluții din octombrie și al Războiului civil*, București, Editura pentru Literatură Politică, 1957, p. 60, 72, 223-224. A se vedea în acest sens cercetările întreprinse recent asupra acestui subiect istoriografic în: Ionel Sigarteu, *Legiunea Română de Vânători transilvăneni și bucovineni în războiul civil din Rusia (1918-1920)*, în *Astra Salvensis*, anul III, nr. 6, 2015, p. 61-72, Idem, *Prizonierii transilvăneni și bucovineni din Rusia în anul 1918. Voluntarii pentru armatele aliate sau angajați pentru gărzile roșii*, în *Astra Sabesiensis*, nr. 4, 2018, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, p. 87-88

53 S.J.I.A.N., *Colecția Profesor Victor Cădere*, dosar II, f. 17-18; Corneliu Vaida, *Voluntarii români din Rusia, în Douăzeci de ani de la Unire*, (Coord.: Tiron Albani), vol. I, Oradea, 1938, p. 334-343; Ioan Vlad, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni*, în *Astra*, anul 21, nr. 9, 1984, p. 36-40; Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 225. Menționăm, că în scopul salvării prizonierilor români originari din Transilvania sau Bucovina, prinși în Rusia în condițiile declanșării și desfășurării războiului civil, acesta s-a pronunțat pentru evacuarea către porturile vestice ale românilor

48 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 225, 255-256. Acest periodic săptămânal este important mai ales din perspectiva faptului că ne prezintă și detaliază programul repatrierii voluntarilor români și etapele acestui demers.

49 Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 225.

O altă publicație care a fost editată încă din luna mai 1919, la Samara de voluntarii care au activat în Armata Roșie, a fost *Steagul roșu* ca foaie a secției române de propagandă locală care activa în Partidul Comunist Rus din partea vestică și centrală a Siberiei. Atât săptămânalul *Libertatea*, care a fost editat în Irkutk, cât și periodicul *Steagul roșu*, care apărea în Samara, au fost publicate într-un format mic, având fiecare dintre ele câte patru pagini. Au circulat în rândurile voluntarilor și a prizonierilor români care au aderat la ideile comuniste și au fost incluși în diferite unități militare ale Armatei Roșii. Aceștia au fost implicați în conflictele civile dintre rușii albi și roșii în încleștările care s-au purtat în preajma așezărilor ruse Bahmut, Berezovka, Celeabinsk, Cita, Constantinovsk, Irkutk, Kama, Omsk, Perm, Tiumen, Tomsk, dar și în alte localități⁵⁴.

Mai menționăm că în nr. 15 din 26 iulie 1920, periodicul editat de Elie Bufnea în Vladivostok a prezentat felul în care s-a făcut evacuarea prizonierilor și a voluntarilor români în primele cinci etape de transport către România, din cele șapte care au avut loc, menționând printre altele și încărcarea unor importante cantități de material sanitar-medical, dar și tehnică militară, care a fost contractată de România în anii Marelui Război, însă din diverse motive, acestea s-au răstăcit prin porturile rusești din Orient, dar mai ales în urma declanșării revoluției bolșevice care a schimbat fața Rusiei⁵⁵.

În concluzii, remarcăm că atât biblioteca organizată și frecventată de cunoscătorii de carte, școala de ofițeri organizată ca urmare a nevoii imediate de cadre de comandă, dar mai ales presa românească, au reprezentat pentru voluntarii români originari din Transilvania, Banat și Bucovina principalii factori de formare cultural-națională și de educație necesari în relația lor angajată cu țara aflată atât de departe. În scrierile lor publicate în decadele III și IV ale secolului pe care l-am lăsat în urmă, foști voluntari, precum: Elie Bufnea, Sever Bocu, Victor Braniște, Victor Deleu, Simon Ghișă, Petre Nemoianu, Voicu Nițescu, dar și alții au rememorat faptele lor, evenimentele la care au luat parte în Siberia, au menționat care a fost situația existentă într-o Rusie aflată într-o tragică și dureroasă schimbare, așa cum au receptat-o ei, participanți la retragerea către țară de-a lungul unei țări aflate în convulsiile războiului civil.

De asemenea, cei mai sus remarcați au evocat și publicațiile apărute în Siberia, școala organizată de români, activitățile culturale desfășurate sub forma unor manifestări

în vederea protejării lor de armatele aliate aflate în coordonarea lui Maurice Janin, iar mai apoi a repatrierii lor pe calea apei, de regulă prin urmarea itinerariului: Vladivostok, Singapore, Calcutta, Port Said, Constantinopol, Constanța.

⁵⁴ Marin C. Stănescu, Alexandru Roz, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial*, p. 295-296; ***, *Amintiri (1917-1922), ale foștilor voluntari români din Armata Roșie în timpul Marii Revoluții din octombrie și al Războiului civil*, p. 224.

⁵⁵ *Țara Noastră*, anul I, nr. 15 din 26 iulie 1920; Elie Bufnea, *Voluntarii români în Siberia*, Brașov, 1929, p. 64.

ca șezători, cântece, seri de poezie, prelegeri și conferințe, vizionarea de filme, lectura cărților, publicarea unor articole, asociația și clubul cultural, dar și altele. Între acestea s-au situat la loc de frunte, atât în ceea ce privește faptele lor, cât și în memoria lor colectivă, ulterioară acestor evenimente, biblioteca și cărțile sale, periodicele și editorialele acestora, școala românească de ofițeri și subofițeri, dar și activitatea care s-a desfășurat prin Secția culturală a Legiunii Române. Prin toate aceste demersuri cultural-formative s-a încercat alinarea sufletului românesc, respectiv s-a urmărit o contribuție la edificarea conștiinței specifice și realizarea educației pentru adulți și a pedagogiei sociale în rândurile voluntarilor și prizonierilor români.

Bibliografie:

Izvoare:

I. Fonduri arhivistice

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Vasile Stoica*, dosar I/37.

Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, Colecția documente, *Colecția Corpului Voluntarilor Români din Siberia*, dosar II, inventare 6546, 6548, 6557.

Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, *Colecția Profesor Victor Cădere*, inventar 350.

II. Periodice

Gazeta Transilvaniei și Bucovinei, (Celeabinsk, Irkutk), anul I, nr. 5 din 8/21 decembrie 1918.

Gazeta Voluntarilor, (Cluj), anul III, nr. 10 din 15 iunie 1925.

Țara noastră, (Vladivostok), anul I, nr. 18-19 din 6 noiembrie 1920.

Neamul Românesc, (Irkutk, Harbin, Vladivostok), anul II, nr. 10 din 29 februarie 1920.

Neamul Românesc, (Vladivostok), anul II, nr. 12/II din 11 martie 1920;

Țara Noastră, (Vladivostok), anul I, nr. 4 din 12 aprilie 1920

III. Dicționare, albume, sinteze

Rustoiu, Ioana; Cutean, Smaranda; Rustoiu Gabriel, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920). Album*, Baia Mare, Editura Marist, 2010.

IV. Lucrări generale și speciale:

Bufnea, Elie, *Voluntari români din Siberia*, Brașov, 1928, vol. II, p. 89-92.

Bufnea, Elie, *Cruciați, tirani și bandiți, vol. I, În Rusia Sovietelor*, Baia Mare, Editura Marist, 2008;

Bufnea, Elie, *Cruciați, tirani și bandiți, vol. II, În Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Editura Marist, 2008.

Bufnea, Elie *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea 1914-1918*, Baia Mare, Editura Marist, 2009.

Delapecica, Petre Ugliș, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, ediție îngrijită de Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean,

Marius Cristea, Tudor Roșu, Alba Iulia, Editura Altip, 2015.

D'Encausse, Carrere Helene, *Imperiul Eurasiei: o istorie a Imperiului Rus de la 1552, până astăzi*, București Editura Orizonturi, 2008.

Dragomirescu, Alexandru; Cantemir Moșoiu, *Generalul Traian Moșoiu, ostașul și politicianul în slujba țării*, Ploiești, Editura PrintEuro, 2000.

Ghișă, Simion, *Luptele românilor cu bolșevicii în Siberia (1918-1920)*, Baia Mare, Editura Marist, 2009.

Marie, Jean-Jacques, *Histoire de la guerre civile russe 1917-1922*, Paris, Editions Tallandier, 2015.

Masaryk, Thomas G. *La résurrection d'un état: souvenirs et réflexions 1914-1918*, Paris, Librairie Plon, 1930.

Matei, Pamfil, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) și rolul ei în cultura națională*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Mărdărescu, Gheorghe, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, București, Editura „Cartea Românească”, 1921.

Mohr McGuire, Joan, *The Czech and Slovak Legion in Siberia, 1917-1922*, Jefferson/North Carolina/London, Inc. Publishers, 2013.

Moșincat, Constantin; Bihoreanu Gheorghe Tudor; Tulvan Ioan, *General Traian Moșoiu – arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Oradea, Editura Tipo MC, 2004.

Nazare, Moașa Ruxandra, *Încercarea de realizare a unei succinte schițe* în, <http://www.bjbv.ro/scan/schitaGT/Untitled-18.html>, accesat în 5.05.2018, Biblioteca Județeană Brașov.

Neagoe, Stelian, *Universitatea Daciei Superioare la Sibiu*, în *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

Nițescu, Voicu, *Gazeta Transilvaniei. O recapitulare necesară*, Brașov, 1924.

Procopovici, Alexandru, *15 ani de la Unirea Bucovinei*, Cernăuți, f.e., 1933.

Sakharow, Konstantin, *The Czechs Legions in Siberia*, Ohio, Buda Publishing, 1992.

Smele, John, *Civil War in Siberia: The Anti-Bolshevik Government of Admiral Kolchak 1918-1920*, Cambridge University Press, 1997.

Stănescu, Marin C.; Roz Alexandru, *Prizonieri și voluntari români din Primul Război Mondial și Marea Unire din 1918*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2003.

Șerban, I. Ioan, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2003.

Țucă, Cornel, *Aducerea în țară în 1920 a Legiunii de vânători ardeleni și bucovineni din Siberia; Armata română și patrimoniul național*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010.

Țepelea, Ioan, *1919. O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995;

Venner, Dominique, *Les blancs et les rouges. Histoire*

de la guerre civile russe 1917-1921, Paris, Pygmalion Gerrard Watelet, 1997.

Werth, Nicolas, *Istoria Uniunii Sovietice, de la Lenin la Stalin*, București, Editura Corint, 2000;

***, *Amintiri. (1917-1922), ale foștilor voluntari români din Armata Roșie în timpul Marii Revoluții din octombrie și al Războiului civil*, București, Editura pentru Literatură Politică, 1957.

V. Studii și articole de specialitate

Băluțiu, Rodica, *Atitudinea soldaților români față de Primul Război Mondial*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, anul XLVI, nr. 1-2, 2001, p. 108.

Bufnea, Elie, *Formațiile de voluntari*, în volumul *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, I, București, [Imprimeria Cultura Națională], 1929, p. 120-121.

Braniște, Victor, *Gazeta Transilvaniei în Siberia*, în *Almanahul presei române pe anul 1926*, București, 1925, p. 71-81.

Nițescu, Voicu, *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei în Celeabinsk*, în *Gazeta Transilvaniei și Bucovinei*, anul I, nr. 1, 13/26 octombrie 1918, p. 1.

Racovițan, Mihai, *Constituirea marilor unități militare ardelen. Participarea lor la apărarea Marii Uniri*, în *Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica*, anul I, 2004, p. 245.

Radosav, Doru, *Memoria „de jos” a războiului. Câteva considerații*, în *Anuarul Institutului de Istorie Orală*, anul XIV, 2014, p. 6-7.

Rușet, Răducu, *Gazeta de Transilvania: punct de referință al presei românești din Ardeal*, în *Acta Musei Porolisensis*, anul XXVI, 2014, p. 100-101.

Sigarteu, Ionel, *Legiunea Română de Vânători transilvăneni și bucovineni în războiul civil din Rusia (1918-1920)*, în *Astra Salvensis*, anul III, nr. 6, 2015, p. 61-72.

Sigarteu, Ionel, *Prizonierii transilvăneni și bucovineni din Rusia în anul 1918. Voluntari pentru armatele aliate sau angajați pentru gărzile roșii*, în *Astra Sabesiensis*, nr. 4, 2018, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, p. 87-88.

Sigarteu, Ionel, *Legiunea Română de Vânători transilvăneni și bucovineni în războiul civil*

Șcerbakov, N. Ivan, *Voluntarii români în Armata Roșie pe frontul de est în 1917-1919*, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului*, tomul V, anul V, nr. 5, 1959, p. 49-50.

Șerban, I. Ioan, *Gazeta România Mare, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1918)*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, anul 8, 2004, p. 182.

Vaida, Corneliu, *Voluntarii români din Rusia, în Douăzeci de ani de la Unire*, (Coordonator: Tiron Albani), vol. I, Oradea, Fundația Celor Trei Crișuri, 1938, p. 334-343.

Vlad, Ioan, *Cărturarii brașoveni pentru România Mare*, Brașov, Editura Academiei Aviației și Apărării Antiaeriene „Henri Coandă”, 1999, p. 170-200, 273-293.

Felix Milleker

Mehala – 1723-1910

Istoria localității

și explicarea denumirii*

Mehala, actual a cincea circumscripție a orașului Timișoara, a fost în trecut o comună independentă distinctă, cu propria ei evoluție și istorie, pe care o relatăm în cele ce urmează.

Hotarul așezării avea o suprafață de 12.769 iugăre¹ și se întindea de la cartierul periferic Iosefin spre nord-vest până la Beșenova (*Dudești*) și Sănandrei, fiind plan, situat la altitudini între 88 m (în sud) și 98 m (în nord) față de nivelul Mării Adriatice și străbătut de pârâul Beregsău și șanțul Crivabara. El cuprinde tarlalele Seliște, Cioca și Dealul Flămând, precum și Pădurea Cioca, unde a existat către sfârșitul secolului al XVII pentru scurt timp un sat cu același nume.

* * *

Din vremea epocii otomane (1552-1716), nu a dăinuit decât puțin până în prezent. Între altele s-a păstrat toponimul Mehala, respectiv Mahalla, denumire preluată de popoarele balcanice în limbile lor.

I. Localitatea Mehala.

În 14 septembrie 1722, „Administrația Țării” din Timișoara, în calitate ei de autoritate supremă a provinciei „Banatul Timișoarei” între anii 1716 și 1778, dispune magistraților și deputaților din Palanca Mare a Timișoarei să nu permită așezarea sârbilor în locul menționat, pentru că din motive determinate de extinderea fortificațiilor nu numai că vor fi demolate case, dar se va delimita o nouă așezare, în care ei se vor putea așeza.

În primăvara anului 1723, o dată cu începutul lucrărilor la fortificațiile Timișoarei, care au fost extinse cu mult în afara palisadelor turcești, locuitorii celor două Palănci, ale căror case erau cuprinse în interiorul centurii fortificate, s-au stabilit în două grupuri în afara orașului, astfel luând ființă Mahalla (sau Orașul Nou) și Maierlele (vechi).

După marele incendiu din anul 1738, populația sârbă din Mehala a sporit prin venirea sârbilor din interiorul cetății. Tot atunci s-au alăturat sârbilor și românii.

¹ 1 iugăr = 1.600 stânjeni pătrați austrieci = 0,5754642 ha.

* Reproducere după ediția trilingvă germano-româno-sârbă apărută la Banat Media Verlag din Germania, în 2018. Prima ediție în limba germană a apărut la Vârșet, în 1928, la Editura Instituției Artistice Văduva J. C. Kirchner.

La început, locuitorii ortodocși nu dispuneau de un paroh. Probabil că erau păstoriți de preoții din Timișoara. Registrele matricole separate au fost întocmite încă din 1743, dar pentru că în actele eparhiei ortodoxe dintre anii 1727 și 1773 nu este consemnată parohia, putem considera că aceasta a fost înființată abia în 1774 și dotată cu două parcele de teren.

În 1744 Noul Oraș este subordonat magistratului rascian al Timișoarei.

După mijlocul secolului locuiau aici și un număr de familii germane, pentru că în 1764 institutorul Franz Bernhard Wischoffsky solicită magistratului german să fie angajat ca instructor școlar în Mahalla.

1768 magistratul rascian din Varoșul Nou (Orașul Nou) primește un instructor școlar „iliric”, căruia îi acordă o soldă anuală de 150 florini renani².

În 1779-80, comunei Mehala, care conform calității solului se afla în clasa I fiscală, i se impune o contribuție de 2.350 florini renani și 15 creițari.

Tot atunci Banatul Timișoarei a fost înglobat Ungariei și împărțit în comitate. Satele și moșiile, care erau toate în posesia Camerei Imperiale de la Viena au fost scoase la licitație. Mehala era de asemenea o moșie camerală, însă fiind considerată o periferie a Timișoarei așezarea a fost cedată în 1782 de cameră fără licitație orașului Timișoara, care solicita Mehalla, la un preț estimat de 101.482 florini și 32½ creițari.

Noul posesor s-a îngrijit de îndată de creșterea populației. În anul 1784 orașul Timișoara oferă comisiei de colonizare în Mehala 20 de locuri de gospodărie țărănești și alte 10 locuri de casă. În 1786 erau stabilite 19 familii germane, care din punct de vedere religios aparțineau de parohia romano-catolică din Iosefin. Tot atunci s-a discutat și popularea cu protestanți, dar fără nici un fel de rezultat, deoarece aceștia nu au găsit o biserică protestantă în localitate, iar orașul Timișoara nu voia să permită construirea uneia.

În anul 1786 a fost construită biserica Sf. Nicolae, pictată în anul 1819 de N. Aleksić.

În anul 1790 a fost primar Maxim Popović.

Precum știm, după moartea împăratului Iosif II (1790) multe din deciziile sale și contractele încheiate în timpul guvernării sale au fost anulate. Acest lucru s-a întâmplat în legătură cu contractul de vânzare a Mehalei.

Orașul Timișoara a decis în instrucțiunile date la 2 mai 1792 deputaților trimiși la deschiderea dietei ungare de la Buda în 20 mai 1792 să încerce să reglementeze problema moșiei Mehala. Cum însă prețul convenit la 21 decembrie 1781 în „Actul de privilegiere al orașului liber” nu a fost achitat camerei de către oraș, predarea reală a

² fl. – florinul renan sau florinul Rinului (lat.: florenus Rheni) monedă medievală de aur. cr. = creițarul = 1/60 diviziune a florinului.

Mehalei nu a avut loc. De altfel, deputații orașului nici nu au ajuns în 1792 să pună problema în discuție, pentru că după aprobarea cheltuielilor de război și a recrutărilor, Dieta și-a închis lucrările. Deputații orașenești s-au străduit de mai multe ori să rezolve problema. S-au adresat fără succes chiar și regelui. Totul a fost degeaba. Până în 1815 s-au plătit 90.000 florini din prețul de cumpărare și cum această sumă nu putea fi retrocedată, orașului i-a fost cedat dreptul de uzufruct al moșiei, ipotecate fiind 1.300 de iugăre teren arabil și 8 iugăre de pădure. În 1825 însă timișorenii au urgentat predarea, dar iar s-au ivit dificultăți. În 1830 deputatul Josef Klapka a declarat că Mehala este pierdută pentru Timișoara.

În 1793 orașul a construit o nouă clădire pentru școala ortodocșilor sârbi și de atunci învățătorii lor erau obligați să predea nu numai în sârbă, ci și în germană. În 1809 a fost înființată o a doua clasă sârbească.

În anul 1794 este menționat primul învățător german, Jakob Neisel, căruia i-a urmat în 1796 Leonhard Hetterich.

În anul 1798 hotarul avea o suprafață de 8.218 iugăre și 1534 stânjeni austrieci pătrați³. Din aceasta reveneau 4.808 iugăre și 434 stânjeni austrieci pătrați locuitorilor, 1950 iugăre erau pământ arabil și pajști, 1.016 iugăre pădure reveneau marilor proprietari funciari și 438 iugăre erau așa-numite proprietăți libere.

De la începutul secolului avem câteva informații privind școlile germane. În 1805 devine Mathias Haich învățător. În 1807 erau în școala germană 30 de copii și în 1811 este angajat ca învățător Franz Friedrich.

Începând din 1805, comitatul impune orașului Timișoara o contribuție insurecțională de 396 fl. și 14 cr., din 1809 de 2.029 fl. Provizor era în 1809 Schumann.

În anul 1823, când localitatea număra 242 locuitori romano-catolici, la școala germană preda un învățător la 40 de elevi.

În anul 1828 existau 445 de romano-catolici, 3.228 ortodocși, 10 protestanți și 46 evrei, în total 3.729 locuitori.

În anul 1832 existau 368 de romano-catolici, 8 protestanți, 3.342 ortodocși și 76 evrei, în total 3.724 locuitori. În hotarul localității, al cărei teren era de primă calitate și unde toate cerealele creșteau din belșug, existau 118.418 sesii de pământ.

În 1835 la școala germană instruia Anton Lechner 61 de elevi.

În anul 1836 au fost numărați 570 romano-catolici, 2.889 ortodocși, 7 protestanți și 25 evrei, în total 3.491 locuitori.

În 1848 se aflau în așezare 769 romano-catolici, 9 protestanți, 3.378 ortodocși și 65 evrei, în total 4.221 locuitori. La școala romano-catolică germană erau 161 elevi.

Până în 1848 Mehala aparținea de plasa Timișoara.

3 1 stânjen austriac pătrat = 1,8965 m, 1 stja.p. = 3,59665 m².

În 1848 în cadrul Plasei Superioare Timișoara este înființată plasa Mehala, care însă a fost desființată spre sfârșitul anului 1849.

În anul 1850 Mehala devine o comună independentă, înzestrată împreună cu Ghiroda cu un notar, după ce deja în 1848 a luat sfârșit dreptul de patronaj al orașului, Timișoara, nemaicontribuind din 1856 la bugetul școlar.

O sursă din anul 1851 ne redă următoarea descriere: Mehala este un sat româno-german cu 3.363 locuitori, între care 788 sunt catolici germani și maghiari, 5 uniți (*greco-catolici*, n. trad.) și 2.656 ortodocși, 43 de evrei și 152 țigani. Teritoriul localității este plan și foarte rodnic, în principal fiind produs exclusiv grâul. El se întinde pe 8.133 iugăre și 127 stânjeni austrieci pătrați, din care 843 iugăre locuri de casă urbariale, 3.051 iugăre teren arabil, 908 iugăre fânețe, 610 iugăre și 729 stânjeni austrieci pătrați pășuni, 468 iugăre și 1.460 stânjeni pătrați teren liber, apoi 2.751 iugăre în posesia camerei, din care 1.016 iugăre sunt pădure și 402 iugăre pârloagă. Tot aici se mai găsesc și 10 iugăre de sărături și 40 de iugăre cu mlaștini. În afara acestora pe teritoriu se află un turn de pulbere, așa-numita „Grădină prezidențială”, și un poligon de tragere al orașenilor, unde timișorenii au obiceiul de a face excursii, o fabrică de coloranți și una de țigări, precum și 127 de meseriași și comercianți.

În 1853 sunt înregistrați 3.375 locuitori, perimetrul teritorial cuprindea 8.046 iugăre, din care 1391 iugăre posesiuni liber disponibile, care se aflau și ele în posesia erariului cameral. Preoții ortodocși se numeau: Stefan Dragolić, Gabriel Nikolić și Konstantin Hadschy (n. trad. Constantin Hagi); institutor german era Anton Sunner și cel român Antoniu Laziciu. În 1854 primar era Kosta Tjinku (n. trad. Costa Tincu) și notar Lucas Gregus (n. trad. Luca Greguș).

În 1861 este reactivată plasa Mehala, care în 1872 devine plasă centrală. Din 1861 până în 1866 în Mehala pretorul plasei era Holdman de Mesko.

În 1865 existau în hotarul așezării 1 mare proprietar și 644 mici proprietari funciari, 4.300 iugăre teren arabil, 751 iugăre fâneată, 1.337 iugăre pășuni, 1.277 iugăre pădure, 56 iugăre vii și 438 iugăre de teren nefolosit, în total 8.159 iugăre. Venitul era estimat la 45.212 fl. C.M și 23 cr⁴.

În 1869/70 a fost notar Aristid Nikolits. Anterior, Mehala primește un oficiu poștal. În anii 1869-1877 șeful poștei (dirigintele oficiului poștal) era Emmerich Angyal, iar în 1881 Anna Angyal.

La 31 decembrie 1869 componența populației se prezenta în felul următor: locuitori prezenți 4.621, din care 2.220 de sex bărbătesc și 2.401 femeiesc. După religii erau: 1.451 romano-catolici, 26 greco-catolici, 2.986 ortodocși,

4 florini C.M. (Fl.C.M.) = florini convenționali = 1 1/5 florini renani = 72 creițari.

32 protestanți, 12 reformați, 114 evrei. Șeptelul animal cuprindea: 662 cai, 7 măgari, 858 vaci, 2.230 oi, 3 capre, 540 porci și 147 stupi de albine.

Interesante sunt și informațiile privind meseriile și comerțul din localitate în 1867. Meseriași erau 11, și anume 1 brutar, 1 cizmar, 1 măcelar, 6 proprietari de mori cu cai, 1 fierar, și 1 rotar. Comercianți s-au numărat 5: 3 negustori de mărfuri mixte, 1 comerciant de veselă și 1 băcan. Apropierea de Timișoara nu a permis atunci prosperarea meseriașilor și a comercianților.

În anul 1867 localitatea a obținut rangul de comună mare. Pe atunci notar era Emmerich Angyal, investit fiind cu această funcție în anii 1873-1880.

În 1881 s-au înregistrat: 690 case și 4.121 locuitori. După limbile vorbite erau: 235 maghiari, 1.153 germani, 8 slovaci, 1.739 români, 696 sârbi, 118 vorbitori de alte limbi din cuprinsul Ungariei, 139 vorbitori de limbi străine și 133 care încă nu puteau vorbi. Pe confesiuni religioase erau: 1.250 romano-catolici, 3 greco-catolici, 2.636 ortodocși, 28 protestanți, 26 reformați, 117 evrei și un credincios de altă religie. Doar 851 puteau să citească și să scrie.

În 1883 existau 3.178 de parcele funciare și teritoriul localității avea 8.329 iugăre și 795 stânjeni pătrați. Acestea din urmă se împărțeau în: grădini 567 iugăre 616 stânjeni pătrați, vii 307 iugăre 1115 stânjeni pătrați, teren arabil 4.856 iugăre 1.061 stânjeni pătrați, fânețe 737 iugăre 992 stânjeni pătrați, pășuni 365 iugăre 1.529 stânjeni pătrați, pădure 1.244 iugăre 649 stânjeni pătrați, stufăriș 1 iugăr 1.139 stânjeni pătrați, similare 97 iugăre 486 stânjeni pătrați și terenuri neimpozabile 436 iugăre 1.211 stânjeni pătrați.

În anul 1883 Ignaz Lillin deținea postul de notar.

În 1889 impozitele însumau 26.978 fl. și 38 cr., alocațiile reprezentând 16 %. În 1890 bugetul administrației era de 2.905 fl. 83 cr., cheltuielile de asigurare 1.253 fl. 20 cr., avutul și creditele 18.660 fl. 13 cr., averea pasivă 5.684 fl. 53 cr., deci comuna avea o avuție netă de 12.975 fl. 63 cr.

În 1893 în localitate s-au numărat 295 de țigani.

În anul 1895 a fost deschis un oficiu matricol civil și în acest scop a fost creat un post de ajutor de notar. Atunci Aurel Popescu era notar și Johann Csernas viconotar.

În același an totalul impozitelor pe localitate era de: 22.341 fl. 28 cr., suma totală a cheltuielilor de 8.687 fl. 06 cr. și raportate la impozite de 39 %.

În 1896 s-au înregistrat 280 de nașteri, 206 decese și 55 de cununii. Sporul natural a fost deci de 74.

Bine s-a dezvoltat învățământul. După separarea religioasă a românilor de sârbi, a fost înființată în 1870 o școală separată românească. În 1884, institutorul confesional evreiesc Elias Hamburger a fost pensionat. În 1885, la școala comunală germană preda deja de ani de zile Johann

Reiter, la cea sârbească și cea românească Jovan Nikolajević și Uroš Vuić. În 1891 a fost înființată o asociație pentru întreținerea unei grădinițe de copii. În 1892 a fost fondată o școală confesională romano-catolică, care a fost trecută în administrația statului în 1896. În 1907 a fost înființată o școală profesională pentru ucenici, în 1910-11 existau la școala de stat 9 institutori pentru 493 de elevi (dintre care 258 germani), la școala românească 2 institutori pentru 100 de copii, în școala sârbească 1 învățător la 44 de elevi, la școala profesională 3 cadre didactice la 80 de ucenici și la grădiniță 3 angajați pentru 171 de copii.

S-a intensificat și activitatea asociațiilor, deși cu o oarecare întârziere. În 1891 a fost fondată Asociația Pompierilor Voluntari, care în 1895 număra 43 de membri. În 1897 a apărut un cazinou, care în 1895 avea 62 de membri. Mai târziu a fost fondată o a doua Asociație de Lectură și în 1896 o asociație de tir.

O amploare evidentă au cunoscut-o meșteșugurile și comerțul. În 1889 în comună erau: 2 comercianți de produse diverse, 16 băcani, 4 negustori ambulanți, 1 negustor de cereale, 1 negustor de porcine, 2 bărbieri, 2 brutari, 1 măcelar, 3 cojocari, 1 conditor, 3 zidari, 1 șelar, 5 fierari, 1 croitor, 11 pantofari, 4 tâmplari, 4 rotari, 1 țesător, 7 birtași, 4 cârnățari, 3 dulgheri, în total 24 de comercianți și 58 de meseriași.

În comparație cu 1867, aceasta reprezintă o creștere cu 250 %, care se datorează faptului că mulți timișoreni s-au mutat în Mehala.

În comună s-au mutat și instituții de credit, care favorizau comerțul. În 1888 a fost înființată o asociație de economii și avans de credite, care în 1895 număra 121 de membrii. Pentru a satisface necesarul de credite ale agricultorilor a luat ființă în 1896 o Cooperativă de Credite.

În 1900 s-a înființat „Erste Mehalaer Sparkassa-Aktien-Gesellschaft” (*Prima Casă de Economii, Societate pe Acțiuni din Mehala*) cu un capital de acțiuni de 100.000 coroane (1.000 de acțiuni a câte 100 de coroane). Aprobarea statutelor a avut loc la 17 iunie 1900. Primul director a fost Mathias Anheuer. În 1910, această instituție și-a schimbat denumirea în „Erste Temevar-Franzstädter Sparkassa A.-G.” (*Prima Casă Timișoreană-Franciscină de Economii S.A.*). În 1914 capitalul de acțiuni a fost majorat prin emiterea a 1.000 acțiuni noi de câte 100 coroane, cele 100.000 coroane fiind preluate preluate de către „Erste Temesvarer Sparkassa” (*Prima Casă Timișoreană de Economii*), prin care institutul a fost afiliat Casei de Economii Timișorene. În aceeași perioadă a fost fondată ca și cooperativă Casa Sârbă de Economii, ale cărei statute au primit aprobarea la 3 aprilie 1900.

În 1896 comuna a primit dreptul de a ține săptămânal un târg alimentar.

Recesământul agricol din anul 1895 a dat următorul rezultat: economii (gospodării) 647, teren arabil 8.335 iugăre, grădini 105 iugăre, fânețe 609 iugăre, vii în rod 33, vii neroditoare 10 iugăre, pășune 471 iugăre, pădure 2906 iugăre, teren neproductiv 280 iugăre, în total 12.769 iugăre. Numărul pomilor fructiferi 11.558, bovine 805, cai 769, măgari 6, capre 6, porci 1.203, oi 1.207, păsări 11.793, stupi de albine 104. Proprietari funciari mai mari au fost: dr. Emmerich Telbisz cu 591, dr. Bela Mrsco cu 216 și Ernest Varnay cu 209 iugăre.

La 1900 este menționat un hotar de 8.526 iugăre cadastrale, 954 de case și 6.188 locuitori civili și 8 militari. Între cei prezenți se aflau 35 de străini și 15 locuitori se aflau în străinătate. După limba maternă erau 512 maghiari, 2.563 germani, 6 slovaci, 2.284 români, 7 croați, 757 sârbi, 67 de altă etnie. După religie au fost identificați 2.880 romano-catolici, 5 greco-catolici, 3.080 ortodocși, 40 luterani, 47 reformati, 1 unit, 141 evrei și 2 de altă religie. 3.031 știau să citească și să scrie.

Retrospectiv se constată că numărul germanilor (de fapt a catolicilor) a crescut de la 242 în anul 1823 până în 1900 de zece ori și că cel al ortodocșilor, în majoritate români, a scăzut de la 3.342 în anul 1832 cu 2½ la sută.

În 1901 a fost notar Julius Mezei și din 1903 până la în prezent Julius Bellu (Iuliu Belu, n. trad.).

În anii 1904-1909 au emigrat 423 de persoane, din care s-au reîntors 150.

În 1903 alocațiile comunale s-au ridicat la 79,5 % și în 1906 la 74,5 %. Impozitele de stat au însumat 119.450 coroane.

În 1907 s-au numărat în localitate 11 negustori de mărfuri mixte, 24 comercianți de produse de uz casnic, 9 angroșiști, 1 negustor de fân, 1 negustor de lemne, 1 negustor de mărunțișuri, 1 comerciant de piele, 1 negustor de făină, 1 comerciant de alte produse, 1 negustor de porci, 1 vopsitor, 15 bărbieri, 6 brutari, 1 legător de cărți, 1 forator de fântâni, 1 strungar în lemn, 3 măcelari, 1 producător de cuptoare de teracotă, 1 producător de pieptene, 1 producător de dulciuri (produse zaharate), 3 cojocari, 3 lăcătuși mecanici, 6 zidari, 1 presator de ulei, 1 coșar, 1 curelar, 2 lăcătuși, 6 fierari, 6 croitori, 20 de pantofari, 1 confecționar de site, 1 tinichigiu, 8 tâmplari, 2 cizmari, 2 rotari, 13 cârnățari, 8 dulgheri, 2 zugravi. În total erau 51 de comercianți și 122 de meseriași. La aceștia se adăugau 24 de birtași, 1 cafengiu, 1 producător de apă gazoasă, 1 spălătorie, 1 proprietar de agregat de treierat și, în sfârșit, 1 antreprenor de pompe funebre.

Dacă comparăm cei 201 comercianți, meseriași și întreprinderi similare enumerate aici cu cifra de 18 din

anul 1867, în cei 50 de ani se constată o creștere de 11 ori.

Creșterea numerică a populației romano-catolice este confirmată de următoarele fapte. În 1887 a fost construită prin contribuțiile credincioșilor o biserică romano-catolică și consacrată Sfintei Fecioare Maria. Încă înainte de 1900 catolicii s-au constituit într-o comunitate religioasă autonomă cu statute proprii.

În anul 1881, Geza Draskovics obține prin decizia nr. 1374 a magistratului aprobarea pentru înființarea unei farmacii și o pune în aplicare, pe firmă fiind trecut Sf. Rege Stefan. Dar el vinde farmacia în anul următor lui Geza Biber. În 1896 aceasta a fost achiziționată de Jordan Seitz. În 1894 comuna s-a obligat în mod voluntar să finanțeze un medic comunal.

Mehala și Timișoara au depins de la bun început una de cealaltă. Mai devreme sau mai târziu trebuia să aibă loc o unificare. În ultimul timp, prin extinderea construcțiilor, Mehala s-a apropiat de Timișoara. Averele Mehalei și situația ei economică erau modeste și nu puteau ține pasul cu evoluția rapidă a Timișoarei. Tot mai mulți mătălenți găseau ocupații în oraș și tot mai mulți meseriași și muncitori timișoreni găseau locuințe și alimente ieftine în Mehala. În decursul timpului o mare parte a locuitorilor Mehalei mergeau datorită profesiei sau din dorință zilnic în oraș, astfel că dorința de alipire a Mehalei la Timișoara a devenit tot mai mare.

La 13 iulie 1907, pe baza dorinței majorității contribuabililor comunei Mehala, reprezentanții lor au decis alipirea și au pus următoarele condiții:

1. Funcționarii comunali vor fi preluați de oraș.
2. În 3-4 ani să se construiască în Mehala o linie de tramvai electric.
3. Să fie introdus iluminatul electric.
4. Trotuarele să fie asfaltate.
5. Se abrogă vama și se menține târgul săptămânal.
6. Strada Sârbilor din oraș se va lega cât de curând posibil cu strada Deschan din comună și se va face o cărare pietonală.
7. Pășunea și locurile de treierat rămân în situația în care se află.
8. Depozitul fondului de cereale rămâne cum este.
9. Străzile și străduțele vor fi făcute în următorii 10 ani pasabile.
10. Încartiruirea militarilor se va face ca și în oraș.
11. Strada dintre Mehala și Ronaț va deveni în următorii zece ani carosabilă.
12. Se va face legătura cu șoselele spre Arad și Becicherecul Mic.

Comitetul Municipal al Timișoarei a luat la 29 martie 1909 o decizie în acest sens. Cu toate că pierdea o comună puternică din punct de vedere fiscal, comitatul Timiș a susținut această idee în congregația ținută în 3 mai, pe baza căreia ministrul de interne ungar a dispus prin ordonanța numărul 123.008 din 16 decembrie 1909 încorporarea Mehalei în teritoriul orașului Timișoara. Unirea de fapt a avut loc la 1 ianuarie 1910, când

viceprefectul comitatului Timiș, Alexander Ferenczy, a predat comuna orașului Timișoara, aceasta fiind preluată de primarul dr. Karl Telbisz. Funcționarii au fost preluați de oraș și corpul reprezentanților acesteia a fost sporit cu 16 noi membrii. În acest scop Timișoara a făcut sacrificii substanțiale, Mehala neavând în afara clădirii ipotecate a primăriei niciun fel de avere. Dar Timișoara a câștigat un teritoriu, prin care arealul său se mărește mai mult de două ori, favorizând enorm dezvoltarea sa ulterioară.

Recensământul din 1909 a înregistrat în Mehala 1.458 de case de locuit cu 2.425 de locuințe și 8.797 locuitori.

Din aceștia 1.122 au avut vârsta de 6-11 ani. După limba vorbită locuiesc aici: 2.275 maghiari, 3.149 germani, 44 slovaci, 2.419 români, 3 croați, 832 sârbi și 75 de altă limbă. După religie au fost: 4.909 romano-catolici, 44 greco-catolici, 341 reformați, 123 luterani, 3.276 ortodocși, 1 unitarian, 101 evrei și unul de altă confesiune.

În momentul unificării, necesarul bugetar comunal era de 32.560 coroane. Ultimul notar s-a numit Julius Belu (Iuliu Belu, n. trad.).

Reprezentanții orașului Timișoara au cumpărat noul cartier Franciscin.

La 27 iulie 1919, românii au ocupat o dată cu Timișoara și Franciscin-Mehala, a cărei evoluție a devenit acum mult mai intensivă. Din interiorul orașului a fost construită o linie de tramvai, de-a lungul căreia a apărut o stradă care a constituit prima legătură cu orașul. În partea dinspre Iosefin a apărut colonia maghiară Ronaț, prin care, cu timpul, s-a realizat treptat legătura cu Iosefinul. Ministrul român de interne a aprobat cu ordonanța nr. 16.392 circumscripția a V-a cu denumirea Principele Mihai pentru acest cartier al orașului.

În 1922 a fost înființată parohia romano-catolică și dotată din partea orașului Timișoara. Primul preot romano-catolic a fost părintele franciscan Paul Wrobel.

La sfârșitul anului 1925 a fost pusă de către episcopul român din Arad, în prezența regelui român, în cadrul unei mari festivități, piatra de temelie pentru impozanta biserică românească nouă, construită în stil bizantin.

În anul 1921 farmacia a fost preluată de Eugen Roth.

Apărută în condiții modeste, Mehala, a V-a circumscripție a Timișoarei, va ajunge în curând din urmă dezvoltarea cartierelor surori.

II. „Fântâna pașei” și „Grădina prezidentului”.

La marginea nordică a Mehalei este o fântână cu apă de băut sănătoasă, motiv pentru care comandanții turci ai Timișoarei aveau aici o casă de distracții și o grădină. De aceea această fântână se numea „Fântâna pașei”.

Când la sfârșitul lunii august 1716 prințul Eugeniu a ajuns cu trupele sale în fața Timișoarei, grenadierii au ocupat mai întâi casa de distracții, ținând-o în posesia lor.

După aceasta clădirea a fost renovată și din martie 1738 până în martie 1739 a fost utilizată drept lazaret pentru bolnavii de ciumă, având spații de internare pentru 70 de bolnavi, îngrădită și păzită fiind de militari. Se mai știe că din anul 1742 ea a fost arendată prin licitație de către administrația provincială. În 1754 ea a fost cumpărată de către episcopia sârbă din Timișoara și folosită de către episcopii respectivi drept reședință de vară.

În 1777 revine în posesie provincială. Atunci împărăteasa Maria Teresia a acordat o sumă de bani pentru o refacere totală a clădirii, pentru ca prezidentul provincial să nu ducă lipsă de confort și să se bucure de aerul vărac din apropierea orașului. Construcția palatului de vară al prezidentului s-a realizat în decursul unui an și a fost împodobită în mod deosebit.

După desființarea administrației provinciale a Banatului (1778), clădirea a fost utilizată câțva timp de antrepriză pentru producerea mătăsii. Din 1792 a fost arendată de oraș ca și loc de recreere publică. Johann Lehmann relatează cu privire la acest obiect în notele sale de călătorie următoarele: „La o jumătate de oră de oraș trecem pe lângă grădina prezidentului. Aici călătorii pot vedea o locuință de vară spațioasă, corespunzătoare unui duce și a curții sale. Putem vedea un parc cu arbori înalți, pomi fructiferi pitici și o grădină de legume rodnică. Clădirea aparține stăpânirii, care a cedat orașului dreptul de folosință. Orașul a pus clădirea la dispoziția populației și a angajat un hangiu care este obligat să deservească oaspeții decent și la un preț mic.” În timpul asediului din 1849 clădirea a fost incendiată. În această perioadă mai existau aici o livadă și o grădină de legume. După 1849 clădirea nu a mai fost arendată, ci din anii '50 a fost închiriată de către administrația financiară drept cârciumă unui chiriaș privat.

În 1798 garda civică a construit în grădina prezidentului, pentru suma de 2.365 florini, un poligon de tragere, luându-și denumirea de corpul țințășilor de precizie. Această asociație a devenit o secție a miliției civile constituită în 1808. Mai apoi, după 1831, asociația a prosperat sub comandantul Cavalier Ludwig Bersuder și a sărbătorit la 27 octombrie 1844 o impresionantă sfințire a drapelului, dar s-a desființat în octombrie 1848. A fost reînființată în 1857 ca și asociație de tir și a organizat în vara aceluiași an o tragere festivă în vechiul poligon și din 1858 și-a reluat activitatea într-un nou poligon de tragere lângă gara din Iosefin.

Denumirea de „Grădina Prezidentului” este singura amintire rămasă în graiul poporului de la șeful

țării „Banatul Timișoarei”. Grădina prezidentului le amintește timișorenilor că aici a fost primul loc în care a fluturat în 1716 steagul prințului Eugeniu și că aici a fost redactat actul de capitulare prin care Timișoara și întregul Banat au fost eliberate de sub jugul turcesc.

III. Denumirea „Mehala”.

În afara acestui caz, în care Mehala figurează drept nume al unei comune, ea este des întâlnită în Banat ca și denumire a unui cartier sau a unui grup de case. Astfel, a existat în periferia timișoreană Fabric o „așanumită Mehala valahă”, amintită în 1809, care în 1825 a primit o școală românească și care era încă în 1861 cunoscută drept „Mehala Fabricului”.

Partea sudică a Detăi, care se găsește în prelungirea străzii principale, poartă începând din dreptul râului Bârzava numele: Mehala.

Cartierul Potoc din Caransebeș este denumit și Mehala.

Pe teritoriul localității Delinești se află denumirea topografică „Fabrika seu Mehala” (*Fabrica sau Mehala*).

Deseori găsim denumirea Mehala și în Peninsula Balcanică.

În sudul Serbiei, care până la 1878 se afla sub stăpânire turcească, satele se împărțeau în cartiere (mahalla). Acolo pot fi găsite și părți nedivizate de zadruga⁵ (comunități familiale).

Chiar și în centrul Serbiei uneori satele sunt divizate în mala (mahalle). Aici însă marile „zadrugă” sunt dispărute⁶.

În Valahia, ca și în Moldova locuitorii cartierelor mărginașe se denumeau, potrivit lui Iorga⁷, mahalagii, după turcescul mahala.

În Bosnia, de-a lungul râului Vrbas există un sat Mahala.

Mai jos de Plovdiv există o Ieni-Mahala.

Localitatea cea mai nordică cu acest nume, satul Mahale se găsește în Bucovina la nord-est de Cernăuți.

Prescurtarea pentru Mahalla este Mala.

De la Šabac înspre sud există o mică localitate Pandurovičamala.

Un cartier al capitalei Beograd, care se întinde pe Sava se numește Savamala.

În Vârșeț se găsesc patru străzi (*actualmente cartiere – nota trad.*) al căror nume se termină cu Mala: Čukur Mala, Irig Mala, Radakova Mala și Červenatska

Mala (*Staklenik Mala?*). În trecut existau în Vârșeț mai multe, în total șapte astfel de mala. Toate denumeau cartiere, grupuri de case.

Cea mai importantă dintre ele este Čukur Mala. Acesta era cartierul turcesc, care era înconjurat de o palancă și care după izgonirea turcilor la 1716 era părăsită încă în 1765. Ulterior a fost ocupată de sârbi și de țigani. Cuvântul čukur este turcesc și înseamnă groapă, semnificația denumirii Čukur Mala este deci „cartierul gropii”, ceea ce corespunde cu localizarea, fiind locul cel mai jos al orașului.

Čukur Mala era despărțită prin pâraul Mesić, care până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea se vărsa într-o mică mlaștină, la nord de Irig Mala, despre care tradiția spune că locuitorii ei erau veniți din Srem. De la aceasta se întindea spre est Tokičeva Mala, respectiv Timičeva Mala (la casa de rugăciune engleză) și Radakova Mala, al cărei nume provine de la o familie cu același nume stabilită aici. Acolo se găsea și Dečanska Mala, de la care spre sud se găsea Petika Mala (azi Červenatska Mala). Dečanska Mala și Petika Mala amintesc de imigrația sârbă care a avut loc în 1690 pe timpul patriarhului Arsenje III Crnojević din Ipek și din vecinătatea mănăstirii Dečan. Petika Mala a primit mai târziu, probabil din cauza solului roșcat aflat aici, numele de Červenatska Mala.

Pentru explicarea denumirii Mohale, Mahalla, Mehala și a prescurtării Mala mai menționăm următoarele:

Mahalla este un cuvânt arab și înseamnă, loc de odihnă, de popas. În Asia Mică desemnează o unitate militară, dar în nord-vestul Africii o tabără de războinici, o armată care se adună. Cuvântul turcesc a fost adus în ținuturile noastre și în Balcani de către turci.

În Balcani el desemnează o localitate, o grupă de case, un cartier, așa cum rezultă din următoarele explicații.

În dicționarul sârbesc de Vuk Karadžić (p. 360) se poate citi: „Mahala [Maala, Mala], pentru cartier, cvartir (al unui oraș sau sat), „regio urbis” (lat. cartier al orașului).

În dicționarul sârbo-german de Popović putem găsi: „mala – cartier orășenesc”.

În dicționarul româno-maghiar al lui Putnoký se numește: „mahală – cartier orășenesc”.

Sunt mărturii că acest cuvânt arab există în continuare ca și cuvânt de împrumut în alte limbi.

Versiunea în limba română:
Walter Stahli (Germania)

5 R. T. Nikolić, *Descriere a districtelor Polianica și Clisura*. Srpski Etnografski Zbornik, III.

6 St. M. Mijatović: Districtul Temnic, idem.

7 Iorga: *Istoria poporului românesc*, II, 464.

Marea publicitate prezentă în publicații românești la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*

Blănăria Jean Juster
CASA DE PRIMUL RANG • BUCUREȘTI STR. SFINTILOR 1
Ateliere pronții pentru
confeccțiuni și reparațiuni. Telefon 375/99

ODEON
PREZINTĂ UZINELE
"ODEON"
ONOR. PUBLIC
CANTARETI DE MARE CLASA
ORCHESTRE REPUTATE-JAZZURI
TANGOURI-IMPRIMARI
NATIONALE
CEL MAI VAST
ASORTIMENT MUMAI PE
BAZOS

REPREZANTANTA SI DEPOZITUL GENERAL PENTRU ROMANIA A UZINELOR
ODEON
BUCUREȘTI • CAL. VICTORIEI 79 • B. ELISABETA 1
SUCURSALE: IASI • MAGAZINUL DOINA STR. CUZA VODA 83
CLUJ. STR. MEMORANDULUI 16 • SIBIU. STR. REGINA MARIA 42

Pentru
Primăvara 1936

Magazinul nostru este
cel mai bine asortat în
MĂTĂSURI ȘI LENAURI

Vă puteți îmbrăca la
noi absolut după ultima
modă și totuși foarte eficient

**LA VULTURUL DE MARE
CU PESTELE IN GHIARE**

Theodor Atanasiu & Co S.A.
STR. BAZACAI STR. CAROL 76-78-80-82 STR. HALELOREI

Din trei unul este fumător...

și fumul de țigări lasă urme pe dinți. Acest
inconvenient se poate înlătura însă ușor:
Pasta de dinți NIVEA curăță și albește
splendid dinții, iar apa de gură NIVEA
înviează și dă o respirație curată.

Există pastă de dinți NIVEA spumoasă și nespumoasă.

GRUETZI

spune elvețianul, înțele-
gând „Bună ziua”. Limbile
și moravurile se deosebesc
în toate țările. Cu o sin-
gură excepție totuși. În
toate țările se consumă și
se preferă delicioasa nouă
bomboană „505 cu dungă”.

5 0 5
BOMBOANA EUROPEI

Pentru România produs de KANDIA S. p. A., Timișoara

OVENALL
TOOTH-CREAM

Pasta spumoasă
de dinți OVENALL
este de o eficace ac-
țiune antiseptică, menți-
nând dinții și gingiile în
stare de sănătate.
Pasta de dinți OVENALL
este spornică, deci
foarte economică la in-
trebuințare.

* Sursa documentelor: Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale. Din publicațiile vremii amintim: *Realitatea Ilustrată* (Cluj, București), *Renașterea* (Timișoara), *Lumea* (Timișoara), *Informatorul Comercial al Cooperației* (Timișoara), *Timișana* (Lugoj), *Severinul* (Lugoj), *Înnoirea* (Arad). Selectarea și prelucrarea imaginilor: Dan Pura.

FANTEZIURI MUSULINE

ORIGINAL
JAPONEZE

MTR
31
LEI

**LA VULTURUL DE MARE
CU PESTELE IN GHIARE**

Theodor Atanasiu & Co

STR. BAZACA 1 STR. CAROL 76-78-80-82 STR. HALELOR 21

Din trei unul este fumător...

și fumul de țigări lasă urme pe dinți. Acest inconvenient se poate înlătura însă ușor: Pasta de dinți NIVEA curăță și albește splendid dinții, iar apa de gură NIVEA înviează și dă o respirație curată.

Există pastă de dinți NIVEA spumasă și nespumasă.

Fesătură ideală
"FLEURITA"

INFRUMUSETEAZA

DESENE DE MARE GUST

*ca prin farmec
infrumusețează pe ori-ce
domnișă care are rochița
din "Fleurita"*

LA VULTURUL DE MARE
CU PESTELE IN GHIARE

Theodor Atanasiu & Co

STR. BAZACA 1-3 STR. CAROL 76-78-80-82 STR. HALELOR 21

3 *dinți* **PEBECO**

avantaje importante ale pastei de

1. Menține dinții albi și sănătoși.
2. Neutralizează acidul vătămător al gurei.
3. Răcorește, înlătură mirosul neplăcut al gurei și este absolut nevătămătoare.

Podoaba oricărei femei: săni tari și frumoși

obțin doamnele la orice vârstă numai cu
„FORMER“ loțiune biologică după **Dr. Lux**
(Berlin). **Ridică sănii căzuți**, întărește sănii moi,
formând un bust frumos. **Garanție pentru rezultate.**

Flac. lei 100. 2 flac. lei 180. Depozit: **„OPAC“** Gal. Blanduziei
Et. str. Doamnei 7 București I. Expediție discretă și în Provincie

PENTRU
TOAMNA

**NOUȚĂȚI
MINUNATE**

*La Vulturul de Mare
cu pește în ghiare*

Theodor Atanasiu & Co S.A.

STR. BAZACA 1 STR. CAROL 76-78-80-82 STR. HALELOR 21

Proprietari!

*Veți închiria mai ușor casele, veți găsi
chiriași dispuși să plătească chiria pe care o cereți...*

**dacă INSTALAȚIA
ELECTRICĂ a
imobilului e modernă,
adecuată**

În aceste timpuri grele, chiriașii sunt mai exigenți. Ei vor valoarea completă în schimbul banilor chiriei. În special acei care își pot permite să locuiească într-o locuință modernă, la îndemâna unei locuințe, primul lucru pe care vor să-l observe și să-l găsească este confortul. Confortul și siguranța sunt plăcute. Cu cât este mai sigur și mai confortabil, cu atât este mai ușor să se închirieze. Dacă o locuință are o instalație electrică modernă și adecvată, aceasta este un avantaj foarte mare. Dacă o locuință are o instalație electrică modernă și adecvată, aceasta este un avantaj foarte mare. Dacă o locuință are o instalație electrică modernă și adecvată, aceasta este un avantaj foarte mare.

Electrozgăz
S.A.R.

Expoziție permanentă de aparate
electrice. Calea Victoriei, 50

**Preț 12 luni
PENTRU PROPRIETARI LA
ELECTRICITATE**

Port
*Nu mai ciorâni
și lîngerie
Marca Originală*

GBL

**ORIGINAL
GBL**

TOX

POPLINURI

PENTRU
**CĂMAȘI ȘI
PIJAMALE**

DESENE
MINUNATE

65
LEI MTR

**LA VULTURUL DE MARE
CU PEȘTELE ÎN GHIARE**

Theodor Atanasiu & Co

STR. BAZACI 78-79-80-82 STR. PALILOR 21

Nimic nu este mai bun decât

ULEIUL D'OLIVE *pentru*
INFRUMUȘETAREA TENULUI!

Deoarece Palmolive, săpunul cu ulei d'olive, a fost ales pentru îngrijirea pielii fragede a gemenilor Dionne... și alegerea s'a dovedit a fi fost foarte fericită, de ce nu l-ați adopta și Dv.? Nu este el compus dintr'un amestec secret de uleiuri d'olive și de palmier? Natura n'a creat nimic mai eficient decât uleiurile vegetale pentru a tonifica pielea, făcând-o în același timp fină și frumoasă. Așadar, nu mai stați la îndoială! Încercați Palmolive...

PALMOLIVE

Lei 20 BUCATA

World Copyright reserved — Reproducerea interzisă

SĂPUNUL OLIVE, FABRICAT CU ULEI D'OLIVE

CIORAPUL DE LUX

54

Adesga

ULTIMA CREAȚIUNE

NOILE MODELE

DE COSTUME de BAE și STRAND

FORMA sau MONICA

SUNT UNANIM APRECIATE

Desemnul, croiala și calitatea materialului satisfac pe cei
= mai exigenți sportivi =

Pentru voiaj aprovizionați-vă cu:
Ciorapi, Tricotaje, Halate, Pijamale, Pantofi, Bonete, Cordoane, Bascuri, etc.

SOLAVICI s. a.

Vinde eficient numai mărfuri de calitate!

BUCUREȘTI PLOEȘTI
Str. Lipscani, 37 Pas. Cooperativa

Gratis

BIANCO

Legrain

PUDRA TENDRESSE

NUMAI CATEVA ZILE

Cumpărând
O PASTĂ DE DINȚI **BIANCO**
SAU UN SĂPUN DE
TOALETĂ FIN PARFUMAT **CASTEL**
Legrain
și plătiți prețul obișnuit de Lei 20, primiți azi la
nizator Dns. de parfumerie și UNA CUTIE MARE CU
PUDRA TENDRESSE

(În culorile albă, roz, roșu, ocru, natural, bonane sau mentolată). SRE ÎNCERCARE ÎN MOD ASO-
LUT GRATUIT. Vă veți convinge, că pudra TENDRESSE
este de o finețe și aderență incomparabilă, fin parfu-
ment, că sapunul este delicat de orice întreprind și va
deveni cu siguranță pudra Dumeavostre preferată.

Legrain

Ce-ți pasă ție, prietene!!...

Tu te faci nevăzută după
ce ai adus pruncul. În
schimb aici începe mi-
siunea mea! Eu încep
prin a-i fortifica pielea
fragedă și sensibilă
chiar din prima zi.
Puterea mea o datorez
„Euceritei”, tonicul ex-
celent al pielii.

CREMA NIVEA

Lei 170-240

Lei 270-340

Lei 400

D.MOCIORNITA

INCĂLĂȚĂMINTE DE BOX, CHEVREAU ori LAK
CUSUTA DE DAMA
DE VÂNZARE LA DEPOZITELE DIN BUCUREȘTI ȘI PROVINCIE

SOIR DE PARIS

BOURJOIS

PARIS

COZONACI FRUMOSI
FĂINA DE AUR HERDAN

SENZAȚIE PRINTRE RADIOFONIȘTI

produce noua superheterodină R. 28 cu 5 lămpi moderne și vorbitor electrodinamic la preț
de lei 8.300.

Revânzătorii în toată țara

Reprezentanța: București, Cal. Victoriei 106. — Tel. 247-40

Sunt vindecabile bolile de plămâni?

Toți acei care suferă de astmă, tuberculoză pulmonară, și la laringe, ftizie, catar la vârful plămânilor, tuse învechită, răgușală persistentă, gripă și n-au găsit vindecarea până acum primesc dela noi tămăduiri, absolut gratuite și franco o carte cu multe ilustrații asupra temei: „Sunt vindecabile bolile de plămâni?”. A se scrie o carte poștală, francată cu 7 lei — la adresa exactă: PUHLMANN & CIE. BERLIN, 836 MIGGELSTRASSE 25—25 a.

**Fantoma
INDISPOZIȚIILOR
DE STOMAC
vă pândeste**

Pentru a evita ca îngrozitoarea fantomă a indispozițiilor de stomac să vă turbure ziua și noaptea, luați înțeleapta precauție de a nu neglija cea mai mică durere digestivă.

La început poate că nu este decât o senzație de durere care vă jenează. Apoi vin acriile, răgăilele, arsurile și crampele indispoziții cari, din lipsă de precauții, pot să conducă la d. spepsii și încă și mai rău, la ulceratie.

De îndată ce aveți o senzație de indispoziție digestivă, luați **Magnesia Bisurata**. Acest anti-

acid, atât de bine cunoscut neutralizează nu numai excesul de aciditate, care este aproape întotdeauna cauza durerilor digestive, dar ea acoperă mucoasa stomacală iritată cu un înveliș, care o protejează de mușcăturile acide și permite naturii de a îndeplini acțiunea sa reparatoare.

O mică doză de **Magnesia Bisurata** aduce o ușurare imediată a arsurilor, a crampelor, a căreilor și a tuturor indispozițiilor de stomac și grație ei veți recăpăta, în puțin timp, digestia bună de odinioară.

**DIGESTIE ASIGURATĂ
PRIN
MAGNESIA
BISURATA**

De vânzare la toate farmaciile și drogueriile
Lei 75 flaconul mic, sau în format mare economic Lei 110.

Gratis NUMAI SCURT TIMP

PUTEȚI OBTINE ABSOLUT GRATUIT
o sticlă din minunatul parfum

„Le Vertige”
ultima creație a Casei COTY
cumpărând incomparabila pudră la prețul obicinuit de Lei 120

COTY

...și nu uitați, pudra COTY se întrebuințează împreună cu crema COTY

CREMA de zi tubul mare Lei 72
de noapte și demachiaje tubul mare Lei 72

PRODUSE ORIGINALE COTY-PARIS

**Superbe și efține
Noutăți
de Vară**

**LA VULTURUL DE MARE
CU PEȘTELE ÎN GHIARE**

Theodor Atanasiu & Co

STR. BAZACAT 1 STR. CAROL 76-78-80-82 STR. HALELOR 21

**MAMA ȘI FICA
lucrează cu plăcere
întrebuințând bum-
băcel de brodat
„Meridian”, material
ideal pentru brodat
absolut garantat la
snălat și la soare.**

MEZ
SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ •
BUCUREȘTI • STR. DOAMNEI No. 14

FABRIK-MARKE
SEMPER BENE

**ULTIMELE
NOUTĂȚI**

**LA VULTURUL DE MARE
CU PEȘTELE ÎN GHIARE**

Theodor Atanasiu & Co

STR. BAZACAT 1 STR. CAROL 76-78-80-82 STR. HALELOR 21

PRINTEMPS DE PARIS

Farmecul Parisului, care renaște primăvara, este închis în noul parfum al lui **BOURJOIS** „Printemps de Paris“

Flaconul model mare **Lei 330**
 Flaconul model obișnuit **Lei 200**
 Flaconul pentru poșetă **Lei 60**
 Poudre **Lei 90**

BOURJOIS
 Créateur des Fards pastels, de Mon Parfum et de Soir de Paris.

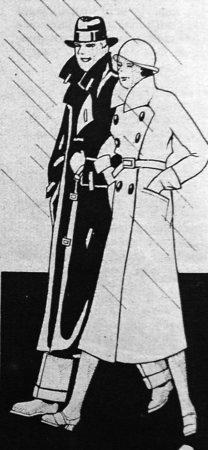
• **vă stricați singuri vilegiatura**

dacă plecați fără un **TOPICAL** veritabil

TOPICALUL este o manta de ploaie elegantă durabilă. Produs original al uzinelor **THE EXPRESS RUBBER Co. Ltd. LONDON**

alba

BULEVARDUL ELISABETA 2 IN PALATUL CERCULUI MILITAR

Un ten într-adevăr frumos obțineți, întrebându-vă crema Caola, adăvărata hienă a pielii Dr. Îngrijindu-vă pielea și tenul cu crema Caola, bogată în vitamine, vă puteți expune fără grijă la soare și la aer. Sănătatea și frumusețea numai prin crema Caola.

CA-O-LA

Mai puțină grăsime
MAI MULTĂ SĂNĂTATE !

Vă zice medicul dvs.

Femeia modernă știe că grăsimea diminuează rezistența fizică și îmbătrânește. Îngrijiți deci buna stare a dvs. consumând zilnic renumitul ceai din plante medicinale **Dr. RICHTER** și veți avea totul ce vă trebuie pentru a păstra bucuria de viață. Veți fi elastică, sveltă, proaspătă. Cereți însă în mod expres numai veritabilul ceai pentru slăbit.

Dr. ERNST RICHTER
 DIN PLANTE MEDICALE

Cutia Lei 100. Extraconcentrat Lei 120

Singurul remediu contra gripei și oricărui fel de răceli este

DIANA

Furnizor al Curții Regale

DIANA FRANZBRANNTWEIN

INTREBUINȚAȚI
CREMA DE RAS
 care întrunește toate calitățile

Dr. Dralle's Rasiercreme

DE VANZARE LA DROGUERII ȘI PARFUMERII

Dati atenție îngrijirii dinților

NU VĂ LĂSAȚI ISPITIȚI de alte produse care vă pot fi vătămătoare. Aproape două secole de cercetări științifice și succese au consacrat faima produselor dentifrice: PASTA, SĂPUNUL DE DINȚI și APA DE GURĂ

BOTOT

SAVON DENTIFRICE avec **BOTOT** PASTA

Prof. Gheorghe Rancu-Bodrog
(Șopotu-Vechi)

Răspândirea și organizarea creștinismului de început în Banatul de sud

Trebuie menționat de la început că strămoșii noștri n-au primit creștinismul la o anumită dată și în mod oficial, așa cum s-a întâmplat la alte popoare din jurul nostru¹, ci în mod treptat, prin misionari și prin conviețuirea cu alți creștini, în cadrul Imperiului roman, din care au făcut parte. De aceea, V. Pârvan, în legătură cu această problemă, a făcut următoarea afirmație: „Românismul și creștinismul nostru sunt născute și crescute în chip firesc, încet și tainic, în Dacia lui Traian”². Cultul creștin a fost posibil strecurat în provinciile dunărene, înainte de recunoașterea lui oficială, odată prin activitate misionară și în al doilea rând prin cucerirea Daciei de către romani. Prima cale de răspândire a credinței creștine, prin apostoli, o datorăm în mare parte existenței la sud de Dunăre a celor două centre puternic creștinate – *Singidunum* și *Sirmium* – care, prin trecerea Istrului, au făcut cunoscută, prin misionari, credința creștină.³

Răspândirea credinței creștine s-a făcut încă de timpuriu, pe vremea apostolilor, cum este de altfel menționat și în scrierile creștine; Apostolului Andrei (după *Eusebiu* și *Origene*) i s-a rezervat zona tracică, sub denumirea de Sciția⁴ în care se arată mai departe: „Când sfinții apostoli și ucenici ai Mântuitorului nostru s-au

răspândit în toată lumea, Toma, după cum spune tradiția, a primit Parția, iar Andrei, Sciția”. Iar *Eusebiu* spune „Când Sfinții Apostoli și ucenici ai mântuitorului nostru s-au răspândit în toată lumea, lui Toma i-a căzut Parthia, iar lui Andrei, Scythia”. Alegerea Sfântului Andrei ca apostol este relatată de Sf. Evanghelist Matei: „Pe când Mântuitorul umbla pe lângă Marea Galileii, a văzut doi frați, pe Simon care se numește Petru, și pe Andrei, fratele lui, care aruncau mreaja în mare, căci erau pescari. Și le-a zis: Veniți după mine și vă voi face pescari de oameni, iar ei, îndată lăsând mrejele, au mers după el” (Matei IV, 18-20: conf. și Marcu I, 16-18). Numele Sf. Andrei mai este pomenit în Sfintele Evanghelii: Ioan VI, 8-9, la înmulțirea pâinilor, când se menționează că „unul dintre ucenicii lui Iisus, Andrei, fratele lui Simon Petru, îi spune: este aici un băiat care are cinci pâini de orz și doi pești”, Ioan XII, 22, după învierea lui Lazăr, când niște eleni (greci) au rugat pe Filip să le înlesnească întâlnirea cu Iisus și „Filip a venit și i-a spus lui Andrei, iar Andrei și Filip au venit și i-au spus lui Iisus”.

Dacă propovăduirea noii credințe de către „cel întâi chemat” este un argument pentru originea apostolică a creștinismului românesc⁵, transformarea Daciei în provincie a Imperiului roman este dovada romanității noastre, ambele caracteristici reprezentând, de fapt, coordonatele majore ale formării și dezvoltării poporului român. Și, mai mult decât atât, condițiile create de stăpânirea romană au facilitat într-o măsură importantă răspândirea creștinismului în tot spațiul provinciei nou create prin popularea ei cu militari, negustori și prizonieri trimiși sau aduși din alte părți ale Imperiului, unele cu tradiție creștină mai veche, care, apoi, trăind cu autohtonii geto-daci, au contribuit împreună la răspândirea credinței și organizarea Bisericii noastre la începuturile ei.⁶

Prin activitatea misionară a Apostolului Andrei, creștinismul a fost îmbrățișat mai peste tot în provincia Dacia, aceasta transmițându-se de la om la om cu mare grijă, mai ales în rândul maselor largi, încă din sec. al III-lea, după oficializarea ei în Imperiul roman de către Constantin cel Mare⁷. După întruchiparea semnului crucii, împăratul obține o strălucită victorie împotriva dușmanului și, ca semn de recunoștință, dă libertate credinței creștine

1 Slavii s-au creștinat după cum urmează: moravii (863-864) – Petru Rezuș, „Religia slavilor”, în *Studii teologice*, II, nr. 1-2, 1950, pag. 99-110; bulgarii (864-865), I. Rămureanu, „Creștinarea rușilor în lumina noilor cercetări istorice”, *Studii teologice*, IX, nr. 5/6, 1957, pag. 386-411; sârbii (867-874), I. Rămureanu, „Începuturile creștinării sârbilor sub împăratul bizantin Heracliu”, în *Studii teologice* XI, nr. 3/4, 1959, pag. 164-179; idem, „Creștinarea sârbilor sub împăratul Vasile I Macedoneanul”, *Studii teologice* XII, 1/2, 1960, pag. 3-28; polonii la 966, ungurii la 1000, I. Rămureanu, „Începuturile creștinării ungurilor în credința ortodoxă a Răsăritului”, în *Studii teologice*, IX, nr. 1-2, 1957, pag. 23-57.

2 V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, pag. 201.

3 I. Rămureanu, „Noi considerații privind pătrunderea creștinismului la traco-geto-daci”, în *Ortodoxia*, an XXVI, 1974, nr. 1, pag. 169.

4 Din cartea a III-a a comentariilor lui Origen la *Geneză*, I, București, 1964, pag. 717.

5 D. Manolache, *Andrei – apostolul lupilor*, Ed. Anastasia, 2000, pag. 54.

6 I. Barnea, „Considerații privind vechimea creștinismului în nord-vestul Munteniei și sudul Moldovei”, în *Îndrumătorul bisericesc misionar și patriotic* al Episcopiei Buzăului, 5, 1986, pag. 22 și urm.

7 Sfânta cruce, ce s-a arătat împăratului Constantin cel Mare (306-337), pe care era scris „în aceasta vei învinge”, a constituit motivul pentru care, în urma victoriei, Constantin cel Mare a dat frâu liber creștinismului.

în anul 313 d. Ch., prin Edictul de la Milan, oficializat apoi în Sinodul ecumenic de la Niceea (324 d.Ch.). După Edictul de la Milan, când credința creștină a fost admisă ca religie de stat, alături de alte culte din Imperiu, propagarea ei în rândul populației daco-romane se face intens mai întâi în mediul urban și apoi în cel rural⁸, dar nu prin forță, ci prin convingere, întemeindu-se primele comunități creștine care, cu timpul, se răspândesc pe întreg teritoriul provinciei, astfel încât Biserica creștină se va asimila cu viața poporului daco-roman, menținându-i ființa etnică în decursul timpului.

Banatul, fiind în apropierea centrelor creștinate din sudul Dunării, ne asigură de existența unor creștini, chiar izolați, încă din vremea creștinismului de început, cu mult înainte de prigoana pornită de împărații Diocletian și Licinius (chiar Nero). Aceste prigoane din sudul Dunării i-au făcut pe mulți să părăsească „cetatea” spre a scăpa de pedepse, fugind în nordul Dunării, urmând pe mai departe cuvântul lui Iisus.⁹ Infiltrarea elementelor creștine în Dacia nord-dunăreană, mai mult ca sigur și în Banat, găsește o populație daco-romană care îmbrățișează noua credință, fugarii devenind de acum „apostoli” acesteia. V. Pârvan remarcă: „că trecerea dacilor la creștinism a fost ușurată mult de faptul că ei erau monoteiști, că aveau credința în nemurirea sufletului, că preoții duceau o viață ascetică”¹⁰

Istoria bisericească cunoaște, în decursul timpului, mai mulți cărturari ai vremii care s-au dedicat creștinismului. Astfel, amintim pe episcopul Ulfila (311-383 d. Ch.)¹¹, dac după mamă și got după tată, născut în Cappadochia, care predica cu destulă ușurință în latină, greacă, gotică, fiind considerat deopotrivă atât apostolul romanilor, cât și al goților în sec. al IV-lea.¹² Dacă episcopul Ulfila predica atât în latină, cât și în gotică, după cum ne spune scriitorul Auxentius, atunci pe bună dreptate se întreabă istoricul Marius Moga, „pe seama cui a putut predica apostolul amintit, în limba latină, dacă nu pe seama dacilor romanizați și creștinați?”.

Opera de căpătâi a episcopului Ulfila, *Biblia*, folosea un fond de cuvinte latin, cuvinte care nu puteau fi împrumutate decât de la populația daco-romană, cu care goții au venit în contact. Strămoșii lui Ulfila au fost aduși

ca prizonieri la începutul celei de a doua jumătăți a sec. al III-lea, când, la anul 257 d. Ch., a avut loc incursiunea goților.¹³ O mare parte a Daciei fiind controlată de goți atât din punct de vedere militar, cât și politic, istoricul Socrate ne spune că *predecesorul și îndrumătorul lui Ulfila* a fost episcopul Teofil al Gothiei, participant la Sinodul I ecumenic care a avut loc la Niceea în anul 325¹⁴.

În toată această perioadă se resimte o mare grijă pentru răspândirea cultului creștin, cât mai ales pentru apărarea lui chiar de către Constantin cel Mare. În urma unei lupte purtate între sarmații din Banat și goți în anul 332 d. Ch., romanii, în calitate de învingători, au sărit în ajutorul sarmaților, iar în urma păcii încheiate, care a durat aproape tot sec. al IV-lea „a permis creștinarea în masă a populației autohtone și a unui mare număr de barbari”¹⁵. În legătură cu acest eveniment, Socrate mai scrie: „în acel timp, barbarii sarmați și goți au năvălit în teritoriul roman, dar grija împăratului pentru biserici n-a încetat”, citat din care desprindem că pentru manifestarea credinței nu mai exista o interdicție categorică, situație ce reiese și din faptul că împăratul avea grijă de biserici¹⁶.

Un alt propovăduitor al creștinismului al sec. IV este fără îndoială teologul-filosof Ioan Cassian (360-435). Acesta s-a născut în Scitia Minor sau Dobrogea de astăzi.¹⁷ Ajunge pentru început în Țara Sfântă, probabil la îndemnul părinților lui, se stabilește într-o mănăstire nu departe de locul nașterii Mântuitorului, Betleem. Aici se împrietenește cu starețul Pinufie Avva, care ia calea Egiptului, fiind îndeaproape urmat mai apoi și de Ioan Cassian. În Egipt, la îndemnul episcopului Archebius, s-au stabilit în Panephrisis. În jurul anului 400, Sfântul Cassian a fost primit la Constantinopol de Sf. Ioan Gură de Aur, care îl hirotonise diacon, „am fost primit de episcopul Ioan în slujba sacră și închinat lui Dumnezeu”, moment în care Ioan Cassian devine discipol al marelui ierarh¹⁸.

Ioan Cassian ajunge în cele din urmă în Marsilia unde, după mărturisirea lui Ghenadie de Marsilia, întemeiază două mănăstiri: una de maici și alta de călugări, unde se pare că își începe opera, care nu este altceva decât o descriere a faptelor trăite în timpul acestor peregrinări¹⁹.

13 E. Norocel, *Pagini din istoria veche a creștinismului la români*, Ed. Episcopiei Buzăului, 1986, pag. 204.

14 Dr. E. Popescu, „Creștinismul în Eparhia Buzăului, până în sec. al VII-lea”, în *Spiritualitate și istorie la Întorsătura Carpaților*, vol. I, Buzău, 1983, pag. 260 și urm.

15 Idem, pag. 264.

16 Idem, pag. 266.

17 Daniel Alic, „Elemente biografice despre Sf. Ioan Cassian”, în *Foaia Diecezană*, mai-iunie 2000, pag. 13

18 Idem, pag. 15.

19 După D. Alic, *op. cit.*, *Despre așezămintele mănăstirești și despre tămăduirea celor opt păcate principale; Convorbiri cu părinții; Despre întru chiparea Domnului contra*

8 M. Păcurariu, „Creștinismul daco-roman la nordul Dunării în secolul IV”, în *Mitropolia Ardealului*, 1972, nr. 3/4, pag. 190-200.

9 I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, pag. 31.

10 A. Plămădeală, *Romanitate, continuitate, unitate*, Sibiu, 1988, pag. 173.

11 C. Erbiceanu, *Ulfila. Viața și activitatea lui sau starea creștinismului în Dacia traiană și aureliană în sec-IV*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1898-1899, pag. 275 și urm.

12 I. C. Drăgan, *Mileniul imperial al Daciei romane*, București, 1986, pag. 241.

Sfântul Ioan Cassian se stinge din viață în anul 435, la catedrala Sf. Victor din Marsilia, pe care a ctitorit-o, în timpul lui Theodosie al II-lea.²⁰

Tot în această vreme amintim un alt misionar al creștinismului în regiunea Dunării, cu puternice influențe asupra daco-romanilor, Sfântul Niceta, episcop al Remesianeii, capitală a Daciei din sudul Dunării.²¹ În secolul al VI-lea, Dionisie Românul (470-555) *exiguus*, cum se autocalifica, s-a manifestat ca mare cărturar și doctrinar al bisericii. De la Constanța el a fost chemat la Roma pentru a realiza reforma calendarului. Prin tot ce a realizat Dionisie „*Smeritul*”, a căutat să dovedească căldura sufletească a conaționalilor săi „*cu credința ortodoxă și întreaga spiritualitate a locuitorilor de aici*”²². Din însemnările lui mai reținem că se dedică întru totul *vieții duhovnicești*, pentru care mulțumește, la timpul potrivit, episcopului Petru. Ajuns la Roma, primește înalta demnitate de **abate** al mănăstirii Sf. Anastasia, ca o recunoaștere a meritelor sale duhovnicești, a credinței neștrămutate, precum și a dotării sale intelectuale.

În timp ce mari propovăduitori ai religiei creștine apucau când calea *cetății eterne*, când calea Bizanțului, la Mehadia avem menționată prima episcopie creștină, „*Agnai*”, întemeiată de împăratul Iustinian în anul 535, ruine care au fost multă vreme în atenția cercetătorilor²³.

În anul 787 se amintește de Vlăsia din Munții Cernei²⁴ din Banat, nu departe de centrul religios de pe Mureș, acel Ursus ca episcop al avaritenilor.²⁵ Această Vlăsie bănățeană, cu veche tradiție creștină încă din secolul al IV-lea, aparținând provinciei Illyricum, era față în față cu episcopia Moravei, unde patrona în jurul anului 879 episcopul Agaton al Moravelor.²⁶ Istoria bisericească continuă cu alți teologi ai vremii care s-au înscris pe linia răspândirii cultului creștin cu influențe sigure și benefice și pentru spațiul Banatului nostru. Până la dovezile arheologice se cuvine a arăta preocupările cercetătorilor legate de descoperirile urmelor tăcute aflate în memoria pământului.

lui Nestorie. După C. I. Drăgan, *op. cit.* A publicat peste 80 de scrieri filosofico-religioase.

20 Pr. prof. Dr. I. Coman, *Sciții*, Ioan Cassian..., pag. 194-195.

21 D. M. Pippidi, „Niceta din Remesiana și originile creștinismului daco-roman”, în *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, pag. 498 și urm.

22 Dr. Gh. Drăgulia, „Dionysius Exiguus”, în *Noi, Tracii*, noiembrie, 1989, pag. 21.

23 Pr. C. I. Buracu, „Din trecutul bisericilor din Almăj”, în *Foaia Diecezană*, nr. 18, pag. 9, 1931.

24 N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, pag. 72-73.

25 Gh. Enăceanu, *Creștinismul în Dacia*, București, 1878, pag. 17-21.

26 E. Norocel, *op. cit.* pag. 254.

Așezarea geografică a Banatului, cu legături directe între spațiile centrale și sud-europene, permanența imperiului roman până la evacuarea ordonată a lui Aurelian, au constituit factorii de seamă în propagarea și răspândirea creștinismului. Punct de trecere spre dacii liberi, zona intra-carpatică, grație unei rețele de drumuri bine pusă la punct, produsele romane, provenite din sudul Dunării, au început să fie de acum însoțite atât de idei, cât și de cultul creștin²⁷, sau „*provinciile dunărene au constituit culoarul de trecere spre arcul carpatic a elementelor creștine*”²⁸. Asupra apariției certe a creștinismului pe aceste meleaguri istoricii au stabilit, în urma descoperirilor elementelor creștine, perioade apropiate ca timp. Tertulian nota pe la anul 206, printre neamurile creștinate, și *dacii*, alături de *sarmați* și *sciți*.

V. Pârvan, tratând problema răspândirii credinței creștine, pe baza descoperirilor la data aceea, socotea începutul creștin daco-roman în sec. II-III, odată cu răspândirea creștinismului în imperiul roman²⁹. „*Creștinismul constituia în provinciile dacice încă începând de la sfârșitul secolului II-lea începutul secolului III d. Chr. o realitate socială*” D. Benea, „*Creștinismul pătrunde în Dacia cam peste tot încă din veacul al III-lea*”³⁰, alt mare istoric al Banatului și nu numai, C. Daicoviciu, susține că răspândirea creștinismului în Dacia se poate dovedi arheologic abia în secolul al IV-lea³¹.

După o prezentare a situației începuturilor și dezvoltării creștinismului în provinciile Imperiului roman se concluzionează că „*la mijlocul secolului III d. Chr. religia creștină atinsese un nivel avansat de dezvoltare*” și că „*Provinciile dacice nu puteau constitui excepții*”³². Astăzi admitem, tot mai frecvent, ideea că pentru începuturile creștinismului în Dacia putem socoti intervalul cuprins între sfârșitul sec. al II-lea și mijlocul secolului al III-lea, când în Dacia au activat comunități creștine³³.

Dacă pentru creștinismul timpuriu scrierile bisericești și dovezile arheologice sunt mai sărace și mai neconcludente, după Edictul de la Milan acestea devin din ce în ce mai elocvente și mai numeroase.

Asupra acestor mărturii, dovedite de arheologia creștină, s-au oprit în studii și comunicări consacrate

27 Dr. D. Țicu, *Banatul Montan în evul mediu*, Ed. Banatica, Timișoara, 1988, pag. 47 și urm.

28 Dr. D. Benea, „Mărturii arheologice de la Tibiscum din secolele III-IV”, în *Tibiscum*, Caransebeș, 1986, pag. 241.

29 V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, pag. 197.

30 Prof. dr. D. Benea, *op. cit.* pag. 255.

31 C. Daicoviciu, *Există sau nu comunități creștine în Dacia sec. II-III e.n.*

32 N. Gudea, I. Ghiurco, *op. cit.* pag. 98 și 106.

33 N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români, mărturii arheologice*, Oradea, 1988, pag. 51.

istoriei creștinismului mai mulți istorici: V. Pârvan,³⁴ C. Daicoviciu,³⁵ D. Benea,³⁶ N. Gudea³⁷, D. Protase³⁸, M. Macrea³⁹, I. Barnea⁴⁰, I. I. Rusu⁴¹, pentru întreg spațiu daco-roman, cât și astfel de studii pentru spațiul bănățean: M. Moga⁴², D. Benea⁴³, I. D. Suciu⁴⁴, D. Țicu⁴⁵, O. Bozu⁴⁶, N. Dănilă⁴⁷, I. Ionescu⁴⁸, A. Bejan⁴⁹.

Prezența credinței creștine în arealul de care ne ocupăm este strâns legată de răspândirea creștinismului în împrejurimile ținutului, cât și de existența centrelor religioase de la Mehadia, Turnu-Severin și Caransebeș, orașe cu care Almăjul a avut relații de subordonare religioasă.

Afilieră ținutului în diferite perioade de timp la episcopatele acestor orașe a făcut ca această credință să fie propovăduită încă din cele mai vechi timpuri. După recunoașterea creștinismului ca religie oficială, alături de celelalte religii din imperiu, creștinismul s-a impus repede în primul rând datorită caracterului lui popular, fiind îmbrățișat *mai de toată lumea*. Prezența misionarismului în zonă este atestat prin mai multe icoane cu Sf. Andrei

în bisericile noastre, cât și prin sărbătorirea zilei de 30 noiembrie. (Sf. Andrei).

În timp, arheologia creștină aduce noi dovezi în sprijinul continuității elementului creștin și pe teritoriul Almăjului. Cu toate că zona n-a intrat în sfera de cercetare arheologică sistematică pentru a dovedi cu claritate unele aspecte ale răspândirii creștinismului, totuși unele descoperiri apropiate zonei întăresc convingerea că ținutul almăjan a fost creștinat odată cu celelalte „*țări*” care au beneficiat de descoperirea urmelor tăcute, creștine.

Într-un repertoriu întocmit recent⁵⁰, autorul face referiri și la satele almăjene, care nu sunt cu nimic mai prejos decât alte sate ale Banatului. Dimpotrivă, urmele așezărilor, dovezile ocupațiilor, starea ținutului ca *privilegiată*, tezaurele monetare descoperite în zonă converg cu certitudine spre un rol politico-religios în care cu siguranță era implicat și Almăjul.

Referitor la descoperirile cu caracter creștin cercetătorii, și istoricii atribuie Banatului de sud câteva descoperiri, pe care le vom aminti ca argument în susținerea temei noastre, dar vom completa tabloul acestora cu unele constatări inedite despre creștinismul de început după opinia autorului. Istoricii consacră acestei teme un număr de 10-14 descoperiri creștine care sunt sau ar putea fi de factură creștină importată sau autohtonă.⁵¹

Fiecare dintre cercetătorii de mai sus aduc argumentele lor științifice legate de perioada de răspândire a creștinismului, precum și despre obiectele paleocreștine aduse în discuție. Unii dintre ei le descriu cu lux de amănunte, căutând să dovedească, prin prezența pieselor de arheologie creștină, existența acestei credințe mai ales după retragerea fortuită a lui Aurelian, când dovezile încep să se înmulțească.

Asupra pieselor descoperite și a comentariilor făcute în timp încercăm o reșezare a acelor care sunt direct legate de spațiul limitrof Almăjului, cu influență directă și sigură pentru locuitorii ținutului sud-bănățean. În același timp, trebuie să avem în vedere în primul rând caracterul agro-pastoral al ținutului pentru a putea încadra descoperirile categoriei obiectelor de uz casnic sau a podoabelor de origine romană.⁵²

Aceste descoperiri vor reliefa faptul că daco-romanii trăiau după învățătura creștină, lucru materializat în viața de toate zilele prin purtarea obiectelor de podoabă (cataramă, inele, cruciulițe, ace de păr), prin practicarea

34 V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911 pag. 98 și urm.

35 C. Daicoviciu, „În jurul creștinismului din Dacia”, în *Studii. Revistă de istorie, știință, filozofie, artă*, 1, București, 1948, pag. 123 și urm.

36 Dr. D. Benea, *Dacia sud-vestică în sec. III-IV*, vol. II, Timișoara, 1999, pag. 166/173

37 N. Gudea, M. Macrea, I. Moșu, *PRETORIUM, castrul și așezarea romană de la Mehadia*, pag. 158, pl. 6, fig. 6.

38 D. Protase, *Problema continuității*, pag. 139 și urm.

39 M. Macrea, „Răspândirea creștinismului la daco-romani”, în *Istoria României*, I, București, 1960, pag. 629.

40 I. Barnea, „Contribuții la studiul creștinismului în Dacia”, în *Revista istorică Română*, 13, 1943, pag. 31.

41 I. I. Rusu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman*, Cluj-Napoca, 1958, pag. 39-41.

42 M. Moga, „Vestigii paleocreștine în Banat”, în *Omagiu lui C. Daicoviciu...*, Cluj-Napoca, 1974, pag. 260.

43 D. Benea, „Noi piese paleocreștine în colecția Muzeului Banatului”, în *Mitropolia Banatului*, 36, 1986, p.42

44 I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, pag. 26.

45 D. Țicu, *Banatul Montan în Evul mediu*, Ed. Banatica, 1998, pag. 76 și urm.

46 O. Bozu, „Obiecte creștine inedite de uz casnic. Furcile de tors pentru deget datate în sec. IV-VI e.n.” în *Analele Banatului*, seria arheologie-istorie, II, București, 1993, pag. 206.

47 N. Dănilă, „Elemente bizantine în viața populației autohtone din Banat și Transilvania în sec. VII-VIII”, în *Mitropolia Banatului*, noiembrie-decembrie, 1984, pag. 707-725.

48 I. Ionescu, *Începuturile creștinismului românesc daco-roman*, București, 1988, pag. 11.

49 A. Bejan, *Banatul în sec. IV-XII*, Timișoara, 1995, pag. 199.

50 M. Mare, *Banatul între sec. IV-IX*, Timișoara, 2004, pag. 155.

51 N. Dănilă, *op. cit.* pag. 29; I. Stratan, „O șampilă paleocreștină descoperită în așezarea daco-romană din satul Jabăr, jud. Timiș”, în *Noi, Tracii*, noiembrie 1990, pag. 8-9, D. Țicu, *op. cit.* pag. 76 și urm. A. Bejan, *op. cit.* pag. 199.

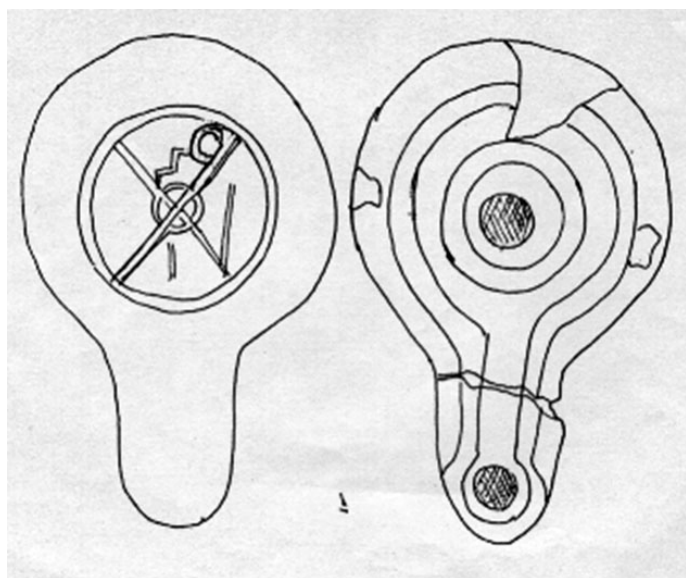
52 D. Țicu, *Studii istorice*, Timișoara, 2003, pag. 11 și urm.

meșteșugurilor tradiționale tors-olărit (furcile de tors, vase), prin folosirea obiectelor de uz casnic (opaițe, vase), prin ofrandele aduse, pietrele funerare cu semnul crucii, prin frecventarea unor edificii de cult cât ar fi ele de sărace în reprezentare creștină. Vechimea cultului creștin este atestat prin descoperirile făcute, având la bază caracterul autohton și stabil al populației.

Săpăturile de la Gornea (Căunița de Jos) întăresc convingerea existenței unui puternic centru după materialele descoperite aici. Scoaterea la lumină a pieselor de cult paleocreștine din *villa rustica* de la Gornea (probabil un locaș de cult) pot fi puse în strânsă legătură cu existența episcopiilor sud-dunărene de la Sirmium și Singidunum, episcopate creștine cu puternice influențe asupra spațiului nord-dunărean.

Piesele descoperite aici dovedesc atât răspândirea, acceptarea noii credințe, cât și legătura sigură cu restul provinciilor romane în care creștinismul era de mult cunoscut.⁵³

Opaițul de la Gornea⁵⁴

„Opaițul de la Gornea dovedește că executantul lui acceptă noua credință și era în același timp adeptul ei. Semnul crucii existent pe baza lui face parte din variantele forme de reprezentare grafică din repertoriul semnelor paleocreștine ce apar pe monumente epigrafice și arheologice. Este o formă disimulată sub care primii creștini făceau cunoscut numele lui Iisus Christos”.

⁵³ M. Macrea, *op. cit.* pag. 160.

⁵⁴ O. Bozu, „Un opaiț paleocreștin descoperit la Gornea”, în *Banatica* VII, 1983, pag. 225 și urm. A. Bejan, *op. cit.* pag. 154.

Fragmentul ceramic de la Gornea⁵⁵

„Descoperit răzleț într-un bordei, este parte dintr-un vas care are incizat pe peretele lateral un pește, ca făcând parte din simbolistica creștină, alături de păun, miel, porumbel, frunza de palmier, oranta, cruce, bunul păstor”.

Capac de vas⁵⁶ descoperit la Tibiscum-Jupa

„Semnul crucii este redat de ieșirea în relief a celor patru muchii ascuțite și atribuit populației rămasă după retragerea aureliană”.

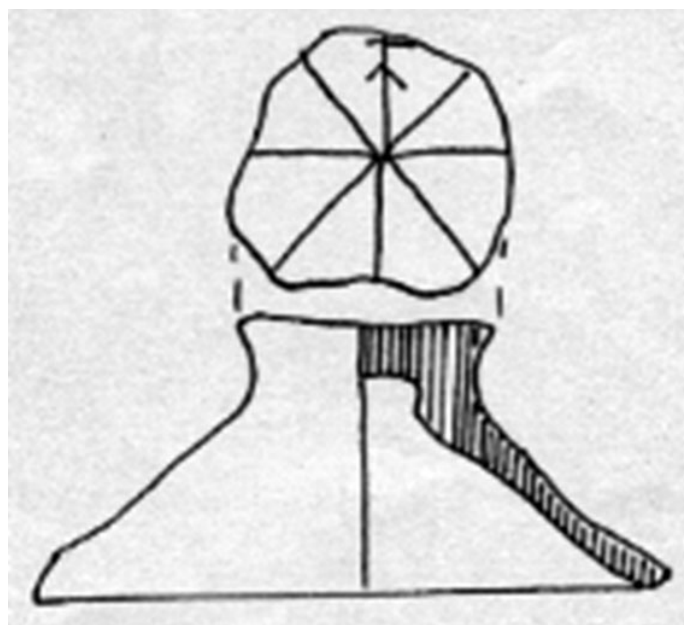
Capac de vas⁵⁷ descoperit la Tibiscum-Jupa

„Semnul crucii apare de mai multe ori și este descoperit de un colectiv din care au făcut parte F. Medeleț, M. Moga și D. Benea”.

Capac de vas⁵⁸ descoperit la Pretorium-Mehadia

„Are semnul crucii pe buton. Capacele de vas amintite dovedesc că cei ce foloseau semnul crucii îi cunoșteau și semnificația”.

Capac de vas⁵⁹ descoperit la Tibiscum-Jupa.

„Are pe partea superioară a mânerului o cruce. A fost descoperit în interiorul unei locuințe din Tibiscum-Jupa (Caransebeș). Capacul tibiceus cu semnul crucii

⁵⁵ M. Moga, *op. cit.* pag. 263-265.

⁵⁶ D. Benea, *Dacia sud-vestică în sec. III-IV*, Timișoara, 1966, pag. 255.

⁵⁷ Idem, pag. 255.

⁵⁸ M. Macrea, N. Gudea, I. Moțu, *Pretorium. Castrul și așezarea romană de la Mehadia*, București, pag. 84-85 pl. VI/6.

⁵⁹ M. Moga, „Vestigii paleocreștine în Banat”, în *Omagiul lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, Cluj-Napoca, 1974 pag. 266.

este primul obiect descoperit în cursul unei săpături arheologice, făcută într-o așezare romană din Banat. Datarea capacului, după semnul crucii, pledează în favoarea situării sale la nordul Dunării, încă din prima jumătate a secolului al IV-lea”.

Fibula de bronz⁶⁰ descoperită la Jupa

„Arc în formă de pește (delfin) pe coada căruia apare o cruce, căreia cercetătoarea D. Benea îi acordă un caracter creștin, fiind considerată în același timp o piesă de import”.

Engolpionul⁶¹ descoperit la Moldova Veche

„Cruciulița a fost găsită întâmplător în zona de nord-vest a satului, la Ogașul cu spini. Se pare că făcea parte din inventarul unui mormânt, săpat și dezvelit cândva de colecționarul Simici Steva. Crucea este din plumb, iar în partea de sus se mai distinge o parte din orificiul de agățat, parțial distrus. Descoperirea este analogă altor asemenea cruci-engolpion din țările sud-dunărene și Ungaria”

Gema paleocreștină⁶² descoperită la Băile Herculane, în anul 1841

„Inelul de la Băile Herculane are o piatră de inel cu simboluri paleocreștine. Pe piatra de culoare albastră este redat un păun care ține în gheare un delfin. Atât păunul, cât și delfinul fac parte din simbolistica creștină, inelul fiind căutat ca o mărturie creștină sigură”

Piesă fragmentară din bronz⁶³ descoperită la Gornea

„Se termină la un capăt cu un inel, iar la celălalt capăt probabil avea un porumbel, așa cum erau și altele de acest gen descoperite în fortificațiile de sec. III-IV de la sudul Dunării”

Furcile de tors⁶⁴ descoperite la Gornea (Căunița de Jos-Cetate)

„Furcile însoțite de fus formează cuplul de instrumente folosit de femei în industria casnică a torsului. Furcile au în partea de sus un porumbel care face parte din simbolistica creștină. Sunt date din sec. III-IV d. Ch. Ele sunt redat pe mai multe stele funerare pe care sunt reprezentate femei cu furca și fusul ținute de obicei în mâna stângă”

Ace de păr cu porumbel⁶⁵ descoperite la Gornea (Căunița de Jos)

„Piesa este în întregime din bronz, terminată la extremități printr-un porumbel și la celălalt capăt printr-un inel care nu se închide, fiind probabil maleabil după degetul pe care îl încadra”

Descoperirile arheologice concretizate prin obiecte de uz casnic și podoabe, unele dintre ele chiar parțiale, dovedesc cu prisosință existența cultului creștin în vecinătatea imediată a Almăjului, tăria credinței creștine printre locuitori, puterea de a se exprima prin însemnarea acestora cu elemente creștine, curajul de

60 D. Benea, *Dacia sud-vestică în sec. III-IV*, Timișoara, 1966, pag. 255.

61 D. Țicu, O. Bozu, „Crucea-engolpion descoperită la Moldova Veche”, în *Acta Musei Napocensis*, XIX, 1982, pag. 393-395.

62 M. Macrea, *op. cit.* pag. 225, M. Moga, *op. cit.* pag. 259 și urm. D. Țicu, *op. cit.* pag. 78.

63 O. Bozu, în *Banatica* 12/1, 1993, pag. 225 și urm. (lb. germană).

64 O. Bozu, „Obiecte creștine inedite de uz casnic. Furcile de tors pentru deget datate în secolele III-VI e.n.”, în *Analele Banatului*, II, București, 1993, pag. 206 și urm.

65 Idem, pag. 225.

a le întrebuița zilnic și dacă le purtau cu siguranță că le cunoșteau și semnificația.

Alături de aceste descoperiri mai putem aminti, în treacăt, și alte descoperiri din Banat, mult mai elocvente, dar pentru moment acestea nu fac obiectul preocupărilor noastre. Prezența acestor piese cu caracter creștin este dovada libertății de credință ce emana din hotărârea lui Constantin cel Mare după oficializarea acesteia. Demonstrează în plus, dacă mai era nevoie, faptul că aici creștinismul avea rădăcini mai adânci, acest lucru conducând viața zilnică fără întrerupere chiar după evacuarea ordonată a împăratului Aurelian.

Lipsa unei cercetări amănunțite a Văii Almăjului face ca descoperirile de arheologie creștină să nu intre în sfera de interes a răspândirii creștinismului în această parte a Banatului. Almăjul fiind dependent religios, în decursul istoriei, de Pretorium (Mehadia), Tibiscus (Jupa-Caransebeș), Dierna (Orșova) sau Drobeta (Turnu-Severin), putem atribui cu tărie apartenența unor asemenea descoperiri și acestui spațiu geografic. Putem, de asemenea, afirma cu certitudine că fortificația de la Gornea avea legături

sigure și cu Almăjul dacă ținem cont de existența drumului roman ce lega Clisura Dunării de Țara Almăjului, peste pădure, prin Șopotu Vechi, făcând legătura cu altă arteră de drum roman ce urca pe Nera spre culoarul Mehadiiei.

În decursul timpului am avut ocazia să cunosc multe locuri și oameni din zonă, ceea ce m-a făcut ca acum să pot îndrăzni a reda câteva din descoperirile locale legate de credința creștină la oamenii în mijlocul cărora m-am format ca om. Prof. V. Nemiș menționează: „La Comoară au fost făcute săpături de către istoricul maghiar Thormac, de preoții Mihai Blidariu din Prilipeț și Vasile Popovici din Pătaș. De fiecare dată s-au dezgropat pietre funerare, sarcofage de piatră cioplită, oseminte, dar și monede romane, care dovedesc existența unui cimitir foarte vechi, chiar roman. În trei case din Prilipeț, la familiile Trifu, Drăgilă și Ursu, se mai găsesc și astăzi (însemnarea manuscris poartă data anului 1936 n.n.) lăzile sarcofagelor, în care adună apă de ploaie, iar în parcul din Bozovici se află două capace de sarcofage care se folosesc ca bănci de odihnă”⁶⁶

⁶⁶ V. Nemiș, *Bisericile din Almăj*, manuscris în posesia autorului.

De la preotul Nicolae Novacovici (1874-1939) din Gârbovăț ne-a rămas următoarea însemnare: „Acest ținut (al Almăjului, n. n.) a fost locuit de coloniștii lui Traian, iar ca drept dovadă avem castrul roman de la Dragomireana, Șopotu Vechi, în imediata vecinătate cu Gârbovățul, dar și descoperirea unui monument de piatră funerară romană scris cu litere latine: TOMAS FILIUS DOSSI VIXIT ANOS XX, în traducere Tomas fiul lui Dossi, în vârstă de 20 de ani. Acest monument s-a aflat în pământul proprietarului Mihail Strein din comuna Gârbovăț nr. casei 86, lângă hotarul cu Șopotu Vechi, nu departe de Dragomireana. Monumentul, în greutate de 790 kg, preotul N. Novacovici l-a dus la Caransebeș și l-a predat Muzeului liceului Traian Doda, spre păstrare”⁶⁷

La fântâna de sub Dragomireana, locuitorul Nicolae Olaru din Șopotu Vechi nr. 173, în anul 1946, pascând oile în apropierea fântânii, găsește lângă mușuroiul unei cârțițe, odată cu pământul scos de aceasta, o cruce cu brațele egale din piatră, având unul din brațe frânt mai puțin de jumătate. Alături era scos din măruntaiele pământului și un inel, dar cel care mi-a relatat descoperirea afirmă că „nu am fost surprins de inel, dar m-am mirat de cruce, foarte fin lucrată”⁶⁸

Descoperirile întâmplătoare, de multe ori fără importanță pentru omul simplu, pot constitui dovezi certe în lămurirea unor ipoteze, mai ales că Almăjul n-a fost încă cercetat sistematic din punct de vedere arheologic. Legăm aceste observații locale de cercetarea sitului arheologic de la Mârviță din Șopotu Vechi (campanii între anii 1987-1988), conduse de istoricul dr. Dumitru Țicu, care, în urma săpăturilor efectuate în necropola de la Șopot, inventariază, printre piesele de șantier, și un inel care are gravat pe el o figură umană, în picioare, în mâna dreaptă are cârja arhierască, iar mâna stângă ridicată. Este datat sec. XII-XIII⁶⁹.

Despre existența și transmiterea cultului creștin stau mărturie și practicile de înmormântare din necropola de la Șopot: vasele sparte ritual, „*banii mortului*”, monedele care se aruncau în groapă, din care se spune că acesta va avea nevoie de ele pentru plata la trecerea vâmlor⁷⁰.

⁶⁷ N. Novacovici, *Monografia Comunei Gârbovăț, 1937*, pag. 7-8. Exemplar dactilografiat xeroxat în posesia autorului.

⁶⁸ Informație culeasă de la locuitorul N. Olariu, Șopotu Vechi, în anul 1970.

⁶⁹ D. Țicu, *Studii istorice*, Ed. Mirton, Timișoara, 2003, pag. 58.

⁷⁰ Piese inedite în Muzeul Almăj din Șopot – vas cu ofrandă (oase), monede sec. XII-XIII. Una dintre monede, emisă în timpul lui Isac al II-lea Angelos (1185-1195) la Constantinopol, înscrie un punct nou în repertoriul numismatic al Văii Almăjului și chiar al Banatului. Piese de acest gen din sec. XII-XIII din *bellou*, aliaj argint și bronz, sunt atestate și-n alte localități bănățene: Cuptoare, Ilidia, Moldova Veche, Stenca Liubcovei, alături de marile tezaure monetare de la Teremia Mare

Moneda emisă în vremea lui Isac II Angelos (1185-1195) ASPRON TRACHEA, descoperită într-unul din mormintele cercetate, are pe avers chipul Sf. Fecioare, cu tunică și maphonion pe tron, ținându-l în brațe pe Crist nimbă, iar pe revers împăratul în picioare cu stema în mână stângă sceptru crucifer și dreapta anexikabia Manus Dei, în câmp sus stânga.⁷¹ Mai trebuie precizată poziția în care este așezat mortul, rânduiala în cimitir, toate așa cum am pomenit de la moși-strămoși. O asemenea tradiție nu se sălăsluiește într-un an, doi, ea este transmisă peste veacuri, din generație în generație, până se împământănește locul.

Despre prezența lăcașelor de cult putem arăta că acestea vor fi existat ca peste tot de altfel în meleagurile locuite de români, dar instabilitatea vremurilor a făcut ca din acestea să rămână măturie mult mai târziu. Încă de pe vremea migratorilor acestea erau sub imperiul incertitudinii. Cunoscându-le firea și neștiind când și de unde vin aceștia, populația, oricare ar fi fost componența ei etnică, era mai tot timpul gata să apuce calea codrului ca să-și apere viața. Au luat cu ei credința, dar lăcașul sfânt a rămas și, de bună seamă, după trecerea acestora, de cele mai multe ori, acesta nu mai era.

Construcția unei asemenea case de închinăciune era o problemă pentru întreaga comunitate. Este exclus să fi existat o obște fără biserică. Creștinul știe de când lumea „șase zile să lucrezi, iar a șaptea s-o serbezi” înțelegând prin aceasta că ziua a șaptea era sortită odihnei, dar și rugăciunii, purificării sufletului. Atestarea târzie a satelor almăjene în documentele oficiale (conscriptii, danii, judecarea unor pricini de hotar etc.) face ca și bisericile să fie amintite abia în secolul al XVIII-lea.

Documentele vremii pomenesc de o episcopie cu reședința la Cenad, centrul vieții politice a voievodatului bănățean, unde este amintit episcopul Ursus.

Episcopia, datată din sec. VIII-IX, este transformată, după moartea voievodului Ahtum (1028), în episcopat catolic, fiind alungați în același timp călugării greci care erau aici. Piese de inventar arheologic descoperite la Sănnicolau Mare⁷² au aparținut mănăstirii Cenad, de tradiție bizantină, după opinia cercetătorilor fiind datate sec. VIII-IX.

și Variaș din jud. Timiș. Prezența monedelor bizantine în această zonă, alături de alte vestigii de certă proveniență ori influență bizantină, dovedește relațiile culturale și eventual politice ale acestui ținut cu lumea sud-dunăreană (conf. dr. Dana Bălănescu, expert în numismatică, medalistică, glicptică).

⁷¹ Conf. dr. Dana Bălănescu, descriere făcută la rugămintea autorului pentru care acesta îi aduce meritele mulțumiri. Vezi și dr. D. Țeicu în *Studii istorice*, 2003, pag. 58.

⁷² Tezaurul de la Sănnicolau Mare a fost descoperit de ciobanul Pera Vuin în anul 1799 și se găsește depozitat la Muzeul de Istoria Artelor din Viena.

Tot din secolul IX sunt și descoperirea unei construcții de biserică săpată la Ilidia⁷³ sau biserica de la Căvâran, edificii care se încadrau perfect în aria dezvoltării culturale și spirituale ale timpului. Fără îndoială că primele lăcașuri de cult, construite din nuiele sau lemn, sunt greu de localizat, dat fiind materialul perisabil din care erau construite.

Ca peste tot, în perioada creștinismului de început, creștinii se adunau pe rând la casele lor, propovăduind învățătura lui Christos. Vrem să amintim aici că dintre slujitorii acestei credințe creștine unii hotărâsc să-și dedice întreaga viață rugăciunii, devenind călugări în sihăstrie.

Despre fenomenul sihăstriei dorim să aducem în atenție câteva aspecte legate nemijlocit de spațiul istorico-geografic de care ne ocupăm. Cu toate că datele scrise referitoare la sihăstria locului lipsesc sau sunt pomenite tangențial fără ca cineva să fi tratat tema cu curaj, aducem în atenția specialiștilor câteva noutăți demne de luat în seamă. Pe drumul ce leagă Bozoviciul de Anina, cunoscut sub numele de Cheile Minișului, sunt și astăzi câteva intrări în stânca din dreapta drumului spre Anina. Parte din ele sunt cunoscute în popor sub numele de Găurile lui Milo, denumire provenită de la numele celui care s-ar fi adăpostit în ele în drumul spre Oravița. Dar pe lângă acestea există alte două intrări mai mari, bine conturate, spațioase, asupra cărora se cuvine a ne opri. Pentru aceasta apelăm la unul care le cunoaște foarte bine, conducând lucrările de lărgire și asfaltare a drumului între anii 1961-1968. Iată ce ne spune: „Pot spune că am participat aproape de la început la lărgirea drumului, care era foarte îngust și rar se puteau petrece două mașini, fiind și foarte puține pe vremea aceea. Dacă lăsăm la o parte Găurile lui Milo, care erau (și sunt) niște simple intrări, sigur că despre celelalte două nu se poate spune același lucru. Îmi aduc aminte că pentru a sfărâma stânca a fost nevoie de multă dinamită. La una dintre ele, cea dinspre Bozovici, avea deasupra la intrare un semn pe care mi-l amintesc perfect. Nu știu cine l-a făcut și când. După dinamitare intrarea a devenit mai spațioasă și înăuntru am putut vedea, foarte șters, o imagine pictată pe peretele dinspre răsărit care, după părerea mea și a altor muncitori, ar fi fost Maica Domnului cu Pruncul. Ne adăposteam, în vremea rea sau când mâncam, icoana a devenit familială și am început a ne ruga mai ales când fulgera sau înaintea meselor.”⁷⁴

Încă nu știm dacă peștera din discuție a servit ca locaș de închinăciune, dar cu siguranță că atât semnul de la intrare, cât și prezența icoanei ne îndreptățesc să spunem că acolo se putea trăi, artera de drum fiind singura legătură a Almăjului cu Pusta Carașului.

⁷³ Dr. D. Țeicu, *Banatul montan în evul mediu*, Ed. Banatica, 1998, pag. 76 și urm.

⁷⁴ Conf. informației locuitorului N. Olaru, fost șef de lucrări la drumul amintit.

Cârșia lui Vasile – mărturie despre existența unor călugări în zonă ne-o dă prof. V. Nemiș⁷⁵, care își amintește că în 1938, când a stat de vorbă cu Sofia Lopătiță din Gârbovăț, își aduce aminte de următoarea relatare: „Muma mea tot mereu ne povestea că aici, nu departe de sat, sus pe deal era o bisericuță în mijlocul codrului, la locul numit Cercovița⁷⁶, unde în timpurile vechi trăiau câte unul-doi călugări care ne botezau copiii, ne înmormântau morții și oamenii le dau bucate, că pe atunci în satul nostru nu erau nici biserică și nici preoți”

Gaura Chindiei (Pescari) a fost cercetată de V. Boroneanț⁷⁷, care a constatat că peștera a fost locuită de călugări, fiind un așezământ monahal unde a identificat pe pereții peșterii siluete umane cu analogii în câteva peșteri din Franța. N. Dănilă⁷⁸ precizează că aceasta a fost inițial un schit cu valențe creștine. Încăperea respectivă avea pe pereți cruci de diferite tipuri.⁷⁹ Peștera Gaura Chindiei-Pescari, nu departe de drumul roman ce făcea legătura Almăjului cu Clisura, se înscrie ca un punct cercetat din punct de vedere arheologic.

Mănăstirea de la Boiște – așa este cunoscut în tradiția locală locul unei presupuse biserici în perimetrul cătunului Stancilova din comuna Șopotu Nou. În 1966, locuitorul Velcotă Pavel⁸⁰ din Stancilova nr. 29 îmi relata: „Știu de la taica-meu că acolo, la Boiște, era din vechime o frumoasă mănăstire. Pe ridicăturile care se văd oamenii au săpat pentru a scoate piatră. Au găsit la fundație și cărămizi care nu semănau cu cele de azi. Toate aveau un semn pe ele. Moșu nu mi-a spus dacă mai ține minte semnul. Erau pătrate și mai mari. În fundație s-a găsit lemn de gorun care a început să putrezească. De aici veneau călugări la praznicul casei și slobozeau masa.”

Mănăstirea Țârcovița⁸¹ așezată pe Valea Ducinului, teritoriu aparținând Mocerîșului, a fost și este cea mai mediatizată așezare monahală din Almăj. Doar amintită, necercetată, aici se presupune că ar fi existat un așezământ

75 V. Nemiș, *Bisericile din Almăj*, manuscris în posesia autorului, pag. 3.

76 N. Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, 1940, pag. 309.

77 V. Boroneanț, „Arta rupestră în peștera Gaura Chindiei-Pescari, jud. Caraș Severin”, în *Revista muzeelor*, XLVI, 1977, 1, pag. 23-24.

78 N. Dănilă, „Elemente autohtone...”, în *Mitropolia Banatului*, nr. 11-12, 1984, pag. 722.

79 M. Comșa, „Inscripția chirilică din peștera Gaura Chindiei”, în *Revista muzeelor*, XLVI, 1977, 1, pag. 35-36.

80 Gh. Rancu-Bodrog, *Despre cetatea de la Stăncilova*, manuscris, 1970, pag. 11-13.

81 O. Bozu, C. Săcărîn, *O expediție arheologică în Valea Almăjului*, D. Sitariu, *Satul almăjan*, Timișoara, 2005, pag. 241. V. Nemiș, *Bisericile din Almăj*, manuscris în posesia autorului, pag. 3.

de cult folosit de călugării franciscani în însărcinările lor prin aceste locuri. În popor circulă știrea că aceasta ar fi aparținut mai apoi așa numiților „călugări negri”, denumire ce le revine de la îmbrăcăminte impecabilă de culoare neagră. Locul nu a fost cercetat sistematic, cu toate că intră în repertoriul punctelor ce stau în atenția specialiștilor. Am făcut mai multe deplasări la locul Țârcovița. Ultima vizită mi-a trezit o curiozitate care m-a împins la niște concluzii. La o distanță de câțiva metri de presupusul edificiu s-a găsit o intrare (peșteră) în care au fost descoperite, într-o ordine uimitoare, mai multe vase (oale) la fel de mari. Nu mi-am putut da seama de conținutul lor. Cred, acum, că nici n-am avut tăria de a le mai vedea, având în vedere atâtea povești despre acești călugări. Să fi fost urne funerare? V. Nemiș notează: „În anul 1935 am avut ocazia să-l cunosc pe N. Jura în vârstă de 72 ani, care mi-a relatat o frumoasă legendă... Câțiva ani mai târziu am urcat și eu ca să-mi satisfac curiozitatea, cam 4-5 km până la Țârcovița, situată pe coasta de apus a Muntelui Leordiș. Acolo este în adevăr o mică peșteră naturală în stânca de calcar, puțin mai mare ca cea de la Piatra Scrisă de lângă Armeniș, în care pot intra 4-5 oameni, dar alte urme nu se văd la fața locului”

L. Smeu⁸² pomenește că, după tradiție, la locul Țârcovița a existat cândva „Mănăstirea dintre aluni”, unde se văd și astăzi urme de ziduri.

Preotul Vasile Popovici⁸³, din Pătaș, aduce în discuție existența bisericilor vechi în Almăj și notează: „De la locul numit Comoară-Prilipeț... la aproximativ 30 m, în amonte de zidurile din timpul romanilor, sub arătură, sunt fundațiile unor ziduri. Localnicii le pun în legătură cu cimitirul de pietre funerare, sarcofage și oseminte, din apropiere, pe care le consideră că ar fi fost un cimitir în jurul unei biserici existente cândva aici”

Despre lăcașurile de cult menționate, istoria orală dă multe informații care ne ajută atât la localizarea lor, cât și la însemnătatea lor pentru locuitorii Almăjului. Mănăstirea de la Boiște, localizată într-un loc foarte delicat privind frontiera în partea apuseană și singurul drum spre Moldova Veche, Gaura Chindiei localizată la Pescari, nu departe de drumul roman Almăj-Clisură, Găurile lui Miloi așezate pe artera ce lega Almăjul de Pusta Oraviței, întăresc convingerea că în aceste locuri mai mult decât oriunde credința se perpetua din vechime și continua să existe alături de populația autohtonă.

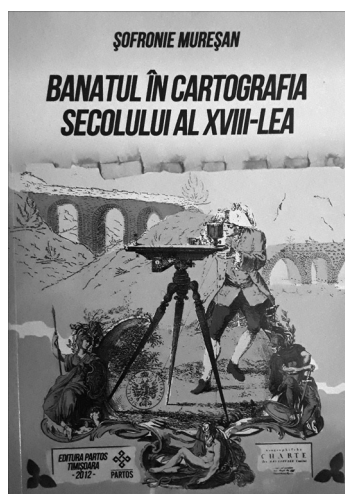
Urmând tradiția locală, am încercat să identific și să descriu primele lăcașuri de cult construite din nuiel sau lemn care, în ciuda materialului perisabil din care erau construite, au rămas doar în istoria orală a acestor locuri.

82 L. Smeu, *Contribuții la istoria Almăjului*, Ed. Litera, București, 1977, pag. 197.

83 V. Popovici, *Despre istoria locurilor din Almăj*, manuscris la Muzeul Banatului Montan Reșița, Fond V. Popovici.

Recenzii

Banatul în cartografie*

Apărută în 2012 la Editura Partos, la Timișoara, cartea profesorului lugojean Șofronie Mureșan reprezintă rodul mai multor ani de cercetări asidue în arhivele fostului Imperiu Habsburgic în documentele cartografice ale luminatului veac al XVIII-lea, cercetări care au fost încununete cu obținerea titlului de doctor.

Consistentă, atât ca întindere (peste 400 de pagini), cât și ca informație, cartea surprinde prin ineditul tematicii. De asemenea, cele 115 materiale grafice (planuri, hărți, grafice, gravuri) și 23 tabele întregesc zestrea informativă a volumului, devenind, astfel, un instrument eficient pentru cercetătorii istorici, geografi, sociologi, antropologi. Publicul larg se poate delecta cu bogăția materialelor grafice și documentare.

Emblematic pentru construcția Europei moderne, veacul al XVIII-lea are o importanță deosebită pentru Banat, întrucât în acest interval de timp s-a construit canava pe care avea să se țieșă peisajul cultural, politic și social-economic al acestui colțșor din Europa mediană.

De-a lungul celor nouă capitole, autorul face atât o analiză a elementelor constitutive ale documentelor cartografice, cât și a conținuturilor reprezentate: elemente de relief, vegetație, cursurile de apă, localitățile, împărțirea administrativă etc. O atenție deosebită se acordă evoluției structurii fondului funciar și cursurilor de apă – elemente pe care s-a sprijinit sistematizarea și exploatarea economică a teritoriului. De-a lungul secolului al XVIII-lea se poate urmări dinamica suprafețelor împădurite, a mlaștinilor și a zonelor nisipoase.

Trecută prin filtrul unui geograf exersat în analiza și construcția hărților, cartea relevă detalii ale vieții sociale și economice din Banat, în perioada când s-au pus bazele dezvoltării sale ca regiune.

Pentru început, profesorul Mureșan îl familiarizează pe cititor cu specificul evoluției istorice a teritoriului, urmând ca, în continuare, să prezinte

evoluția reprezentărilor cartografice ale acestei provincii. Materialele sunt grupate pe categorii: planuri, hărți, atlase. Analiza elementelor constitutive – matematice și grafice – este însoțită de analiza populației, structurii societății, a elementelor de urbanism etc. Factorul economic și analiza infrastructurii întregesc această frescă a Banatului în secolul al XVIII-lea.

În concluzie, recomandăm această carte, deopotrivă specialiștilor, cât și publicului larg. Stilul este curgător, informațiile sunt riguros sistematizate, astfel că parcurgerea ei satisface atât setea de informație a primilor, cât și curiozitatea omului simplu, iubitor de cultură.

Drd. Iancu C. Berceanu

De la „amurgul imperiilor”...*

Dincolo de tranșee, sârmă ghimpată, atrocități, măceluri și crime, hărți militare, planuri tactice și strategii, există, paradoxal, „beneficii” ale războiului. Nu ne referim aici la aspectele militare, economice sau politice care au de profitat de pe urma teribilelor înclăștări de forțe, în care lupta pentru supraviețuire cunoaște cele mai ridicate și dramatice cote, ci despre mărturiile păstrate de-a lungul vremii ale celor implicați direct în conflagrații, veritabile **cartografii sentimental-existențiale**. Despre Primul Război Mondial sau Marele Război s-a scris enorm și, la mai bine de o sută de ani de la izbucnirea lui, continuă să se scrie, fapt care ilustrează implicațiile extraordinare pe care le-a adus, impactul fenomenal și consecințele

* Ion Cârja, Benkő József, Maria Alexandra Pantea, Iulian Boțoghină (coordonatori), *De la „amurgul imperiilor” la România Mare. Românii din Austro-Ungaria în Primul Război Mondial. Documente vizuale*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, 204 p.

* Șofronie Mureșan, *Banatul în cartografia secolului al XVIII-lea*, Ed. Partos, Timișoara, 2012.

care decurg de aici, uriașul potențial uman angrenat, reconfigurarea granițelor Europei, reconsiderarea, din temelii, a conceptului de război și nu în ultimul rând bogăția documentară. A vorbi despre război este, dacă nu o sarcină ingrată, dificilă, o **datorie morală de căpătâi**. **Personaj negativ**, malefic în structură, ce are o inimaginabilă capacitate de absorbție și de distrucție, care coagulează și subjugă toate resursele (inclusiv umane), **războiul** implică, schimbă sau curmă destine, de cele mai multe ori fără voie. Războiului îi supraviețuiești sau nu. Chestiune de șansă sau de neșansă.

La o sută de ani de România modernă, editura Argonaut din Cluj-Napoca înțelege cum se cuvine semnificația „cultului eroilor”, admirabil teoretizat de Thomas Carlyle în cartea ce-i poartă semnătura. **Cartea-album** structurată pe documente vizuale propuse publicului larg, la realizarea căreia a contribuit o întreagă **echipă** de specialiști și un număr impresionant de instituții partenere, se dorește un **omagi**u închinat oamenilor din vremea Marelui Război, o necesară **restitutio in integrum** în spiritul adevărului și al dreptății. **Colecție de destine individuale și colective**, sumă de identități dintre cele mai diferite, recuperând un context istoric, cu imagini ce tulbură (de unde **profundul impact emoțional**), cartea-album se distinge prin **doza uriașă** de umanism, de antropocentrism pe care o conține. Originalitatea ei (de unde și efortul realizatorilor ce se cuvine a fi apreciat la adevărata valoare și elogiata ca atare) constă în punerea laolaltă a documentelor provenite în cea mai mare parte din **colecții private**, anonime, cu titlu de inedit, a nespecialiștilor în istorie, dar pasionați de ea și mai puțin a fondurilor disponibile în arhive de stat. Războiul Prim vizualizat, în fotografii, scrisori, cărți poștale de epocă, în care accentul e pus pe **amprenta personală** aduce conflagrația mondială mai aproape de cititor/privitor, îndeamnă la reflecție și la revalorizare. La vreme de pace, cei imortalizați, alături de **micile istorii care au țesut marea Istorie**, ar fi avut toate premisele să rămână complet neștiute. Aici intervine **rolul determinant al aparatului de fotografiat**, unealtă făcătoare de eternitate, care consemnează realitatea netrucată, la fel și al documentelor scrise. Toate au un rol crucial în înțelegerea războiului în întreaga-i complexitate. Majoritatea celor prinși de ochiul obiectivului nu-și doresc războiul, sunt captivi în el, îl percep ca pe un dat sau ca pe un nefericit „accident” al destinului. Chiar și așa, zăbovind asupra fotografiilor individuale și de grup incluse-n volum detectăm o **atitudine demnă** a celor „prinși”, conștienți că sunt contemporani cu războiul și, în același timp, că sunt făuritori de Istorie. Ceea ce impresionează e atitudinea nonostilă, nonbelligerantă, fără tabere și adversități, fără mâinii și încrâncenări ce

se degajă din imagini și din textele scrise pe verso-ul fotografiilor, în scrisori sau în cărțile poștale trimise celor de-acasă, din spatele frontului. Cartea-album în discuție are un profund **caracter restaurator**. Chipurile umane incluse, frumoase, senine, anonime, devotate unei cauze comune contrastează flagrant cu chipul hâd, sinistru al Războiului-Personaj. **Apelul la memorie** are în vedere nu numai memoria vizuală, ci și pe cea scrisă. Fotografiile conținute depășesc cadrul și statutul de simple cartoane impregnate de cerneală fotografică alb-negru sau color, fiind, în esență, **sacrografii**.

Sunt oameni prinși în viață (unii dintre ei în ultima zi a existenței lor, înaintea ca moartea să-și ceară tributul) la momentul întâlnirii cu obiectivul aparatului de fotografiat, sunt oameni în ipostaze militare (cazone) sau civile, sunt **fotomărturii** care impresionează, răscolesc. E important ceea ce se vede, dar și **ceea ce nu se vede** (dar se deduce lesne dintr-o analiză amănunțită), e importantă **atitudinea** în fața vieții (și a morții) pe care o au cei cu șansa la **eternitate**, **speranța** care li se poate citi pe chipuri, atitudinea degajată. Cei mai mulți sunt oameni obișnuiți, prinși în vârtoarea războiului care nivelează, care nu face diferențe sociale sau de altă natură, care nu ține cont de profesii, de studii, de experiența de viață sau de convingeri religioase. Sunt oameni din imediata vecinătate, cu trăiri, sentimente, nevoi și simțiri, cărora le lipsește încrâncenarea, spaima sau frica, deznădejdea sau lamento-ul în fața destinului mașter, sunt combatanți călăuziți de un **set de valori perene comune**, de **aderarea la o Cauză**. În schimb, pe chipul celor imortalizați se poate citi **solidaritatea în fața năpastei**. La fel de importantă este **legătura privitor-privit**, dialogul privirilor pe care-l presupune contactul direct cu cartea-album. Accentul pe latura domestică, pe parfumul vintage, de epocă contribuie la cristalizarea ideii de **carte-obiect**.

În paralel cu fotografiile etalate, multe dintre ele explicate, ce au **rolul de a transpune în realitatea acelor vremuri**, ce incumbă importanța profesiei de fotograf și a artei fotografice în genere (fotografiile sunt făcute fie de amatori, fie de profesioniști, în studiouri specializate sau ad-hoc, surprind cadre interioare, dar și exterioare, imortalizează personaje individuale, dar și grupuri, fiecare cu povestea sa scrisă sau nescrisă, totul fiind parte dintr-o imensă **Poveste cu oameni și despre oameni**), ce rețin suplimentar atenția sunt **scrisorile și cărțile poștale, jurnalele și însemnările de război** ce au supraviețuit timpului, scrisul de mână (amprenta personală) și caligrafia, limbajul vechi și formulele reverențioase de adresare, expeditorii și destinatarii, cultul pentru cuvântul scris, organizarea în teren a poștei etc., de unde importanța extinsă a cărții-album: cultural-lingvistică, filatelică, antropologică, imagistic-fotografică etc. În plan personal, dată fiind

atitudinea combatanților (din care se degajă **naturaletăea**) din Primul Război Mondial, un rol crucial revine **uniformei militare** purtate de cei din fotografii (atestat de mândrie personală), cultul și respectul pentru ea (în nicio fotografie nu găsim ținute neglijente, pângărite sau în neorânduială), **sentimentul apartenenței la trupă** (armata austro-ungară – a se vedea faimoasele inițiale K.U.K.- sau, în funcție de cursul dramatic al istoriei, armata română).

Cartea-album, sumă de stop-cadre, structurată pe nouă capitole („**Sub steagul împăratului**”. **Chipuri de ofițeri și soldați**; „**Războiul în cuvine și imagini**”. **Propaganda în vremuri de război**; **Memoria războiului „pe hârtie”**: **correspondență, jurnale, varia**; **Clipe de răgaz, sub securea războiului**. **Viața cotidiană pe front**; **Suferință și speranța vindecării: personal sanitar, spitale de campanie și asistență medicală pe front**; **Preoți și capelani, servicii religioase și cimitire pe linia frontului**, „**Cătane chezero-crăiești**” și **populație civilă în reprezentări vizuale**; **Războiul pe mare. Secvențe din marina austro-ungară**; **Despărțirea de „bunul împărat”!** **Prizonieri și voluntari, de la Monarhia bicefală la România Mare**), echivalentul unei stufoase cărți de identitate, ce conține 237 documente, are un **caracter deschis**. Traducerea și prezentarea acestora în trei limbi (engleză, maghiară și germană) îi facilitează accesul la universalitate.

La fel de interesant de urmărit e traseul documentelor de pe front către acasă și retur, statutul destinatarilor și al expeditorilor (frapează vârsta protagoniștilor, în general oameni tineri), gradul de instrucție, originea socială, arealul geografic de care aparțin, **memoria locului** etc. Toate aceste documente care dețin o însemnată doză de **nostos**, permit sau înlesnesc refacerea simbolică a unor trasee (geografice sau sentimentale – a se vedea toposurile la care se fac referiri: Viena, Timișoara, Tuzla (Bosnia-Herțegovina), Budapesta, Dalmația de Sus, Ocna Dej, Galiția, Petrovasâla (Vladimirovac), Nădlac, Cluj, Caransebeș, Temerești, Gherla, Lupești, Băile Felix, Răcăjdia, Drauț, Oravița, Ocna Mureș, Sebeș, Pecica, Maramureș, Năsăud ș.a.) sau a liniei frontului, sau vizualizarea unor instituții sau clădiri civile (exemplu: vechea gară a Timișoarei, monument de arhitectură, azi dispărut), dress-codurile vestimentare civile ale vremii, tumultul citadin. Plasările temporale sunt la fel de importante.

Impactul vizual care antrenează resorturi mentale, care dă de gândit. Simpla parcurgere a cărții-album, **act de cultură prin excelență**, poate deveni și o probă „inițiativă”, o provocare lansată privitorului, ce presupune perspicacitate, exercițiu al privirii orientat dinăuntru în afară și invers: ce reușește să vadă acesta „dincolo de”, în subtext. Sunt **retrospecții** și **introspecții**, fotografii ce surprind o anumită mimică

și **gestică** (valoroasă din punctul de vedere al celor preocupați de studiul limbajului trupului), felurite ipostaze („Spre amintire” sau „sămn de suvenir”): **camarazi de front**; cu pușca; culcat, în picioare sau în genunchi; cu privirea ațintită la aparatul de fotografiat sau scrutător în zare; la o țigară sau antrenați în varii discuții; triumfători; optimiști; cu animale de companie; cu fluierul, vioara, stacana de bere sau polonicul de la popotă; cu harnașamentele din dotare și decorațiile dobândite pe front în semn de apreciere a eroismului consumat în luptă; cu drapelul și simbolurile iconice ale trupei; în timpul inspecției de front și a trecerii în revistă a trupei; în momentul solemn al decorării și al citării pe ordinul de zi pe unitate; în tranșee, în timpul luptelor; imagini cu monumente funerare închinat celor ce „au murit moarte de erou”; în ofensivă sau în așteptare; în marș; citind presa sau scrisorile de-acasă; reparând încălțăminte și îmbrăcăminte; la un joc de cărți etc.

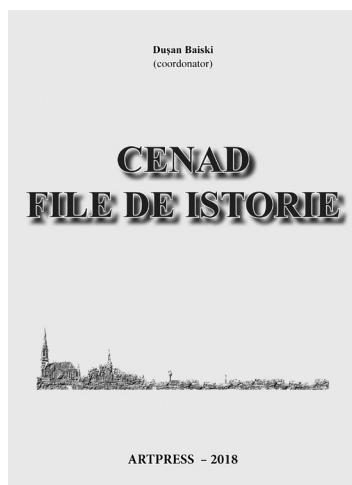
Cartea-album dedicată Primului Război Mondial oferă o largă plajă de utilitate, fiecare privitor având libertatea de a extrage din imagini ceea ce-l interesează cu predilecție. La fel de important e **caracterul de unicitate** al documentelor incluse în cartea-album apărută la Cluj-Napoca, **valoarea arhivistică, dar și sentimentală**.

Cei incluși în carte, fără a o proba explicit, sunt preocupați de **a lăsa moștenire**, prețul pus pe imagine și pe cuvântul scris (cuvântul care, la fel ca imaginea, impresionează) fiind unul incomensurabil. Scrisori, cărți poștale, jurnale, însemnări, fotografii – toate sunt **depozitare de mesaj**, (sur)prind gânduri ale momentului. Deosebit de utile sunt și publicațiile, fasciculele, foile volante cu mesaj mobilizator, în general „literatura de război” cu rol informativ-consemnator. La polul opus al adevărului istoric se află propaganda și instrumentele de mistificare. În plan intim, personal, cărțile de rugăciuni (păstrate în buzunarul din dreptul inimii, laolaltă cu fotografii de familie), apelul la ele subliniază încrederea și nădejdea în divinitate a soldatului-țăran. Un rol însemnat în economia cărții-album îl ocupă materialele ce privesc „îngerii”: personalul medical de pe front, imensul altruism de care dă dovadă și în absența căruia războiul e de neconceput. La fel, **scrisul cu rol terapeutic** din spitale și importanța asistenței religioase pe front (figura centrală a preotului-militar).

Cartea-album ne prezintă un crâmpei de realitate netrucată din Primul Război Mondial. Cuvântul bun, alinător, veștile de-acasă și de pe front, circulația corespondenței și a imaginii deschid un uriaș orizont de așteptare pentru cei prinși în vârtoarea conflagrației. Rolul motivațional al lor este indiscutabil.

Dr. Florin-Corneliu Popovici

Două cărți dedicate Cenadului

Într-o societate pu-ternic pusă pe căpătuială, în ideea că „așa-i și-n Occident”, e tot mai greu să găsești oameni care apreciază un act cultural. Ca atare, sprijinul finan- ciar acordat, ani de-a rândul, de către Primăria Cenad și Consiliul Local Cenad pentru editarea de cărți și reviste este cu atât mai prețios. În 2018 au apărut două noi cărți despre istoria locală.

Prima este cea intitulată „Cenad – File de istorie”, o culegere de texte din istoria Cenadului, coordonată de D. Baiski și apărută la Ed. Artpress din Timișoara. De ce o nouă carte despre istoria milenară a Cenadului? Desigur, o întrebare absolut firească, pe care și-o pun mulți dintre cititori. Și de ce conține texte ce au mai fost publicate? Răspunsul e simplu: deoarece toate aceste materiale au fost tipărite separat sau, de câteva ori, câteva dintre acestea, și împreună, însă nu toți dintre dumneavoastră, cei care veți răsfoi volumul, aveți ori ați avut la îndemână cărțile și/sau revistele în care au văzut textele respective lumina tiparului.

Drept urmare, concluzia ce se naște și care a și fost dorința editorului este aceea că trebuie puse laolaltă, toate – pe cât se poate – acele texte ce tratează, mai mult sau mai puțin, Cenadul și pe locuitorii săi din punct de vedere istoric, pentru a oferi astfel cititorului interesat o imagine de ansamblu.

Desigur, volumul în discuție nu cuprinde decât foarte puține texte, ca atare nu poate fi considerat decât primul dintr-o posibilă serie. Cu greu se poate întocmi chiar și o bibliografie a tuturor scrierilor dedicate Cenadului, fiindcă multe au fost alcătuite în alte limbi decât cea românească și au fost publicate în varii țări ale lumii. Și texte noi apar frecvent.

Dacă paginile din această carte vi se par puține e și fiindcă există anumite limitări în ceea ce privește nu doar drepturile de autor, ci și cele de traducător. Nu poți republica nimic fără a fi convins că respecți întru totul legislația în vigoare, chiar dacă are un caracter absolut informativ și nicidecum vreunul comercial. Ba, mai mult, se cuvine ca măcar să anunți autorul (ori beneficiarii dreptului de autor) și/sau traducătorul despre intenția de a republica o lucrare sau alta ce le poartă semnătura, iar la final să le trimiți măcar un exemplar din carte drept recompensă la efortul lor de a scrie/a traduce. Ca atare,

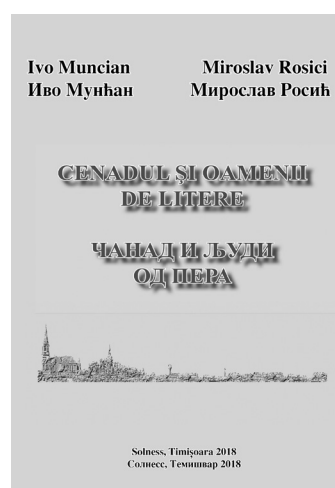
considerăm că ne-am făcut datoria cel puțin din acest punct de vedere. Iar dacă ne-a scăpat ceva, nu a fost nicidecum din rea intenție, mai cu seamă pentru faptul că volumul pe care probabil îl țineți acum în mână v-a fost dăruit, împrumutat ori acordat gratuit.

Aminteam în rândurile de mai sus că unele texte au mai apărut împreună și aceasta chiar în volume din seria *Anuarelor* Asociației Concordia din Cenad. Da, însă alături de lucrări ce nu aveau nicio legătură cu istoria Cenadului și acesta a fost unul din motivele ce au dus la alcătuirea culegerii actuale.

În context trebuie precizat că a fost inclus în cuprins și textul cu titlul *Viața Sfântului Gerard de Cenad* dintr-un motiv absolut întemeiat: atunci când se referă la Cenad, majoritatea istoricilor citează lucrarea sus-amintită. Acum, cenăzenii pot lectura legenda integral.

Cu prioritate s-au avut în vedere textele apărute în revistele *Cenăzeanul* și *Morisena*, precum și în *Anuarele* Asociației Concordia din Cenad.

Pentru un eventual volum secund urmează să fie identificate sursele bibliografice, apoi autorii/traducătorii ori, după caz, deținătorii drepturilor de autor, pentru a obține acceptul de publicare. Și dacă timpul va fi generos, iar Consiliul Local Cenad și Primăria Cenad vor continua să sprijine moral și financiar asemenea demersuri, coordonatorul primei cărți speră că va putea oferi nu doar cenăzenilor, ci și tuturor celor interesați un nou volum cu și despre Cenad.

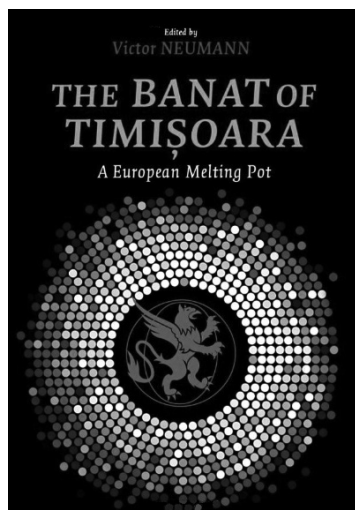

Cartea bilingvă româno-sârbă „Cenadul și oamenii de litere”, scrisă de Ivo Muncian și Miroslav Rosici și apărută la Ed. Solness din Timișoara, este prima de acest gen pentru Cenad. Cu observația că din titlu lipsește un cuvânt care să înlăture confuzia că e vorba de toți oamenii de litere din localitate, în cauză fiind doar sârbii, lucrarea reunește o serie de nume care s-au făcut cunoscute prin aportul lor în domeniul

culturii, în general, fie că s-au născut la Cenad ori doar au activat în această localitate de graniță. Este o carte de referință pentru toți cei care vor să cunoască istoria și mai cu seamă personalitățile de etnie sârbă ale acestui colț de țară.

Dušan Baiski

„The Banat of Timișoara. A European Melting Pot”*

Zilele trecute am audiat, cu interes, o conferință a profesorului Neumann despre interculturalitate și fuziunea diferitelor modele culturale în spațiul european; și Europa ca întruchipare a acestei fuziuni, în care regiunile transfrontaliere își au o fericită contribuție. O asemenea reușită în spațiul interculturalității generatoare de integrare este și regiunea noastră.

Am avut istorii trecute ale județelor Banatului, ale Banatului românesc, ale sărbilor ori ale evreilor în Banat, ale Banatului și Transilvaniei, ale României cu secțiunea de Banat... Dar pentru întâia dată una scoțând în relief o componentă esențială a acestui teritoriu, fericit delimitat dintotdeauna prin hotarele sale naturale, cea a multiculturalității generatoare de efecte istorice benefice pe scara temporalității și a modernității europene.

O carte într-o cheie europeană despre Banat, cu aportul unei viziuni originale, novatoare în context istoriografic românesc, a teoriei conceptelor, articulată la provocările dinamicului secol XXI european.

O carte cu o gestație îndelungată, de peste trei decenii, scrisă și rescrisă mereu și nicicând încheiată definitiv... La fel cum e și viața noastră de-acum, supusă mereu unor noi și adesea neprevăzute provocări.

O carte cu o largă deschidere, beneficiind de contributory cu autoritate din spațiile lingvistice și istoriografice complementare, dedicate conturării de sine ale acestui „melting pot” definitiv european. Evoluând și scrierea noastră, sub bagheta măiastră a dirijorului-editor, de la o elaborată culegere de studii interpretative și explicative în egală măsură privind Banatul, spre râvnita însușire de sinteză atotcuprinzătoare despre Banat – Banatul Timișoarei, pe înțelesul tuturor europenilor, cu această versiune în limba engleză; care reduce realitatea

în desfășurarea ei la esențe, conceptualizând și sintetizând totul, într-o curgere de fapte și idei cu puternic conținut integrator european.

The first time I visited Timișoara, in 2002, it looked drab, depressed and wrecked by Ceaușescu's appalling communist regime. Today, a remarkable transformation has taken place; with the city on the verge of becoming European City of Culture in 2021, its crumbling city centre has been restored and Timișoara has again become what it once was: a proud Central European city. Indeed, standing on Piața Unirii (Union Square) with its magnificently coloured Baroque buildings, one could be in Linz or any other of the Habsburg Empire's great cities, of which Timișoara was once one. The revived city contains many clues that it is different from the rest of Romania; although it remains almost entirely monocultural, a German school, German and Hungarian theatres, a small but thriving Jewish community, a Serbian cathedral, the street names and names of outlying villages, and the presence of Roma – still second-class citizens, for the most part – remind us that Timișoara was once a multicultural city before that term was invented, a sort of advertisement for the many nationalities bound together in the empire mocked as *kakania* by Robert Musil.

Prima parte a prezentării cărții pe site-ul www.radicalrightanalysis.com (Centre for Analysis of the Radical Right – CARR), realizată de Dan Stone.

Am putea spune, o carte eveniment, lucrată ca și precedentele ei, realizate sub egida Academiei Române, în condiții grafice cu totul excepționale. Cu o copertă inspirată, creația arhitectului Dieter Panteliuc-Cotoșman, sugerând amalgamarea europeană a diversității și interculturalității. O contribuție remarcabilă a extrem de calificatei echipe internaționale de autori: universitarul Slobodan Bjelica de la Novi Sad, concitadinul nostru istoricul Vasile Dudaș, arhitectul timișorean Teodor Octavian Gheorghiu, distinsa profesoară de la Vârșet Grozdanka Gojkov, istoricul-arhivist de la Sarospatak Kovacs Aron, universitarul de la Szeged Laszlo Marjanucz, subsemnatul, istoricul de artă de la Vârșet Adrian Negru, istoricul arhitecturii Gabriel Szekely din Timișoara, profesoara timișoreană de la catedra de arte Mihaela Vlăscianu. Volumul se bucură și de încurajatorul și pe alocuri seducătorul cuvânt introductiv despre Banat și aportul său de modernitate în Europa de mijloc, din partea distinsului academician și mentor al istoricilor români de astăzi Răzvan Teodorescu.

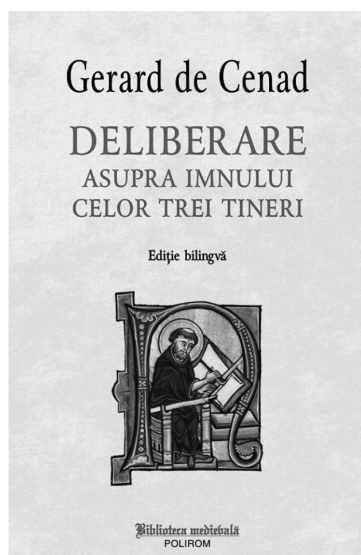
Definitoriu însă, în cele din urmă, este proiectul vizionar al coordonatorului și în cea mai mare parte și autorului, profesorul Victor Neumann. El dă această coeziune internă întregului volum, constituindu-l într-un autentic mesaj bănățean către Europa, cea de ieri și de azi, în aspirația și redefinirea ei continuă, de modernitate.

The Banat of Timișoara. A European Melting Pot/ Banatul Timișoarei. Un model de fuziune europeană, Editor Victor Neumann, Editura Scala [Londra, 2019], 496 pag.

Timișoara, la 26 iunie 2019

Dr. Miodrag Milin

Sfântul Gerardus Sagredus și interpretarea alegorică a Sfintei Scripturi*

Pe lângă exemplul unei vieți de sfințenie răsplătită de Dumnezeu prin cununa martirajului, Sfântul Gerard din Cenad ne-a lăsat moștenire o lucrare, de dimensiuni considerabile, intitulată *Deliberatio supra hymnum trium puerorum* (*Deliberare asupra imnului celor trei tineri*). O echipă de iubitori ai filosofiei medievale din România, formată din Marius Ivașcu, Alexander Baumgarten și Claudiu

Mesaroș, a reușit performanța rară de a pune la dispoziția publicului prima traducere completă într-o limbă modernă, sub forma unei ediții bilingve, latino-române, publicată în cursul acestui an la Editura Polirom din Iași.

Alături de alte capodopere ale literaturii medievale ce rămân a fi descoperite de cititorii de azi, scrierea lui Gerard conține toate acele trăsături ce o pot plasa alături de *Etimologiile* Sfântului Isidor sau de *Comentariul la Iov* al Sfântului Thoma d'Aquino. Spre a caracteriza cât mai riguros această bijuterie a interpretării biblice, vom spune că este un adevărat compendiu al interpretării alegorice aplicate, cu geniu și inspirație, textelor sacre. Căci, deși pornește de la interpretarea imnului celor trei tineri, Anania, Azaria și Misael – cunoscuți și sub numele de Șadrac, Meșac și Abed-Nego – din cartea profetului Daniel, munca de explicare a tâlcurilor cărții în cauză va dezvălui legături profunde cu multe alte texte ale Bibliei, pe care Sfântul Gerard le interpretează dând dovadă de aceeași subțirime a minții pe care o regăsim în comentariile Sfântului Maxim Mărturisitorul *Ambigua* și *Quaestiones ad Thalassium*. Anvergura temelor tratate este atât de vastă încât cu greu ar putea fi rezumate fără a scăpa din vedere unele sau altele dintre acestea. Ceea ce ne-a reținut, însă, în mod cu totul special atenția, este argumentația, pe cât de succintă pe atât de substanțială, oferită de autorul

venețian spre a demonstra legitimitatea interpretării alegorice a Sfintei Scripturi. Evident, Sfântul Gerard nu este primul teolog al Tradiției creștine care face acest lucru.

Subtilul sfânt capadocian, Grigore de Nyssa, furnizează, la fel cum a făcut și Sfântul Augustin în discuția asupra modului în care trebuie interpretată existența Paradisului, câteva puncte prin care susține necesitatea imperativă a interpretării spirituale a Bibliei. În primul rând, amintește faimosul verset al Sfântului Paul: „Litera ucide, iar duhul dă viață” (II Corinteni 3, 6). Urmând această axiomă, va sublinia apoi că „în multe locuri (ale Scripturii) istoria, dacă rămâne la faptele ei simple, nu ne înfățișează pildele unei vieți bune. Căci cum se folosește de virtute cel ce aude că Osea, proorocul, a avut doi fii din curvie (Osea 1, 6) și că Isaia a intrat la proorociță (Isaia 8, 3), dacă rămâne la litera celor spuse?”¹ Însă toate aceste direcții interpretative sunt dezvăluite după ce a menționat interpretarea Sfântului Paul din capitoul al 4-lea al Epistolei către Galateeni unde „amintind de cei doi fii ai lui Avraam născuți lui din roabă și din cea liberă, numește tâlcuirea lor alegorie.” Există, deci, un temei biblic al interpretării alegorice care nu poate fi ignorat de orice interpret autentic al textelor sacre. În fine, el menționează „nenumărate cuvinte evanghelice în care altul este înțelesul nemijlocit și altul cel urmărit prin cele spuse. Așa sunt: apa făgăduită celor ce însetează, prin care cei credincioși se fac izvoare de râuri, pâine ce se pogoară din ceruri, biserica ce va fi surpată și în trei zile ridicată, calea, ușa, piatra nesocotită de ziditori și așezată în capul unghiului, cei doi dintr-un singur pat, râșnița, cele care râsnesc, din care una va fi luată, cealaltă lăsată, stârvul, vulturii, smochinul care înmugurește și odrăslește mlădița.” A căuta sensurile spirituale ale textelor sacre nu înseamnă, după Sfântul Grigore de Nyssa, decât a trece de la sensul literal, nerațional, la o înțelegere spirituală, rațională, accesibilă doar celor care avansează spre „starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos” (Efeseni 4: 13).

Sfântul Gerard propune și el o apărare scurtă și solidă a interpretărilor spiritual-alegorice aplicate Sfintei Scripturi: „Am spus mai sus (...) că filosofi au admis șapte ceruri. Rostirea aceasta nu este deloc îndepărtată de taină, de nu cumva suntem împiedicați de cei ce spun că nu se cuvine folosită alegoria în interpretarea Scripturilor. Dar Pavel, izvorul învățăturilor, ne îndrumă adesea către cele mai adânci alegorii. Dar și profeții par învăluite de norii alegoriilor. Mântuitorul le vorbea mulțimilor numai în pilde. La fel îi vei afla însă și pe ceilalți a fi umbriți ca într-un minunat poem. Ba chiar și la poeți se recunosc unele simboluri.”

Școala la care învățăm cum se interpretează textele sacre e cea a Sfintei Scripturi. Numele Sfântului apostol Paul, care ne-a arătat că Agar și

*Gerard de Cenad, *Deliberare asupra imnului celor trei tineri*, Ed. Polirom, Iași, 2019.

Sara simbolizează cele două Testamente, este primul invocat. Apoi profeții și, mai ales, Mântuitorul Christos care își învață ucenicii, în parabole, că semințele din pilda semănătorului simbolizează diferitele tipuri de ascultători ai cuvântului lui Dumnezeu (Matei 13, 18-23) sau că boabele de neghină din pilda țarinei sunt fiii diavolului (Matei 13, 36-43). Iată, deci, care este fundamentul interpretării alegorice a Sfintei Scripturi: faptul că descoperim în chiar paginile sale ilustrări concrete ale acestui tip de interpretare deosebit de prețios pentru creșterea noastră spirituală.

Binecunoscută creștinilor din toate epocile, istoria celor trei tineri, Anania, Azaria și Misael, aruncați în foc de regele babilonian Nabucodonosor pentru vina de a nu se fi închinat idolului de aur, este relatată în cel de-al treilea capitol al cărții profetului Daniel. Sfântul Gerard interpretează alegoric întregul episod, scoțând în evidență tâlcuri ce sunt perfect valabile și azi. Toate acestea sunt subsumate doctrinei cruciale a fugii de „lume”, temă căreia marii Sfinți și Doctori, începând de la Părinții apostolici, Sfinții Ambrozie, Vasile cel Mare și Augustin, până la Sfântul Alfons Maria de Liguori și Padre Pio, i-au dedicat nenumărate scrieri. Esența acestei doctrine este încifrată într-unul din versetele datorate Sfântului Apostol Ioan: „Nu iubiți lumea, nici cele ce sunt în lume.” Dar ce legătură poate fi între acest verset și episodul în care vedem cum cei trei tineri sunt aruncați în cuptor de crudul Nabucodonosor? Interpretarea Sfântului Gerard ne dezvăluie, convingător, semnificația unitară care leagă cele două texte biblice. Mai întâi el dezvăluie tâlcul statuii de aur, a idolului, subliniind precaritatea vieții noastre morale:

„Vai nouă, care, de câte ori ascultăm mai mult de principe decât de Dumnezeu, de tot atâtea ori ne închinăm statuii de aur și, la *sunetul trâmbiței, al fluierului, al alăutei, al harpei, al psalterionului, al cimpoiului și al tuturor felurilor de instrumente*, ne aruncăm pe noi înșine la pământ. Acestea toate, în acest sens, sunt instrumentele diavolului. Nu de la muzica lui Dumnezeu vin unele ca acestea. Instrumente ale viciilor sunt toate tresăltările vieții acesteia. Așadar, mai bine este a fi aruncat în cuptor decât a ne închina statuii la sunetul unora ca acestea.”

Pe fondul acestei explicații, admirabilul sfânt venețian va adresa, apoi, întrebarea retorică al cărei răspuns ne va lumina pe dată:

„Ce vreau să spun prin ‘a ne închina statuii?’ *Nu iubiți* – zice – *lumea, nici cele ce sunt în lume* (1 Ioan 2, 15). Și: *nu vă încredeți în cei puternici, nici în fiii oamenilor, în care nu este scăpare* (Psalmul 145, 2). Și: *blestemat este omul care se încrede în om și își face reazem din carne, iar inima lui se depărtează de la Dumnezeu* (Ieremia 17, 5). *Spre prăzi nu poștiți, chiar de ar curge bogățiile, nu vă lipiți inima* (Psalmul 61, 10) și multe altele, nenumărate.”

Însăși lumea viciilor și a nenumăratelor păcate săvârșite de „fiii mâniei” (Efeseni 2, 3) este cuptorul în care sunt aruncați aceia, puțini, care, cu ajutorul harului dumnezeiesc, se străduiesc să rămână fideli Regelui ceresc rezistând tiranului pământesc. În interpretarea Sfântului Gerard, cea mai bună descriere a „cuptorului” în care sunt purificați prin foc, neîncetat, toți cei ce-l iubesc pe Dumnezeu, e lista din a doua Epistolă către Corinteni (6, 4-10) în care Sfântul Paul enumeră necazurile și suferințele îndurate de adevărații creștini. Iată cum recapitulează el întreaga interpretare alegorică propusă capitolului 3 din cartea profetului Daniel:

„Așadar, tot ce se face pe placul omului mai degrabă decât spre lauda lui Dumnezeu în Babilon, adică în veacul acesta ticălos, nu este virtute, ci viciu și slujește viciilor. Dar, fiindcă nu este virtute, este chiar păcat. Astăzi mulți, nu doar dintre laici, ci și din rândul clericilor, ca să fie pe placul desfrânatelor, se îndeletnicesc cu unele ca acestea, dar Dumnezeu îi taie crunt cu sabia Sa, ca să poată fi înghițiți cu totul, căci își îmbuibă pântecele și cad pradă curviilor. *Alăută* – zice – și harpă și timpan și fluier și vin la ospetele voastre. Dar ce înseamnă acestea? Și și-a lărgit iadul sufletul său și și-a deschis gura sa fără nici o margine. Dar, pentru că robii lui Dumnezeu nu au făcut pe placul unora ca aceștia, au fost aruncați în cuptorul cu foc aprins. Aceasta a făcut-o Nabucodonosor, regele Babilonului, adică regele confuziei, care îl arată prea limpede pe diavolul, cel ce zi și noapte nu încetează să pregătească robilor lui Dumnezeu cuptor cu foc aprins, adică ispite ale cărnii și sângelui. Toată lumea care nu poate primi Duhul Sfânt trebuie numită cuptor, ce în fiecare zi se încinge spre tot lucrul rău și nu încetează să se salbăticească asupra aleșilor lui Christos. Însă îngerul Domnului, care s-a coborât cu Anania și însoțitorii lui în cuptor, nu îi părăsește pe cei ce îndură necazuri pentru dragostea lui Dumnezeu. *Iată* – zice – *eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului* (Matei 28, 20).”

Deși nimic și nimeni – nici clerici, nici laici – nu scapă judecății Sfântului Gerard exprimată în cuvinte severe, ne putem mângâia cu speranța nestinsă care răzbate din finalul plin de lumină al cuvintelor Mântuitorului din Evanghelia după Matei.

Sfinte Gerard, roagă-te pentru noi!

Note:

1 Toate citatele părintelui capadocian sunt din Sfântul Grigore de Nyssa, *Scrieri. Partea I*, Editura Institutului Biblic și de Misiune ale Bisericii Ortodoxe Române, 1982.

Robert Lazu Kmita

Evenimente

Sărbătoarea muzeelor sătești

Ediția a X-a – Bozovici, 4 mai 2019

Ziua de sâmbătă, 4 mai 2019, a fost una importantă pentru orașul bănățean de munte Bozovici din județul Caraș-Severin. Sediul Asociației „Izvoare almăjene” din localitate a găzduit cea de-a X-a ediție a „Sărbătorii muzeelor sătești”, eveniment purtând inconfundabil marca Rancu (prof. Gheorghe Rancu-Bodrog și istoricul dr. Dacian Rancu – în calitate de coordonator de program) și organizat sub egida: Consiliului Județean Caraș-Severin, Centrului Județean pentru Conservarea și Păstrarea Culturii Tradiționale Caraș-

Severin, Muzeului Banatului Montan Reșița, Muzeului de Etnografie al Regimentului de Graniță Caransebeș, Episcopiei Caransebeșului, Asociației Publiciștilor Presei Rurale din Banatul Istoric, Asociației Colecțiilor și Muzeelor Sătești Banat-Crișana, Asociației Culturale Banatcult – Almăj, Muzeului Sătesc „Almăjul” Șopot, Primăriei și Consiliului Local Bozovici.

Tema centrală a manifestării a constituit-o „Conservarea și promovarea patrimoniului sătesc prin muzele și colecțiile sătești. Intelectuali bănățeni implicați direct în unirea Banatului din 1919”. Au fost invitați colecționari și muzee sătești din județele Arad, Mehedinți, Alba, Hunedoara, Bihor și Caraș-Severin, comunități românești din Serbia, Ungaria, Bulgaria, Albania și Republica Moldova. Participarea a fost pe măsură, sălile destinate miniexpozițiilor temporare fiind aglomerate la propriu atât de exponate, cât și de vizitatori, dovedind astfel că asemenea evenimente sunt absolut necesare pentru cunoașterea, dar mai cu seamă pentru conservarea patrimoniului național material. În paralel, s-a derulat, pe două secțiuni, sesiunea de comunicări, la care, de asemenea, au participat numeroase personalități și invitați din Banat și de peste hotare, prin prezență marcând așa cum se cuvine uriașul efort organizatoric și financiar ce însoțește, întotdeauna, manifestări de acest gen.

D. B.

Centenarul Banatului – 1919-2019

Timișoara – 28-29 iunie 2019

Academia Română – Filiala Timișoara și Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, în colaborare cu Consiliul Județean Timiș, Societatea Enciclopedică a Banatului, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” din Arad, Episcopia Caransebeșului, Primăria și Consiliul Local Caransebeș și Casa de Cultură „George Suru” din Caransebeș, a organizat simpozionul științific internațional cu tema „Centenarul Banatului – 1919-2019”. Parteneri au fost: Mitropolia Banatului, Universitatea Politehnica din Timișoara, Asociația Șvabilor Bănățeni din Austria, Arhivele Naționale – Serviciul Județean Timiș, Muzeul

Național al Banatului, Primăria și Consiliul Local Traian Vuia, Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România și Asociația Română de Istorie a Presei.

Acesta s-a derulat în zilele de 28 și 29 iunie 2019, la sediul din Timișoara al Filialei Timișoara a Academiei Române. Prima zi, 28 iulie, a fost dedicată deschiderii festive și sesiunilor de comunicări, ce s-au derulat pe secțiunile: Istorie și istoriografie, Biserica și școala, Artă, cultură și literatură, Presa despre personalități bănățene. În cea de-a doua zi, 29 iulie, a urmat o vizită documentară în localitățile Traian Vuia și, respectiv, Caransebeș.

Din comitetul de organizare, al cărui președinte a fost conf. univ. CS II dr. Ioan David, directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Academia Română, Filiala Timișoara, au făcut parte: dr. Adela Marincu Popa, dr. Doru Sinaci, arhim. lect. dr. Casian Rușeș, Felix Borcean, Ioan Cojocariu, Daniela Florian, Vasile Petrucescu, cercetător științific II dr. Bogdan Mihai Dascălu, cercetător științific III Delia Badea, cercetător științific III dr. habil. Grațiela Benga-Țuțuianu, cercetător științific III dr. Alina Constănceanu, cercetător științific III dr. Dana Popescu, cercetător științific dr. Viviana Milivoievici, cercetător științific Gabriela Șerban, asistent de cercetare dr. Alexandru Kósa.

D. B.

Colecții particulare

Muzeul „Ionuț”

Pasiunea se bucură de o definiție complexă în dicționarul explicativ al limbii române, drept pentru care, pentru a face delimitări necesare, pentru a defini mai bine pasiunea pentru ceva, s-a adoptat utilizarea unui cuvânt de sorginte engleză și anume „hobby”. Desigur, e mai ușor să spui „mă pasionează colecționarea de lucruri vechi”, negăsind, cel puțin deocamdată, o altă expresie, decât să forțezi nota și să afirmi că „te hobiază ceva”. Dar poate viața ne va aduce cât de curând un nou cuvânt menit a înlocui verbul românesc cu unul adecvat.

Ioan Ionescu are o pasiune veche și anume istoria și tot ceea ce este legat de ea. Nu s-a limitat la a citi, la a studia istoria, ci a devenit el însuși istoric, munca sa finalizându-se cu o serie de cărți pe teme istorice. Însă, cel puțin de data aceasta, nu vom detalia acest aspect, în ideea că vom reveni, ci la pasiunea sa de colecționare.

Colectarea de lucruri vechi nu este o pasiune la îndemâna oricui, fiindcă, dacă vrei să deții obiecte de valoare, trebuie să faci o serie de sacrificii financiare. Și, mai cu seamă, ai nevoie de un bagaj uriaș de cunoștințe istorice, pentru a nu achiziționa falsuri ori obiecte fără

nicio valoare istorică. Totodată, trebuie să dispui de un spațiu adecvat, întrucât nu orice tematică se mulțumește cu unul sau mai multe rafturi de bibliotecă, ci necesită suporturi adecvate, camere întregi.

Ioan Ionescu și-a construit o casă dedicată colecțiilor sale. E drept, o casă formată din două camere suprapuse, însă multitudinea de obiecte de colecție ar avea nevoie de cel puțin trei-patru camere de expunere generoase, pentru a fi scoase în evidență, dar și una-două camere pentru depozitarea exponatelor singulare, ce nu se pot bucura de expuneri pe subiecte sau teme, prin care ar fi puse astfel în adevărata lor valoare.

Dacă e să trecem în revistă obiectele din colecțiile muzeului particular „Ionuț” din Timișoara, este destul de greu, fiindcă unele sunt în fază incipientă (ca număr de obiecte), iar altele sunt bogate, fiindcă Ioan Ionescu, umblat mult prin țară și lume, nu a ezitat să achiziționeze lucruri vechi. Ne vom limita la a enumera doar colecțiile strict legate de meleagurile românești:

- obiecte de vestimentație populară din Banat, Bihor, Oltenia, Bucovina etc.;
- ștergare, fețe de masă (măsaie) din Banat, Bihor, zona Sibiului;
- utilaje, unelte și obiecte personale din gospodării țărănești (torcătoare, războaie de țesut, bastoane, cârje, lămpi, obiecte muzicale etc.).

Bogată însă este și colecția de obiecte de îmbrăcăminte din Austria, Germania, Ungaria, Macedonia etc., dar și cea aparținând unor profesii din România: de militari, judecători (însuși I. Ionescu fiind fost judecător) etc. În încheiere trebuie neapărat spus că marile muzee de astăzi au pornit tot de la colecționarii particulari. Drept pentru care Ioan Ionescu merită nu doar respectul, ci și întreg sprijinul comunității pentru ceea ce face în acest sens.

Dușan Baiski

In memoriam

Au trecut 5 ani de când s-a stins sculptorul luminii...

În seara zilei de 19 iulie 2014, la 91 de ani, maestrul Constantin Lucaci și-a luat rămas bun de la viață. O viață pe care a dedicat-o artei. O viață frumoasă, cu suișuri și coborâșuri, cu rele și bune, o viață de OM. Un om de geniu...

Sculptorul Constantin Lucaci¹ s-a născut la Bocșa, pe str. Muncii nr. 15, în 7 iulie 1923. Este cunoscut mai ales datorită fântânilor cinetice care înfrumusețează câteva orașe importante din țară și sunt făurite de maestrul Constantin Lucaci.

În anii studenției a avut loc debutul său în artă, iar lucrarea „Înotătorul” îi aduce porecla de „Il genio” incluzându-l în Istoria artelor și propus la Premiul de Stat.

Constantin Lucaci a inventat un pantograf spațial, care a fost brevetat mai întâi în Italia și Franța apoi în România. Oficiul de Stat pentru Invenții a premiat pantograful considerându-l cea mai interesantă invenție a anului 1957.

Urmează etapa figurativului în arta sa, dând naștere sculpturilor în granit șlefuit. În această perioadă a genului figurativ participă la nenumărate expoziții din țară și străinătate. Figurativul i-a dezvoltat personalitatea artistică, iar la acest gen maestrul a renunțat când visurile sale n-au mai fost terestre, când ideile sale n-au mai fost

1 Referințe: *Mic dicționar al personalităților culturale din Caraș-Severin*/ Gheorghe Jurma. Reșița. 1976; *Constantin Lucaci*/ Romulus Balaban. București. Meridiane. 1977; *Nu vă doare depărtarea, domnule?.../* Dorina Sgaverdia. Reșița. Timpul. 2000; *Constantin Lucaci. Metafora luminii*/ Giorgio Segato. București. Regia Autonomă „Monitorul Oficial”. [2001]; *Constantin Lucaci*/ Pietro Amato. București. Regia Autonomă „Monitorul Oficial”. 2005; *Constantin Lucaci în căutarea Legendei Personale*/ Dorina Sgaverdia. Timișoara. Marineasa. 2008; *Bocșa din inimă*/ Vasile Bogdan. Reșița. TIM. 2008; *Identitate și destin cultural IV*/ Titus Crișciu. Oravița. 2008; *Cărășeni de neuitat XV*/ Petru Ciurea și Constantin Falcă. Timișoara. Eurostampa. 2012; *Întâlniri cu destine: interviuri*/ Adalbert Gyuris. Cluj-Napoca. Grinta. 2012; *Biblioteca, între datorie și pasiune. 60 de ani de lectură și bibliotecă publică la Bocșa.*/ Gabriela Șerban. Reșița, TIM, 2013, revista „Bocșa culturală”.

<http://www.probr.ro/creatorul-fantaniei-cinetice-din-braila-constantin-lucaci-trecut-eternitate/>

<http://www.tele2drobeta.ro/stiri/12386-in-memori-constantin-lucaci>

http://www.obiectivbr.ro/a-murit-realizatorul-fantaniei-cinetice-de-pe-esplanada_id95560

http://www.b365.ro/sculptorul-constantin-lucaci-a-murit_211960.html

<http://radioresita.ro/maestrul-constantin-lucaci-pe-drumul-spre-lumina/>

reprezentate de figuri umane, ci de aștrii, de mișcarea spațială, de misterul cosmic.

Urmează perioada călătoriilor de studii în Italia, dar și în Franța, iar orașul luminilor îi stârnește primele încercări de sculptură în oțel inoxidabil, proiectând opere mari și medii, inițiind ciclul de lucrări „Spațiu și lumină”

„Constantin Lucaci a imaginat pentru orașele românești niște centre artistice citadine, veritabile oaze de liniște, cu o concepție modernă – sculptură monumentală

și joc de ape, muzică și spectacol, fântânile maestrului Lucaci, simfonii ale apei izvorâte dintr-un suflet bătuit de stări contradictorii: frumos, armonie, visare, lumină, pace, pe de o parte, iar pe de altă parte trudă, tehnică, știință, rigurozitate, meticulozitate.” afirma publicistul Dorina Sgaverdia în volumele pe care i le dedică maestrului.

Prima fântână este cea de la Constanța, în 1971. Urmează Drobeta-Turnu Severin 1979, Vaslui 1981, Reșița 1984, Brăila cu trei fântâni 1988-1992, Giurgiu 2000, Alba Iulia 2007.

Cu fântâna de la Constanța și ciclul „Spațiu și lumină” începe zodia lui Constantin Lucaci, acestea consacrandu-l ca un artist modern, un renașcentist modern, un sculptor al metaforelor și ideilor în inox.

Participă și adună nenumărate premii de la expoziții din țară și străinătate

În 1982 primește din partea guvernului italian Ordinul „Cavaler al Meritului Republicii Italiene”, în 1984 Universitatea din Viena și Fundația Alfred Toepfer, cu sediul în Hamburg, Germania, îi acordă premiul „Herder”, „Premiul Nobel al Estului”, devenind primul sculptor român care primește acest premiu, așezându-l între personalitățile marcante ale artelor și științelor spiritului din Europa.

Continuă organizarea de expoziții în diverse orașe din țară și străinătate, în 1999 i se atribuie Medalia de Aur la Bienala Internațională Dantescă de la Ravena, iar în 2007,

sub patronajul Vaticanului, în Pinacoteca Sanctuarului San Francesco di Paola, Italia, a fost inaugurată „Colecția Constantin Lucaci”, fiind singurul artist român care beneficiază de acest privilegiu muzeistic din partea Sfântului Scaun. „Un artist cu loc în orice proiect al lumii!” Astfel a fost perceput maestrul Constantin Lucaci. „Sculptând lumina” și-a sculptat nemurirea.

Un strop din această lumină, o picătură din geniul maestrului se află și la Bocșa. În Bocșa Montană, pe str. 1 Decembrie 1918 nr. 43. În data de 5 iunie 2012, la Bocșa a fost inaugurat Muzeul „Constantin Lucaci” – „Spațiu și lumină”. Din prietenia pe care a arătat-o maestrul Lucaci bibliotecii bocșene a rezultat un proiect de excepție : *Muzeul artistului Constantin Lucaci. Spațiu și lumină*. Iar în anul 2013, la aniversarea bibliotecii – 60 de ani de lectură și bibliotecă publică la Bocșa – nu putea lipsi *maestrul*. Și pentru că în data de 7 iulie maestrul Lucaci împlinea venerabila vârstă de 90 de ani, iar biblioteca bocșană are un proiect în derulare privind aniversarea și omagierea personalităților, proiect intitulat sugestiv *Să ne prețuim valorile*, cea de-a doua zi a aniversării bibliotecii a fost dedicată maestrului Constantin Lucaci și s-a desfășurat la sediul muzeului acestuia.

La dublu ceas aniversar au luat parte o mulțime de oameni de cultură, apropiați ai bibliotecii și apropiați ai maestrului. Acestuia i s-au acordat din partea Consiliului Local Bocșa diplome și daruri care să-i dovedească dragostea și prețuirea bocșenilor și care să-l asigure că „acasă” înseamnă întotdeauna „Bocșa”. I-a fost aproape familia, i-au fost alături autoritățile locale, i-au fost alături oameni care-l cunosc și-l apreciază, dar cel mai aproape i-a fost, ca întotdeauna, Irina, soția, de 60 de ani sufletul-pereche.

După un an, după ce maestrul și-a sărbătorit aniversarea celor 91 de ani alături de soție și familie, a decis să călătorească din nou, așa cum i-a plăcut toată viața. De astă dată, pe un drum fără întoarcere...

Astăzi, la 5 ani de la plecarea maestrului, am poposit la Cimitirul Străulești unde își doarme somnul de veci, am aprins o lumânare și ne-am rugat pentru bună odihnă, cu pace și lumină.

Unul dintre ucenicii maestrului Lucaci, tânărul Cosmin Hristea, i-a făurit o efigie care a fost amplasată pe clădirea în care a trăit maestrul Lucaci în București; o alta va fi amplasată pe monumentul funerar, iar un exemplar va fi donat muzeului din Bocșa, localitatea natală a maestrului.

Toți cei care l-au cunoscut pe sculptorul Constantin Lucaci și-l amintesc cu bucurie, își amintesc vorbele lui înțelepte și lumina pe care o răspândea în jurul său. Ne e dor, de toate acestea!...

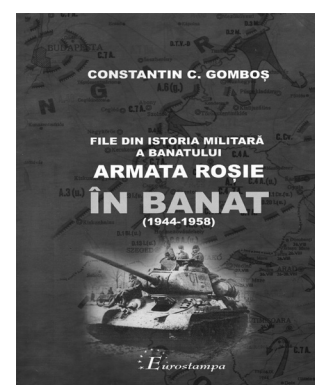
Veșnică memoria și pomenirea!

Gabriela Șerban

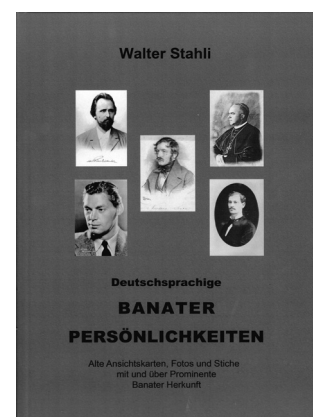
Apariții editoriale

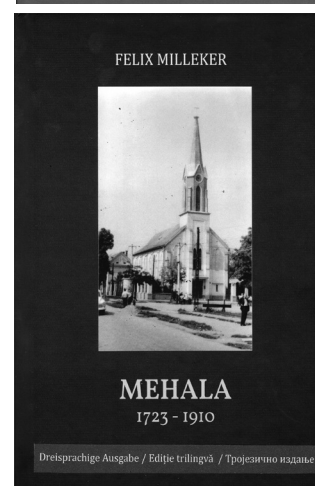
Ioan Olărescu
Centenarul Marii Uniri – Contribuția comloșenilor la unitatea națională
Editura Eurostampa, Timișoara, 2018.

Constantin C. Gomboș
File din istoria militară a Banatului – Armata Roșie în Banat (1944-1958),
Editura Eurostampa, Timișoara, 2018.

Walter Stahl
Deutschsprachige Banater Persönlichkeiten
Nürtingen, 2018.

Felix Milleker
Mehala 1723-1910
Banat-Media Verlag, Nürtingen, 2018.

CUPRINS

Tiberiu Ciobanu – Istoria medievală a Banatului reflectată în opera lui Gheorghe Cotoșman	1
Daniela Curelea – Un reprezentant clerical al elitei pașoptiste în serviciul administrației cultural-religioase din România în vremea principelui Cuza	7
Valentin Bugariu – Un participant la Marea Unire: Preotul dr. Nicolae Popovici (1883-1956)	9
Dumitru Tomoni – Despărțământul Sânnicolau Mare al „Astrei” în perioada 1898-1918	15
Mircea Rusnac – Revoluția din decembrie 1989 în orașele județului Caraș-Severin	19
Ioan Rancov – „Amintiri dulci” despre Fabrica de bomboane și ciocolată „Draskovits” din Vinga	20
Ion Cârja – Românii din Transilvania și polonezii din Galiția în timpul Marelui Război	25
Ion Căliman – Din onomastica zonei Făgetului	29
Maria Alexandra Pantea – Preot prof. Ioan Russu (1816-1891)	31
Gabriela Șerban – Oameni de ieri și de azi (1)	33
Dragoș Lucian Curelea, Daniela Curelea – O bibliotecă, școală și presă românească: factori de formare cultural-națională în rândurile voluntarilor Legiunii Române de Vânători Transilvăneni și Bucovineni din Siberia	35
Felix Milleker (1919-1920) – Mehala – 1723-1910. Istoria localității și explicarea denumirii	45
Dan Pura – Marea publicitate prezentă în publicații românești la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea	51
Gheorghe Rancu-Bodrog – Răspândirea și organizarea creștinismului de început în Banatul de sud	56
<i>Recenzii</i>	65
<i>Evenimente</i>	72
<i>Colecții particulare</i>	73
<i>In memoriam</i>	74
<i>Apariții editoriale</i>	75

Revista apare sub egida Asociației Culturale
CONCORDIA Cenad, jud. Timiș, ROMÂNIA

Sponsori:

Consiliul Local Cenad și Primăria Cenad

Colegiul de redacție: Dușan Baiski (Timișoara) – editor și redactor-șef, Geo Galetaru (Dudeștii Noi) – redactor-șef adjunct, prof. drd. Iancu C. Berceanu (Sânnicolau Mare) – redactor-șef adjunct, dr. Ionel Bota (Oravița), dr. Valentin Bugariu (Birda), dr. Claudiu Călin (Timișoara), conf. univ. dr. Tiberiu Ciobanu (Timișoara), prof. dr. Dragoș Curelea (Sibiu), prof. Simion Dănilă (Belinț), dr. Costin Feneșan (București), Sorin Forțiu (Timișoara), prof. dr. Ioan Hațegan (Timișoara), dr. Alexandru Kósa (Timișoara), Werner Kremm (Reșița), prof. dr. Mircea Măran (Vârșeț), prof. Gheorghe Rancu-Bodrog (Șopotu Vechi), dr. Simona Regep (Timișoara), dr. Mircea Rusnac (Reșița), dr. Constantin-Tufan Stan (Lugoj), prof. dr. Dumitru Tomoni (Făget), bibliolog Gabriela Șerban (Bocșa), muzeograf Ion Traia (Timișoara), dr. Florin Zamfir (Variaș).

Responsabilitatea pentru conținutul și corectitudinea materialelor le revine exclusiv autorilor.

Textele se pot trimite prin e-mail: dušanbaiski@gmail.com, în format .doc sau .docx.

Revista apare trimestrial și se difuzează gratuit, inclusiv prin www.cenad.ro.

Tiraj: 250 de exemplare/apariție.

Tipografia Artpress, str. Cermena 1, Timișoara 300110, tel. 0256-293.809, fax 0256-293.975

ISSN 2501-1359; ISSN-L 2501-1359